

خدا آفرین

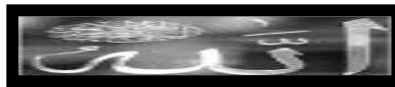
تورکجه - فارسی

فرهنگی ، اجتماعی ، علمی

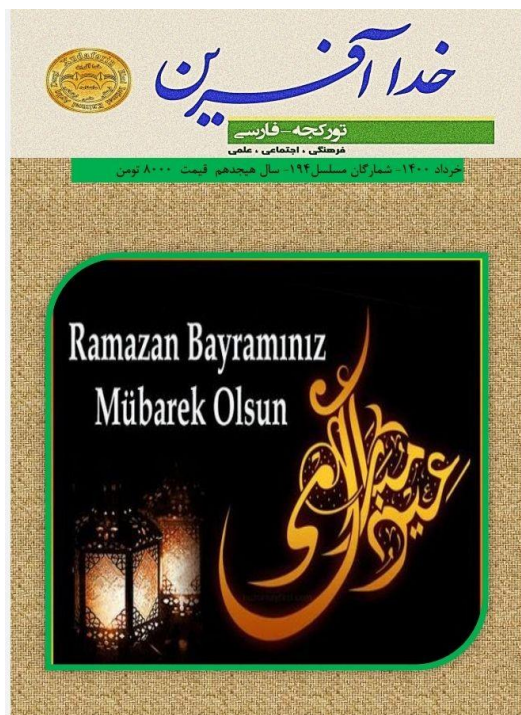
خرداد ۱۴۰۰ - شمارگان مسلسل ۱۹۴ - سال هیجدهم قیمت ۸۰۰۰ تومن

Ramazan Bayramınız
Mübarek Olsun

خداآفرین 194 Xudafərin

شماره مسلسل ۱۹۴ - خرداد - سال ۱۴۰۰ - ۱۰۲ صفحه
مدیر مسئول، سردبیر و صاحب امتیاز:

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

خبرنگاران: فرید ستاری قر

تانای شرقی دره جک

زمینه مجله:

فرهنگی، مسایل اجتماعی، معلومات عمومی، طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی، تحلیلی، خبری، اطلاع رسانی، پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی، اردبیل، تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خانقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم واحد ۵

تلفن: ۰۸۴۰۶۶۴۹۳ - فاکس: ۰۸۹۵۰۶۶۴۶۰ / 09192281916

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت **word** به ایمیل یا آدرس ماهنامه به
زبانهای ترکی و فارسی جهت معرفی آثار دو نسخه همراه با
توضیح مناسب ارسال نمایید.

اشتراک ماهنامه: شش ماه ۱۵۰۰۰۰ و یکساله

۲۵۰۰۰۰ هزار تومان به شماره کارت بانک تجارت

۰۷۰۳۸۸۷۰۳۳۳۰۱۰۳۲۷۳۵۳۳۰۱ به نام حسین شرقی دره جک

واریز نمایید.

KHUDAFARIN

*Cultural and social monthly magazin managing Director
concessioner and chief Editor: Dr. HÜSSEİN
ŞARQİDƏRƏCƏK (SOYTÜRK)*

XUDAFƏRİN

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi
**Təsisçi və Baş Redaktor: Dr. HÜSSEİN
ŞƏRQİDƏRƏCƏK (SOYTÜRK)**
say 194 mayıs- haziran 2021, Tehran

تیراژ 4000

ایچینده کیلر:

- ۲----- اروجلوق بایرامی بوتون دونیا اینسانلارینا قوتلو اولسون
- ۳----- نظامی گنجونین آنا دیلینده یازدیغی دیوان نجه آشکالاندی
- ۶----- چکامه لامیه ونظامی گنجوی
- ۱۴----- نظامی گنجونین تورکجه دیوانی تاپیلیمیشدیر
- ۲۲----- گماندان یقینه کئچیدین فرحی
- ۲۶----- گنجه لی نظامی تکجه آذربایجانین یوخ بوتون شرق ادبیاتنین...
- ۳۲----- مهدی حسینین یارادیجیلیغیندا نظامینین بدیعی اوبرازی
- ۳۶----- گنجه لی نظامینین تورکجه دیوانینا دایر یئنی کیتابین نثری
- ۴۲----- ایکینجی چاپ اوچون بیر نچه سوز
- ۴۳----- نظامی گنجونین تورکجه یازدیغی شعرلر
- ۵۱----- نظامی گنجونین تورکجه میزده کی داوامچیلاری
- ۶۷----- نظامی گنجوی یارادیجیلیغی دینی - فلسفی و عرفانی سیاقدا
- ۸۲----- شعیریمیز شاعیریمیز
- ۹۱----- شعر بوخجاسی
- ۹۶----- معاصر قازاخستان ادبیاتنین دا نیظامینین اؤزو و سؤزو خالیژان بئک خوژینین "آفاقنامه" پوئماسی اساسیندا

اوروجلوق بایرامینیز مبارک اولسون

اوروجلوق بايرامی (فطر بايرامی) بوتون دونيا اينسانلارينا قوتلو اولسون Orucluq bayramı (ramazan bayramı) bütün dünya insanlarına qutlu olsun

آبی دا اینسانین ایچدن و روحدان جیللانديغی بیر اینام آیدیر. هوسین و نفسین سینانديغی آیین سونو ایسه عروج بايرامی دیر. اوزونوزه و نفسینیزه غالب اولدوغونوز بايرام دیر. اینسان کیمی نه قدر گوجلو اولدوغوزون و ایچینیزدن دوغان گونشین ایشیق بايرامی دیر. تانری سیزی قبول ائتدی گوندور. ایچینیزده یئنی دوغان گونشین عبادت شافاقلاری دیر. سجده لرین کیبر و کینه لردن آلدیغی انتقام بايرامی دیر.

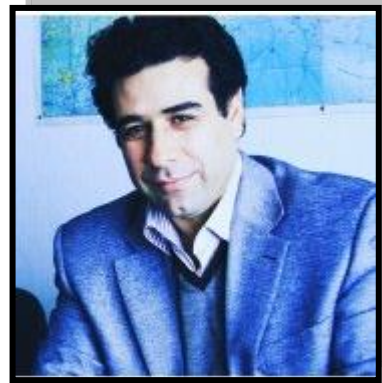
رمضان بايرامینیز مبارک اولسون . اوروج نامازینیز قبول اولسون . فطر بايرامینیز قوتلو بولسون . تانری سیزی قوروسون. الله یاردیمچینیز اولسون.

درگیمیزین چوخ حیصه سینی نظامی گنجوی (۸۸۰) یه حصر ائتمیشیک .

نظامینین ۸۸۰ - جی ایلیلی مناسیبتیله ده قارداش آذربایجان دا نظامی ایلی اعلان ائدیلیمیشدیر کی بیزده بو داهی انسانین حاقیندا بیلگیلری اوخوجولاریمیزلا پایلاشماقدان اونور دویوبوروز.

Sorumlu müdür: Dr. Hüseyin Şərqidərəcək SOYTÜRK
مدیر مسئول : دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

انسان اوغلو دایما اوز اوزرینده چالیشمالی دیر کی دونیا کیرلیکلرین آرنیمیش اولسون. عقلیمیزین غذاسی بیلگی و روحوموزون غذاسی ایسه سئوگی و پاکلیقدیر. اینانجیمیزین گره یی بیر مسلمان کیمی هر زامان ایچدن و چولدن دورو و پاک اولماغین یوللاری ایسه دینیمیزین بو یروقلارینا عمل ائتمک ده دیر.

بیر کیشینی هر زامان اوجا قیلان اونون معنویاتجا دورو و دوزگون اولماسی دیر. پاک کونولر مرحمتلی و نورلو اولور. منتسیز و جوشغو دولو اولور. منجه ده ایمان اینامین دیره یی دیرسه، اینانج دا یاشامین ستونودور. بوشلوقدا قالان بیر فرد دایما نیگران دیر اونا گوره کی یاشام فلسفه سی اونون اوچون قولتوغونداکی اوخومادیغی کتاب دیر. آنجاق اینانجلی اینسانلار دایما صفا و صمیمیت ایچریسینده دیرلر و ایناملارینین اونلارا دایق اولدوغونو بیلیرلر.

تانری اینانانلاری هیچ زامان یالینیز بوراخماز اونا گوره ده سئوگی و مرحمت آبی اولان اوروجلوق

نظامی گنجوی نین آنا دیلینده یازدیغی دیوان نجه آشکارلاندی

NIZAMI GƏNCƏVİNİN ANA DİLİNDƏ YAZDIĞI DİVAN NECƏ AŞKARLANDI

متخلص و معروف به «ائل اوغلو» هستند که اولاً از وجود دو دیوان، و نه یک دیوان در این نسخه خبر می‌دهند و ثانیاً با دلائل متقنی که در مقدمه نگاشته‌اند، اثبات می‌کنند که نخستین دیوان جز نظامی گنجوی، منسوب به کس دیگری نمی‌تواند باشد و ایشان دومین نفر بعد از «علی افندی حلمی داغستانی» هستند که این قصائد را بطور قطع و یقین از نظامی گنجوی می‌دانند و با نشر آن راه پژوهشهای دقیق‌تر را مفتوح می‌سازند.

(ائل اوغلو)

۱۳۷۴د ۱۳۱۷۹ اینجی گونش ایلی تهراندا حافظ خیوانیندا یئرله شن حوزه هنری آدلی مدنیت سارایندا تهران و چئوره سنده یاشایان یاشایان گنج و اورتایاشلی شاعیرلرین یاراتدیقلاری " نقدو برسی شعری ترکی " آدلی ادبی ایلنجه نی اداره ائدیگیم واختلاردا یای فصلی ایدی. او گون سؤز نیظامی نین تورکه شعیرلرینین اولماسی و اولماماسی باره ده بیرگنج شاعیر منه سووال وئردی / من سعید نفیسنین «دیوان قصائد و غزلیات نظامی گنجوی» اثرینده نظامی نین آنا دیلیمزده شعرلریندن خبر وئرن بیر قاینق باره سینده بیلدیگیمی او گنج شاعیره دئدیم و دئدیم کی میصیردن گلن اولسایدی دئه ردیک

به کوشش : دکتر حسین شرقی

«دیوان نظامی» [گنجوی] نین ال یازماسی نین فوتو صورتینی میصرین دارالکتب کیتابخاناسیندان آراشدیرما اوچون، آغیر زحمت لرله منه گوندرن حؤرمتلی عالیم، خانیم دوکتور **فخرتاج فخر واعظی دن** صمیمی تشکؤرلریمی بیلدیریرم.

(ائل اوغلو)

پروفسور دوکتور حسین محمدزاده صدیق دیوانین ایلك چاپی نین مقدمه سینده یازیر:

" تنها کسی که با دقتی موشکافانه تصویر نسخه‌ی خدیویه را مورد بررسی عالمانه و کارشناسانه قرار داد، آقای «صدیاری وظیفه»

تورک) جناب‌لارینین دیرلی چالیشمالاری نتیجه سینده دیوان تدقیقات م‌وسونا چئوريله بیلدی و ...

کلاسیک ادبیاتین اعتبارلی تذکره چیلری و تاریخچیلری نظامی گنجوی نین خ‌سمه دن ساوای ایگیری مین بئیت دن آرتیق دیوانیندان خبر وئرمیشلر . او ایگیری مین بئیت شعیری توپلایئب، «دیوان» اولاراق نشر ائتمک ایسته ین چاغداشلاریمیزدان بیری ده ایرانلی شرق شوناس عالیم سعید نفیسی دیر.

او، دنیا کیتابخانالاریندا اولان «نظامی» آدینا ال یازمالاری آخ‌تاریب - آرایئب، نهایت ایسته دیگی شکیلده «دیوان قصائد و غزلیات نظامی گنجوی» عنوانلی اثری چاپ ائتدی . سعید نفیسی اؤز تدقیق‌لری نین عرفه سینده ، بیروت شهرینده بیر کیتاب سرگی سینده خدیوئه کیتاب خاناسی نین ال یازمالار فوندوندا قورونماقدا اولان مجموعه لرین فهریست ینی (کاتالوقونو) اله کئچیریر. نظامی گنجوی نین شعیرلرینی آخ‌تاران عالیم، خدیویه نین ال یازمالاری نین فهریست نین « علم الادب الفارسی» بؤلومونده «دیوان نظامی» باشلیقلی بیر اثرین آدیله راستلاشیر. گؤرورکی، فهریست ین مؤالیفی بؤیوک عالیم، نوسخه شوناس و میصیر پادشاهلئغنا مخصوص اولان خدیوئه کیتابخاناسی نین باش مودورو علی افندی حلمی بن سلطان الداغستانی ۱۳۰۶ قمری ایلینده ؟ مطبعه عثمانیه مصر القاهره ده چاپ ائندیگی فهریستین ۴۸۹ -نجی صحیفه سینده یازیر:

(۱) دیوان نظامی، (۲) دیوان هاتفی، (۳) دیوان مسعود، (۴) دیوان خاتمی، (۵) دیوان فتحی، (۶) شاعیرینین آدی به للی املمایان بیر رساله : علی

←

اوزونو گتیره ر دی سن دئمه کی کی، ائله همن گون ادبی ایلنجه یه میصیر اؤلکه سینده یاشایان بیر عالیمه ده قوشولموش ایمیش . هر هفته ده بیر گون (دوشنبه گونلری ساحات ۵- ۷ قدر) یارانان او ازدهاملی شعیر آراشدیریلماسی (گئچیریلن ایلنجه ده اصلی ماراغا دان اولان عالیمه خانیم دوکتور فخرتاج فخر واعظی آیاغا قالخیب من اونو سیزه گتیره رم دئدی: صاباحیسی گون من ال یازمانین شیفره سینی تاپیب اونا چاتدیردیم. او تهرانا باجیسی گیلده قوناق ایدی. میصیره قایداندان سونرا ایکی آی سونرا پست وسیله سیله «دیوان نظامی» نین فوتوسونو منه چاتدیردی. اوزه رینده ایکی ایله یاخین چالیشدیم و بیر سیرا موافیق فیکیرلری ده توپلاییب دیوانی تهران دا ایران ایرشاد وزارتخاناسینین رسمی اجازه سیله چاپ ائتدیم هله دیوانی چاپ ائتمه میشدن قاباق تدقیقاتیمی هم یئرلیم گنج تدقیقاتچی، شاعیر و ادبیاتخادمی و باکی دا دوکتورا اؤیرنجیسی (او زمان) دوکتور حسین شرقی (سوی تورک) جناب‌لارینا وئردیم کی باکی دا تانینمیش نظامی شوناس مرحومه آزاده رستم اوا یا و پروف‌سور نظامی خودیف حضرتلرینه چاتدیرسین و اوایکی عالیمین فیکیرینی ده دیوان نظامی باه سینده اؤیرندیم هر ایکی عالیمین ده بو خصوصدا نشریاتدا چاپ اولان مقاله لرینی ایران دا تانینمیش تدقیقاتچی عالیملریمیز پروف‌سور دوکتور حسین محمدزاده صدیق ، اسماعیل هادی دوکتور محمدرضا کریمی ، مقاله لريله بیر یئرده دیوانین گیریشینده چاپ ائتدیم یاخشی بیلیریک کی دیوان چاپ اولتندان سونرا زحمتلره قاتلاشیب اونو آذربایجان لاتینجه سینه کؤچوروب اوتایدا نورلار نشریاتیندا چاپ ائتدیرن دوکتور حسین شرقی (سوی

مسلم نقل کرده‌اند». (گنجینه گنج‌های، ص ۸۹، نشر قطره).

دیوان نظامی ده گلن الآله کلمه سی

الله سؤزونون «الآله» شکلینده یازیلماسی باره ده دوکتور بهروز ثروتیان، نظامی گنجوی آدلی اثرینده بئله قئید ائدیر:

«.. ضبط «بسم الله الرحمن الرحيم» به صورت بسم الله الرحمن الرحيم و یا قرائت شکل اخیر به صورت اول، طبع بحث از ریشه‌یابی لفظ مبارک «الله» را پیش می‌آورد که از همان آغاز اسلام مورد نظر پژوهندگان و صاحب‌نظران بوده و نظامی نیز صحت کلمه «آله» به جای «الآله» = «ال + اله» می‌کشد. تا وزن مفتعلن مفتعلن فاعلان (بحر سریع مطوی موقوف) راست بیاید و در این کشاکش احتمالا نظری نیز بر کلمه «رحمان» و تلفظ آن با حرف دوم متحرک دارد. تا خواننده ناگزیر بر تحقیق بوده بداند که این کلمه نیز بر عرب جاهلی ناشناخته بوده است...» ()

ماراقلی دیر کی، الینیزده کی «دیوان نظامی» نین باشلانقیجی اولان، ایلك بئیتین ایکینجی میصرعینده ده «اعلی الآله ذاتک قدر و منزلا» «الآله» شکلینده یازیلان کلمه ایله راستلاشیریق. گؤرونور کی نظامی «الله» سؤزونو فارسجا و تورکجه اثرلری نین هر ایکیسینده عئین شکیلده گتیرمیشدیر. چوخ سئویندیریجی دیر کی، موحریرلر هر ایکی دیلده اولان اثرلرده لفظ جلاله نین شکلینی دگیشدیرمه دن نظامی نین یازدیغی کیمی کیتابت ائتمیش و گونوموزه چاتدیرمیشدیرلار.

افندی حلمی بن سلطان الداغستانی «دیوان نظامی- تألیف المولی نظام الدین ابی محمد جمال الدین یوسف بن مؤیدالگنجوی الاویسی متوفی سنه ۵۹۷ اوله: یا اشرف البریه یا سیدالوری، الخ... به قلم تعلیق- به خط پیراحمد بن اسکندر. تم تحریره فی سنه ۹۲۳ و هو باللغه التریکه!

ایسته ردیم علی افندی نین کیتابی نین همن صحیفه سین (یوخاریدا رحمتلیک سعید نفیسی نین بحث ائدیگی قایناغینی) دیققتنیزه چاتدیرمیش اولام، او صحیفه نین فوتوسونو مولا حیظه ائدیریک!

علی افندی حلمی بن سلطان الداغستانی

مجموعه‌نی بوتونلوکله نظامی گنجوی‌یه عایید بیلمیش و قئیدلرینده باشقا ایضاحلار وئرمه میشدیر. حال بو کی مجموعه‌نی آراشدیردیقا، اونون ایکی نظامی‌یه عایید اولا بیلدیگی اورتایا چیخیر.

۱- گنجله‌لی نظامی

۲- قارامانلی نظامی (نظامی قونوی)

نظامی نین اثرلری اوزره چالیشان وحید دستگردی یازیر:

«... اینک هشت نسخه به نام دیوان قصیده و غزل نظامی که پنج نسخه از هندوستان، و دو نسخه از لندن و یکی از برلن و یکی از تبریز است...» (گنجینه گنج‌های، ص ۸۸، نشر قطره).

او قئید ائدیر:

«دیوان کامل نظامی در عصر صفویه وجود داشته و صائب در سفینه خود و نگارنده سفینه آقای خلخالی از آن دیوان و قصیده‌ها و غزل‌های نایاب و

چکامه‌ی لامیه و نظامی گنجوی

۴. سلطان مسعود بن محمد (۵۲۹ الی - ۵۴۷ هـ.ق)

۵. سلطان ملک‌شاه بن محمود (۵۴۷ - ۵۴۸ هـ.ق)

۶. سلطان محمد بن محمود (۵۴۸-۵۵۴ هـ.ق)

۷. سلطان سلیمان بن محمد (۵۵۴-۵۵۶ هـ.ق)

۸. سلطان ارسلان بن طغرل (۵۷۳-۵۵۶ هـ.ق)

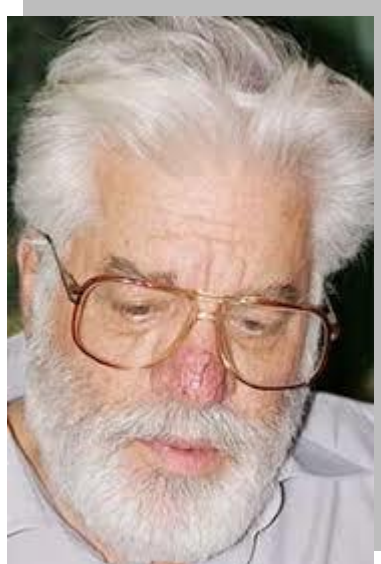
۹. سلطان طغرل بن ارسلان (۵۷۳-۵۹۰ هـ.ق)

این سلاطین دلاور، همگی اهل فضل و ادب بودند و به پرورش شعرای عجم و تربیت آنان شهرت داشتند و شاعران و نویسندگان بزرگ فارسی‌گوی و فارسی‌نویس در خدمت آنان به سر می‌بردند و به تعریف و تمجید از بزرگواری‌ها و قهرمانی‌های آنان می‌پرداختند. از جمله ظهیر فاریابی، خاقانی شروانی، اثیر اخسیکتی، نظامی گنجوی، قوامی رازی، جمال الدین و کمال الدین اصفهانی و دیگران، در خدمت آنان توانستند ادب فارسی را مشحون از ترک‌ستایی و تمجید دلاوری‌های سرداران ترک بسازند.

از جمله‌ی آنان، «طغرل بن ارسلان» خود ذوق شعر داشت و ابیات ناب بسیار از او در «دیوان طغرل» مضبوط است. بگفته‌ی راوندی این رزم‌آور: «... در بزم بر فضلا نکته‌ها بگرفتی و بر شعرا بر سخن بیفزودی و شعرهای او مشهور و مذکورتر از آن است که به شرح حاجت افتد و دوبیتی‌های او خوش افتادی. یکی این است:

آنکس که جهان به پشت پای می‌زد
دوش آمده بد، در گدایی می‌زد.

پروفسور دکتر حسین محمدزاده صدیق (دوزگون)

در نیمه‌ی دوم سده‌ی ششم هجری یکی از دلاوران ترکان سلجوقی موسوم به ارسلان بن طغرل و معروف به «شاه ارسلان طغرل» در سال ۵۵۵ در عراق و ایران مرکزی بر تخت سلطنت نشست و در سال ۵۷۳ هـ. وفات یافت و پس از او فرزندش طغرل بن ارسلان (۵۷۳-۵۹۰) زمام امور را بر دست گرفت. اینان بر عراق عجم، آذربایجان و سویهای آن حکومت می‌کردند که به «سلجوقیان عراق» معروفند و حکومت آنان بر این خطه از کشورمان از سال ۵۱۱ هـ. الی ۵۹۰ هـ. دوام داشته است. دلاوران این سلسله عبارت بودند از:

۱. سلطان محمود بن محمد بن ملک‌شاه سلجوقی (۵۱۱ - ۵۲۵ هـ.ق)

۲. سلطان داود بن محمود (۵۲۵ - ۵۲۶ هـ.ق)

۳. سلطان طغرل بن محمد (۵۲۶-۵۲۹ هـ.ق)

از وقت نماز شام تا گاه سحر

صد نعره برای ناشتایی می‌زد

(راحة الصدور، ص ۳۳۳)

«ارسلان» پدر و «طغرل» پسر در میان شاعران پرآوازه‌ی عصر خود چنان محبوبیتی یافتند، که این شاعران در دیوان‌های خود چکامه‌های چندی به نام آنان ساختند و رواج دادند. از جمله‌ی آنان می‌توان به ترکیب بند معروفی از اثیر الدین اخسیکتی اشاره کرد که چنین شروع می‌شود:

چرخ یار ارسلان طغرل است

کار، کار ارسلان طغرل است

از در ایجاد تا خط عدم

گیرودار ارسلان طغرل است

هردلی کز داغ خذلان فارغ است

دوستدار ارسلان طغرل است

چرخ گردان با کمر شمشیر نعش

چتر دار ارسلان طغرل است

بارگاه فتح و ایوان ظفر

در جوار ارسلان طغرل است

شعر من سر بر نهم گردون کشید

کاختیار ارسلان طغرل است

از جمله‌ی چکامه‌ها در تعریف این پدر و پسر «قصاید لامیه» است که شاعران معروف آن زمان در سرودن این نوع ادبی با هم مسابقه می‌دادند و رقابت می‌کردند. عنوان قصیده را از حرف «ل»، حرف آخر نام «طغرل» گرفته بودند. یکی از موفق‌ترین قصائد لامیه، قصیده‌ی اثیرالدین اخسیکتی است. اصل او از اخسیکت از روستاهای فرغانه بود و دیوان معتبری دارد. قصیده‌ی لامیه او چنین است:

بفراخت رأیت حق، بر تافت روی باطل

الب ارسلان ثانی، شاه ارسلان طغرل

بر خار قهر بادا چشم بدان که الحق،

ملک است بس به رونق، شاه هست سخت عاقل

هردم عقاب فتنه در خون خود بغلطد

از زخم باز چترش چون مرغ نیم بسمل

شاعر دیگر کمال الدین اصفهانی پسر جمال الدین

است که شایسته است از او نام ببرم. وی «خلاق

المعانی» لقب داشت و در حمله‌ی مغول به

خوارزمشاهیان در صف ترکان خوارزمشاهی شهید

شد. وی «جلال الدین منکبرنی» پسر سلطان

محمد خوارزمشاه را هم مدح گفته است.

قصیده لامیه‌ی وی چنین است:

ای در محیط عشقت سرگشته نقطه‌ی دل

وی از جمال رویت خوش گشته مرکز گل

زلف تو بر بناگوش، ثعبان و دست موسی

خال تو در زنخدان هاروت و چاه بابل

دورسته در دندان چون از رخت بتاید

گویی مگر ثریا در ماه کرده منزل

ای گرد آستانت بوسه گه سلاطین

وی ماه آستینت قبله‌گه افاضل

پیوسته باد از این سان جاه تو در ترقی

آسوده دولت تو در ظل شاه طغرل

در دیوان‌های اغلب شعرای نیمه‌ی دوم قرن ششم

تا حمله‌ی مغول در ۶۰۶ هـ. و کشتارهای مهیب

مغول و شکست ترکان خوارزمشاهی، و ویرانی

ایران، قصائد لامیه فراوان یافت می‌شود. این شیوه

چنان مرسوم شد که هر کس در آن عهد خواست

برای ممدوح خود قصیده غراً بسازد، قافیه‌ی

«طغرل» را برگزید و چکامه‌ی لامیه سرود.

درمیان این چکامه‌ها، که همه با قافیه‌ی «طغرل»

کمال الدین اسماعیل:

زلف تو بر بنا گوش ثعبان و دست موسی

خال تو در زنخدان هاروت و چاه بابل

نظامی گنجوی:

رأیین شعاعی ایله آفاق روشن ایدی

اوج فلکده انجم یاندرمادان مشاعل

کمال الدین اسماعیل:

در خط شب نمایش بر رهگذار فکرت

از گوهر معانی افروخته مشاعل

نظامی گنجوی:

ای خط استواده خطین سنین موازی

وی سطح آسمانه قصرین سنین مشاکل

کمال الدین اسماعیل:

ای خط استوارا انصاف تو موازی

وی سطح آسمان را درگاه تو مشاکل

نظامی گنجوی:

اطباق آسمانی قهرین اودا یاخاردی

گر آرا یئرده لطفون اولماسا ایدی حایل

کمال الدین اسماعیل:

نه طاق آسمان را قهر تو خرقة کردی

گر لطف تو نبودی اندر میانه حایل

نظامی گنجوی

دیوانه در گورندن سو عارضین صفاسین

باد صبا اونونچون اورار اونا سلاسل

سروده می‌شوند، قصیده‌ی لامیه‌ی نظامی گنجوی، علاوه بر حفظ همه‌ی ویژگی‌های چکامه‌های لامیه، از این جهت که به زبان ترکی آذربایجانی و به شیوه‌ی کهن دوره‌ی کلاسیک آن سروده شده است، اهمیت دو چندان دارد. صورتی از این چکامه‌ی غرّا در نسخه‌ی خطی «دیوان حکیم نظامی گنجوی» که در کتابخانه‌ی خدیویه‌ی مصر نگهداری می‌شود موجود است و اخیراً توسط آقای «صدیار وظیفه» معروف به (ائل اوغلو) چاپ شده است. این چکامه ظاهراً در مدح «امیر ابوالفضائل فلک الدین احمد» معروف به امیراحمد و میر احمد و در تداول عامه: پیر احمد سروده شده است. این چکامه چنین شروع می‌شود:

وصفینده اول جمالین ذکر ائتدوگینی بودیل

هر کیم ائشیتسه آیدیر: لله درّ قایل

یوزونه قارشی گوژوم یاشینی کیم گوژورسه

اولدو سانیر ثریا خورشید ایله مقابل

پرخشم چشمینی چون قاشین ایچینده گوژدوم

ساندیم کی ائیلیمیشدیر خورشید قوسی منزل

دیوانه دیر گوژندن سو عارضین صفاسین

باد صبا آئین چین اورار آنا سلاسل

مساله‌ی مهمتر دیگر که در این بررسی حائز

اهمیت تر است، آنکه کمال‌الدین اصفهانی و

دیگران در سرودن چکامه‌ی لامیه‌ی خود به

لامیه‌ی نظامی گنجوی (۶۱۴-۵۴۲) نظر داشته‌اند

و حتی برخی از ابیات او را عیناً به فارسی ترجمه

کرده و یا از آنها قوت و الهام گرفته‌اند. برخی از

این ابیات را رودررو هم می‌نهمیم:

نظامی گنجوی:

اول زلف اول بناگوش ثعبان و دست موسی

اول خال، اول زنخدان هاروت و چاه بابل

به او منسوب ساخته‌اند و گر چه در نسخه‌ی خطی کتابخانه‌ی خدیویه‌ی مصر بصراحت بر کاتالوگ کتاب عنوان «دیوان نظامی گنجوی» ذکر شده ولی باید دانست که در اصل، مستنسخ اثر هر دو دیوان را در هم ریخته و یکجا استنسخ کرده است و دیوان غزلیات نظامی قرمانی را که در سطح بسیار نازلی از سخن کبار نظامی گنجوی قرار دارد به وی منسوب ساخته است. همین امر مستمسک گروهی بوده است که پژوهش در باب کشف دیوان ترکی نظامی گنجوی را رها ساختند و اینک که باب تحقیقات در این زمینه باز شده است، گروهی دیگر نیز به دنبال کسب موقعیت‌های کذایی با سخنان خاله زنگی و تکرار ملال آور اطلاعات دست دوم که از دهن اساتید نظامی پژوه ارجمند کشورمان مانند وحید دستگردی، سعید نفیسی و جز آن می‌فایند، سعی در بی‌بها جلوه دادن این تحقیقات می‌کنند. من ضمن نصیحت ارباب مطبوعات به اینکه به چنین سخن پراکنی‌ها نباید میدان جولان بدهند، پژوهندگان را، و هم به پرهیز از رطب و یابس‌بافی دعوت هم به تحقیق دقیق و سنجیده در کشف آثار خلاقه فارسی و ترکی نظامی گنجوی می‌کنم. همانگونه که مرحوم سعید نفیسی گفته، متأسفانه بسیار از آثار فارسی نظامی نیز، در دیوان‌های شاعران دیگر وارد شده است. برای کشف حقیقت همت لازم است. پر گویی و خاله زنگی بازی گره‌های پژوهش را نمی‌گشاید. همتی توام، با صداقت باید بدرقه‌ی راه پژوهندگان گردد تا غث و سمین از هم جدا شود.

از میان اشعار فارسی نظامی گنجوی که در دیوان نظامی قرمانی وارد شده است می‌توان به غزلی با مطلع زیر اشاره کرد:

کمال الدین اسماعیل:

لطفت عجب نباشد گر خصم بند گردد
الا نسیم ننهد بر آب کس سلاسل

نظامی گنجوی:

نعل سم سمندین تاج سر سلاطین
خاک در سر این آب رخ افاضل
اثیرالدین:

ای گرد آستانت بوسه گه سلاطین
وی ماه آستینت قبله گه افاضل
نظامی گنجوی:

تیغیله هئیکلینی سه پاره ائيله ییبدیر
بوینونو هر کیشی کیم قولون قیلیر حمایل
اثیر الدین:

بچه دو نیمه زاید پرورده‌ی عطارد
گر بر دو پیکر او تیغش بود حمایل
نظامی گنجوی:

چون ذاتی وصفه گلمز ای دل! سوزو اوزالتما
کاولا صداعه منجر ختم ائيله ییب، دعا قیل
اثیرالدین اخسیکتی:

مدح خدایگان را پایان پدید ناید

لیکن پرید فکرت بیرون شد از منازل

در طول تاریخ، معدود اشعار و چکامه‌های ترکی نظامی گنجوی، این شاعر شافعی مذهب آذربایجان را در دیوان نظامی قرمانی، شیعه‌ی متعصب عثمانی ستیز آسیای صغیر را رد کرده و

وی این قصیده را دوبار تجدید مطلع کرده و مانند همه طغرلیه و لامیه‌سرایان به نظامی گنجوی اظهار ارادت نموده است و باز مانند همه‌ی آنها ابیاتی را از نظامی به فارسی برگردانده است.

در طول تاریخ، از سده‌ی هفتم بدین سوی بسیاری از فارسی‌سرایان گذشته از آنکه به استقبال نظامی در نظیره‌سازی بر خمسه‌ی وی رفته‌اند، قصائی وی را نیز پاسخ گفته و حتی گاه تمام یک یا چند قصیده و یا چند بیت و یا رباعی و قطعه‌ای از او را به تبرک وارد دیوان خود کرده‌اند. چنانکه قصیده‌های با مطالع زیر:

گر عاقلی مباش مقید به هیچ جا

نشنیده‌ای که ملک خدا، بنده‌ی خدا

کردم نهان به جیب ز شمشیر یار سر

کز تیغ او فرو شده هر سو هزار سر

در دیوان «نظامی استرآبادی» شاعر قرن نهم وارد شده است.

قصیده به مطلع:

دوش رفتم به خرابات مرا راه نبود

می‌زدم نعره و فریاد کس از من نشنود

در دیوان «فخرالدین عراقی» وارد شده است.

قطعه‌ی زیر:

گدایان بینی اندر روز محشر

به تخت ملک همچون پادشاهان

همه را بینی اندر فر عبادت

تو گفתי آفتابانند و ماهان

در کلیات سعدی وارد شده است. همچنین

قطعه‌ای ۵ بیتی با مطلع:

جان ندارد در جهان هرکس که بی‌جانان بود

آنکه هر جانش به جان ارزد مرا جان آن بود

و یا:

ای نقش‌بند چین خجل از روی رنگ‌آمیز تو
وی غرقه جان در خون دل، از صلح جنگ‌آمیز تو
استقبال از چکامه‌ی لامیه‌ی نظامی گنجوی در
ادبیات فارسی و ترکی موضوع پژوهش بسیار
گسترده‌ای می‌تواند باشد. اغلب شاعران قصیده‌سرا
به استقبال آن رفته‌اند. مثلاً مولانا «قبولی
شیروانی» قصیده‌ای در بیش از ۵۰ بیت به همان
وزن و قافیه سروده است که چنین شروع می‌شود:

ای از طواف کویت مقصود کعبه حاصل

وی قبله‌گاه رویت مسجود کعبه‌ی دل

لاف صفای کعبه مست از صفای کویت

چون مروه را صفایی از کوی تست حاصل

تا آنجا که می‌گوید:

با باز و چرخ و طغرل چون در شکار آبی

یابی سپهر زنگی در بند پای طغرل

حقا که چشم گردون نادیده چون تو شاهی

اندر کمال کامل و اندر علوم فاضل

با این کمال نظمم جاهل همی شمارند

بستن نمی‌توانم بر خود زبان جاهل...

و یا اهلی شیرازی در «طغرلیه» ی خود گوید:

ای بسته‌لب به عاشق مشکل‌تر از در دل

حرفی بگو و بگشا در یک نفس دو مشکل

تا سوی کشت باغت ساغر شود وسیله

انگیخت لاله در سنگ در راه تو وسایل

عشرت به گلستان کن، از جام لاله می‌کش

از شاخ ارغوان زن بر سیخ مرغ بسمل...

نظر کرده به چشم رای و تدبیر
ندیدم به ز خاموشی خصالی

نیز به نام سعدی ضبط شده است. چنانکه رباعی
زیر نیز هم در «دیوان فارسی نظامی گنجوی» و
هم در «کلیات سعدی» آمده است:

ای کاش که مردم آن صنم دیدندی
تا حالت ما را بپسندیدندی
زان بیدل و بیقرار گردیدندی
بر گریه‌ی عاشقان نخندیدندی

دیوان غزلیات حافظ نیز مشحون از تاثرات و
تواردات اشعار نظامی گنجوی است. خواجه شمس
الدین محمد حافظ شیرازی از شعرایی است که
ارادت خاصی به نظامی داشته است. حتی در
جایی ضمن تصریح به نام او، شعر خود را با لطف
سخن وی مقایسه کرده است:

چو سلک درّ خوشاب است شعر نغز تو حافظ،
که گاه لطف سبق می‌برد ز نظم نظامی
وی تعبیر و عبارات زیادی از نظامی اخذ کرده و
در دیوان خود جای داده است. برخی موارد آن
چنین است:

نظامی:

او زلف بنفشه را دهد تاب

حافظ:

تاب بنفشه می‌دهد طره مشک سای تو

نظامی:

روزه گشای عاشقان از می ناب می‌کند

حافظ:

از می کنند روزه گشا طالبان یار

نظامی:

هم قصه‌ی نانموده دانی،

هم نامه‌ی نانوشته خوانی.

حافظ:

که هم نادیده می‌بینی و هم ننوشته می‌خوانی

و نیز حافظ، ساقی‌نامه‌ی خود را هم وزن مغنی‌نامه
نظامی سروده است و مانند نظامی خطاب‌های
دوبینی به ساقی کرده است. ۳

علاوه بر آن متن بسیاری از غزل‌های منسوب به
نظامی در دیوان حافظ وارد شده است و سعید
نفیسی در مقدمه‌ای که بر دیوان نظامی نوشته، به
این موارد اشاره دارد.

اگر بتوانیم بپذیریم که چکامه‌ی لامیه‌ی معروف
از نظامی گنجوی است، باید بگوییم که حافظ
مطلع آن را به فارسی برگردانده و مطلع غزلی از
خود ساخته است. بدینگونه که نظامی فرماید:

وصفینده اول جمالین ذکر اتندوگینی بودل

هر کیم ائشیتسه آیدیر: لَلَّه دَرَّ قایل

که در دیوان حافظ به این صورت وارد شده است:

هر نکته‌ای که گفتم در وصف آن شمائل

هر کو شنید گفتا: لَلَّه دَرَّ قایل

عبارت ” لَلَّه دَرَّ قایل“ جمله‌ی دعایی است یعنی:

”خداوند، گوینده را خیر و برکت دهد!“

معنای بیت نظامی چنین است:

”هر کسی ذکر این دل را در وصف آن جمال
بشنود، خواهد گفت که خداوند، گوینده را خیر و
برکت دهد.“

و معنای بیت حافظ این است:

انوری، خاقانی، ظهیر فاریابی، کمال الدین اصفهانی، عطار، عراقی و حتی یزید اخذ کرده و بهانه برای ساختن غزلی عرفانی نموده است و شاهکار آفریده است.^۵

از سوی دیگر، نظامی چلبی قرامانی قونوی نیز که به شاعری نظیره سرا شهرت دارد، از همین مطلع استفاده کرده و یک غزل ملمّع هشت بیتی ساخته است که عینا در اینجا نقل می‌کنم:

۱. وصفینده اول جمالین ذکر ائتدوگینی بو دل

هر کیم ائشیتسه آیدر: لله درّ قایل

۲. یارب چه لطف دارد آن قدّ خیزران وش

درمانده هر که دیدش چون سرو پای در گل

۳. دئدیم نهال قدین عشاقه مئیل ائتمز

آیدیر کی سرو اولور اکثر هوا یا مایل

۴. در چین زلف مشکت، آن خال می‌نماید

چون پاسبان هندو در قلّه‌ی سلاسل

۵. اول زلف و اول بناگوش ثعبان و دست موسی

اول خال و اول زرخدان هاروت و چاه بابل

۶. خواهان آن دهان را دل پاره پاره باید

آری به مو رسیدن برشانه نیست مشکل

۷. یوزینه قارشی گؤزوم باشینی کیم گؤررسه

اولدو سانیر ثریا خورشیدله مقابل

۸. گر وصل یار خواهی بگذر ز خود نظامی

زیرا به وصل جانان غیر از تو نیست حایل. ۶

”هر معنای نغزی که در وصف آن شمایل گفتم، هر کس که شنید، گفت خداوند گوینده را خیر و برکت دهد.“

با توجه به معانی ابیات و ترکیب کلمات و عبارات، به نظر می‌رسد که بیت فارسی نوعی گرده برداری از بیت ترکی باشد. زیرا اولاً لفظ ”ذکر“ که در بیت ترکی آمده بیشتر با جمله‌ی دعایی تناسب دارد تا کلمه ”نکته“ که در بیت فارسی آمده می‌توان از آن به ”معنای نغز“ تعبیر کرد، نه ذکر و دعا. و این نکته‌ی دقیق، یعنی اصل سبقت کلام کامل، به ما اجازه‌ی چنین قضاوتی نمی‌دهد که خیال کنیم بیت ترکی فوق به تقلید از بیت فارسی سروده شده است.

از دیگر سو ابیات بازپسین قصیده‌ی لامیه‌ی نظامی بعد از مطلع، توالی معنایی دارد و شاعر از بیت دوم به بعد، اعضاء جمال معشوق را یکی یکی وصف می‌کند:

یوزونه قارشی گؤزوم یاشینی کیم گؤررسه

اولدو سانیر ثریا خورشیدله مقابل

اول زلف و اول بناگوش ثعبان و دست موسی

اول خال و اول زرخدان هاروت و چاه بابل

پر خشم چشمینی چون قاشین ایچینده گؤردوم

ساندیم کی ائلمیشدیر خورشید قوسی منزل ...^۴

و همین طور تا پایان چکامه زنجیره‌ی به هم

پیوسته قالب و محتوا در خط سیر مستقیم

”توصیف جمال“ ره می‌سپرد. تا آنکه به قافیه‌ی

”طغرل“ ختم می‌شود. اما در غزل هشت بیتی

حافظ، مانند اغلب غزل‌های وی توالی و تناسب

معنایی و تداوم مفهومی میان ابیات، ظاهر نیست

و هر بیت معنای مستقل عرفانی خود را دارد. و

می‌دانیم که حافظ، اغلب مطالع غزل‌های خود را

بعینه، یا به ترجمه و یا به مفهوم از دیگران مانند

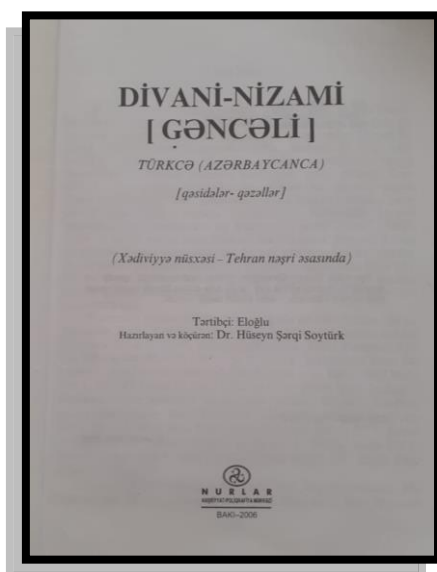
نسخ خطی از قرن‌ها پیش آغاز شده و ادامه داشته است. مثلا در کتاب «چهار مقاله» اثر نظامی عروضی سمرقندی آمده است که در مجلس «ملک الجبال قطب‌الدین محمد غوری» او را امیر عمید صفی‌الدین، با یکی دیگر از «نظامی‌ها» اشتباه کرده است.

وی پس از نقل این داستان، از دو نظامی دیگر با عنوان‌های «نظامی اثیری نیشابوری» و «نظامی منیری سمرقندی» یاد می‌کند و این بیت را می‌آورد:

در جهان سه «نظامی» ایم، ای شاه!

که جهانی ز ما به افغانند!

که منظور وی یکی خود او، دیگری «اثیری» و «منیری» هستند. اما اغلب تذکره‌نویسان از این بیت به شبهه‌ای بزرگ افتاده‌اند و چنین انگاشته‌اند که از این سه نفر یکی «نظامی مطرزی گنجوی» بوده است و این خود نیز به قول سعید نفیسی «یکی از غرایب اشتباهات در حق نظامی گنجوی» بوده است.

چند بیت ترکی در این غزل هشت بیتی از چکامه‌ی لامیه فوق الذکر نقل شده است. اما پیداست که نقل آن‌ها تفتنی بوده است و ترتیب معنایی با ابیات فارسی و یا ترکی غزل در نظر نبوده است و توسط نظامی قرامانی نیز سروده نشده است. و وی فقط ابیاتی از چکامه‌ی نظامی گنجوی را به تبرک نقل کرده است. دلیل مهم بر این ادعا ترتیب و توالی آن ابیات در چکامه‌ی یاد شده ولی، تبعیت غزلسرا از حافظ شیرین سخن است.

به هر تقدیر، اینجانب نظرم این است که اولاً سراینده‌ی آن چکامه و ترتیب دهنده‌ی این غزل یک نفر نه، بلکه دو نفر، با دو سبک و اسلوب شعری متفاوت هستند، و ثانیاً هیچ دلیلی بر تقدم غزل حافظ بر چکامه‌ی فوق که به نظر می‌رسد باید از نظامی گنجوی باشد، وجود ندارد.

در باب مذهب «نظامی چلبی قرامانی قونوی» نیز اخیراً سند جدیدی به دست آورده‌ایم و آن «تذکره مجالس شعرای روم» از «غریبی تبریزی منتشا اوغلو» می‌باشد. ۷ به تصریح غریبی، وی شیعه‌ی مخلص و محب خاندان بوده است در حالی که می‌دانیم نظامی گنجوی مانند اغلب شاعران هم عصر خود مذهب سنت و جماعت داشته است.

وارد شدن اشعار و غزلیات فارسی نظامی گنجوی در دیوان‌های شعرای دیگر، ۸، ما را به این باور می‌رساند که فقدان دیوان ترکی وی نیز توأم با تخلیط آن با دیوان‌های شعرای ترکی گو، مخصوصاً شعرایی بوده است که تخلص نظامی داشته‌اند و این مسأله‌ای نیست که ما بخواهیم به آسانی از آن عبور کنیم.

تخلیط نام و آثار نظامی گنجوی با دیگر نظامی‌ها به دست اغلب تذکره‌نویسان و استنساخ‌کنندگان

نظامی گنجوی نین تورکجه (آذربایجانا) دیوانی تاپلمیشدیر.

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN TÜRKÇE DİVANI TAPILMIŞDIR

PROF. NİZAMİ XUDİYEV

نظامی خودوی اف

تاریخدن سیلیب آتیر. بیر واخت فیکیرده، دوشونجهده یارانان آختاریشلار اوزون ایللرین عئلمی - پراکتیک ائکسپئدسیيالاری ایله داوام ائتدیریلسه ده ایشلر همیشه دویونه دوشودور. چوخ قریبه دیر کی، ۷۰ ایل لیک سوئتلر دؤنمینده ان چوخ ادبی بایرامی، یوبلئیی کئچیریلن نظامی گنجوی نین (حتا ۱۹۴۱ - نجی ایلین آغیر دؤیوشلری زامانی، لنین گرادین بلوکاداسی واختیندا بئله بو ایش تأخیره سالینمادی) تورکجه دیوانیندان سؤز دوشنده ائله اؤلکه نین باش کیتابخانالاریندا، آرخیولرینده بو فیکرین ایزی ایتیریلیردی، اراضی سی، منشایی، اثرلری نین روحو ایله بیزیم اولان نظامی نین چوخ واخت فارس- تاجیک شاعیری کیمی اورتاق ادبی شخصیت حئساب ائدیردیلر. بو دا عومومی لیکده آذربایجان ادبیاتی نین تاریخینه بؤیوک ضربه ووروردو. ۱۲ عصرین سؤز سولطانی نظامی نین آذربایجانجا، تورک منشایی نندسه همیشه بیزه قیسقانیبلار. دنیا کیتابخانالارینا گئدن یول دا ایتیفاق سرحدلری کیمی باغلی اولدوغوندان بو ساحهده مرکزین رأیی هر شئی حل ائدیردی.

لاکین نظامی دوهاسی پوست سوئت رژیمینده بئله دنیا نظامی شوناسلارینی جیددی ماراقلاندیریر، حتا ایرانین اؤزونده بو ساحهده گؤرکملی عالیملر ماراقلی عئلمی تدقیقات ایشلری آپاریردیلار.

نظامی نین یازی دیلی نین منشاینه اوغون گلمه سی بوساحه عالیملرینی همیشه ناراحات ائتمیش، لاکین الده کونکرئت نومونه نین اولماماسی بوتون آختاریشلاری نتیجه سیز

نظامی گنجوی نین تورکجه (آذربایجانا) دیوانی تاپلمیشدیر. ایندی قطعیت له دئییه بیلدییمیز گؤرکملی نظامی شوناسلار، ادبییاتچیلار اوزون ایللر دیر کی، حقیقته یاخین ائحتیمالارلا، گومانلارلا ئوبوتا یئتیرمه یه چالیشیردیلار. نهایت ۸۰۰ ایل لیک ادبی ناراحاتچیلیغا ۲۱ - نجی عصرین اول لرینده سون قوبولدو: میصرین خدیوئه کیتابخاناسیندا ج - ا - ن - خ - ۱۸۶ - ۹۵۴۷ - ۴ شیفری ایله قورونان «دیوان نظامی تألیف مولی نظام الدین ابومحمد جمال الدین یوسف مؤید الگنجوی اویس متوفی - ۵۹۷» (هجری قمری تاریخ) (۱۱۷۶) آدلی ال یازماسی تاپیلاراق فوتو صورتی وطنه گؤندریلدی. دیوانین دیرینی بیر جومله ایله ایفاده ائتمک طلب اولونسا دئیهردیم کی، او، یازیلی آبیده لریمیزین تاریخینی ۱۰۰ ایل اسکی چاغلارا قووشدورور، ادبییات، عئلم، فلسفی دوشونجه تاریخینه ۱۲ عصرده ۵ - بشری پوئما بخش ائتمیش اولو نظامی نین میللی منسوبیتی، یازی دیلی حاققیندا کی کؤلگه لی مقاملاری

دقیق لشدیرمه زامانی معلوم اولموشدور کی، بو ال یازما گؤرکملی نظامی شوناس سعید نفیسی نین اؤز مقاله و کیتابیندا گؤستریدی منبعین عئینی دیر. ایلکین آراشدیرمالاردان بللی اولور کی، بو ال یازما ۹۲۳ - جو ایلهده (هجری قمری) (۱۵۰۲) پیراحمد ابن

اسکندر طرفیندن کؤچورولموشدور. تورکجه دیوانا نظامی نین قصیده و غزللری داخلیدیرز بو قئیر عادی تاپینتی، سؤز یوخ کی، ایلک واختلار موعین سؤالار دوغورموشدور. بو ناراحتلیقلارا آیدین لیق گتیرمک اوچون تورکجه دیوانین ایلک آراشدیرمچسی صدیار وظیفه (اٹل اوغلو) - نون ال یازما ایله باغلی فیکیرلرینی شرح ائتمک یئرینه دوشر. او، ال یازما اوزهرینده ایشلرکن بو واختا کیمی معلوم اولان اینفورماسییلاری توتوشدورموش، علی افندی نین خدیوئه کیتابخاناسی اوچون حاضرلادیغی ال یازمالارین لیسته سی (الفهرست الکتبخانه الخدیوئه) و سعید نفیسی نین قئید ائتدیغی همین قاینقلا عئینیت تشکیل ائتدیغی بیلدیریر. لاکین بونونلا بئله بیر شیفره آلتیندا ایکی نظامی ایضالی شاعیرین شعرلری نین ساخلانیلماسی و بو ال یازمانین ایفبا اساسیندا اوچ دفه سیرالانماسی موعین سؤالار دوغوروردو. موتخصیصلرین دئدیگینه گؤره، هر هانسی بیر دیوانی ایکی موختلیف ایفبا ایله سیرالاماق مومکوندور. بو، دیوانی ترتیب اولونان شاعیرین حیاتدان کؤچدوکدن سونرا تاپیلان یئنی اثرلری دیوانا علاوه ائدیلمک باش وئره بیلر. لاکین اوچ دفه ایفبا ایله سیرالانما فاکتینا بو واختا کیمی تصادوف اولونمامیشدیر.

قویموشدو. مشهور فارس نظامی شوناسی سعید نفیسی نین بو استقامتده کی اختاریشلاری دا اؤز اورژیناللیغی و کونستروکتیولیغی ایله دیققتی جلب ائدیر. او، نظامی یارادیجیلیغینا حصر ائتدیغی «دیوان قصاید و غزلیات نظامی گنجوی» اثرینده شاعیرین تورکجه دیوانی نین اولماسی باره ده قیسا معلومات وئیر و بو دیوانین قورونوب ساخلانیدیغی عونوانی اؤز قئیدلرینده دقیقلشدیریر.

مرحوم عالمین سونراکی مقاله و اختاریشلاریندا نظامی نین ال یازماسی قورونان میصر کیتابخاناسی و دیوانین قوروندوغو شیفره، اوزهرینده کی فرقلمه یازسی ایله - «ال دیوان النظامی بالغت ترکیه» (نظامی نین تورک دیلینده دیوانی) فاکتی آرتیق شوبهه یئری قویمادیغی اوچون گنج تدقیقاتچیلاری اختاریشا سسله دی. بو ایشده اصلن ماراغالی خانیم فخر واعظی نین بؤیوک رولو اولموشدور. ال یازمانی آذربایجانا گتیرن ایختیصاصجا پئسیخولوق عالیم حسین شرقی نین معلوماتلاریندا اؤیره نیریک کی، او، میصرین دارالکتب کیتابخاناسیندان دیوانین فوتو صورتینی اله ائتمیشدیر. ال یازمانین ایلک اوخوجوسو شاعیر صدیار وظیفه (اٹل اوغلو) دور.

قانونلاری و اینکیشاف تئندتئسییالاری اؤزونو گؤستریر:

سئحرایله شؤعبده عئلمینده کمالی یوخ ایسه بس نه حیلله ایله آلیر اوو جونا آذر نرگیس ساناسان دوشدو نوجوم ایله فلک عکسی یئره صحن باغ اولالی، سبزه یله سراسر نرگیس سلب و ساز ایله زین ائیلهدی هر بیر چیچگی چمن ایچینده چو عرض ائیلهدی لشگر نرگیس حؤکم قیلدی کی جهانی تونادا باد بهار چون چمن مولکونه شاه اولدو موقرر نرگیس علم و سنجق زرکش نه سبیدن گؤتورر گر سریر چمنه اولمادی سرور نرگیس آلدی خنجر الینه ائیله کی روستم - سوسن، قویدو گورز او موزونا نیتته (نئجه) کی نوذر نرگیس. لاجوردی سیپری وئردی گول نیل الینه قویدو اؤز باشینا آلتین سولو مغفر نرگیس. گوروندویو کیمی دیل دؤورون ایجتیماعی - سیاسی مضمونوندان میلی ائنتیک ترکیبیدن، خالق معیشتی نین، حیات طرزى نین سپئسیفیکاسیندان یارانیب فورمالاشان ایفاده فورماسی دیر. اوزون عصرلر بویو قونشولارلا قارشیلیقلی تأثیر و فایدالانما شرایطینده یاشامیش تورکلر. فارس دیللی منبع لره تأثیر گؤستر دیکلری کیمی تورکجه یارانان نومونه لره ده آدئکتیو ایزلر موشاهیده اولونور. نظامی نین تورکجه دیوانیندا واسیطه سیز شکیلده تقدیم ائندیییمیز نومونه لره نیسبتن نتیجه لری آیدینجا گورونمکده دیر.

۱۱-۱۳ عصر ادبی موحیطی اوچون بو طبیعی پروسئس سایلمالی دیر. لاکین فارس عرب سؤزلریندن فایدالانما چوخ واخت بو سؤزلری دیلیمیزین عومومی قانونلارینا تابع ائدیلمه سی ایله نتیجه له نیر (۲۰، ص ۱۷).

بو چتین لیگی آرادان قالدیرماق اوچون هر اوچ ایفبا سیراسی آلتیندا کی قصیده و غزللری آیریجا اوخویوب اؤیرنمک، تدقیق ائتمک، اورادا کی تاریخی، اوسلوبی فرق لری آراشدیرماق لازیم گلیردی. بیرینجی بؤلومده توپلانان شعرلر (اونو دا دئییه ک کی، دیوانین ایلك صحیفه سیندن سونرا کی ۲ دن ۵ - جی وراقلاری ال یازمادان قوپاریلیب یوخ ائدیلمیشدیر) بوتون پارامئترلری ایله نظامی گنجوی نین اولدوغونو تصدیق له دی.

ماراقلی دیر کی، علی افندی ال یازمانین اوستونده گنجوی دئییل، (گنجه لی کیمی قئید ائدیر). سونرا کی ایفبا سیراسیندا توپلانان شعرلرین ایلكی حافظ شیرازی نین اثرینه تخمیس کیمی یازیلیمیش فارسجا موختمس دیر. طبیعی کی، بو اثرین موللیفی ۱۲ عصرده یاشایان نظامی اولای بیلمزدی. بو بؤلومده کی شعرلرین دیلی، اوسلوب موعاصرلییی، زامان، واخت باخیمیندان کونکرئت نیشانلری ده باشقا نظامی دن سوراق وئیردی. سونرا دقیق لشدی کی، ایکینجی بؤلومده توپلانان شعرلرین موللیفی اصلن تورکییه نین کونیا شهرینده آنادان اولموش، ایراندا تحصیل آلیب، فارسجا، تورکجه شعرلر یازمیش، حسن چلبی نین ده «تذکره الشعرا»- سیندا یازیلدیگی کیمی سولطان «محمد فاتح»- ین سارایا دعوتینه گئدرکن یولدا قفیل وفات ائتمیش شاعیر نظامی قارامانی دیر...

تاریخی قاینقلاردان گوروندویو کیمی ۸ عصرده آذربایجاندا خالق دیلی نین میلی کیملییین فورمالاشما پروسئسی گئدیردی کی، بو سونرا کی مرحله ده ادبی دیلین یارانماسی ایله نتیجه لندی. ان اسکی یازیلی، ادبی دیل نومونه لریندن بیرى کیمی نظامی نین تورکجه دیوانیندا او دؤورون دیل

خسروا گر نظر تربییتین داشه ایره
 نئجه ناقابیل ایسه بیتیره مرمر نرگیس
 (اونون شاهلیق نظری معناسیز داشا توشلانسنا
 بئله، همین داشی مرمره چئویرر) گوروندویو
 کیمی نظامی یارادیجیلیغی نین ایلک معنا
 گوستریمی لریندن بیرى فولکلورا ائپوس
 یارادیجیلیغینا فعال موناسیبت ایده ایسه، نؤوبتی
 کئیفییت کیمی دؤورون ایجتیماعی عنعنه لری نین
 یئنی مرحله ده بدیعی اینعیکاسی، تورک
 ایداره چیلیک. سیستئمینده فنومئن یاراتماق
 ایستیهی دایانیر. او ائله بیر ایدئال حاکیم گورمک
 ایستیهیردی کی، تورک - هون ایمپئراتور
 «مئتن» ین مشهور آندیندا سسله ندیبی کیمی
 «گؤی اوزونو مملکته چادیر، گونشی ایسه بایراق
 سئچه بیلسین». محض بئله بیر قودرتلی حاکیمی
 اویوب خالقا سئودیرن نظامی بدیعی سؤزون بوتون
 چالارلاریندا ایستیفاده ائتدیبینه حئیف سیله نمیر:
 اولمادی تشویش فیرعون حوادیتدن امین،
 هرکیمه کیم فرر عونون اولمادی پوشت و پناه
 (فرعون قضالاردان نتیجه چیخاریب عدالتلی
 اولمادی و نتیجه ده بوتون دیرلرینی ایتیردی.)
 سنه دوشمن اولانین اولسون لییاسی دایما:
 تن ده تصحیفی قبا، باشیندا مغلوبی کولاه.
 (بو دا شاعیرین دؤولت چیلیک مؤوقعی: شاه،
 سنه دوشمن اولانین قیسمتی مغلوبییت،
 اینینده کی پالتارلاری قیروو، باشیندا کی مغلوبییت
 لچه یی اولسون) موعین ایضاحلارینی وئردیبیمیز
 نومونه لرله یاناشی دیواندا تورک دوشونجه سی نین
 اینجه لیینی، لیریک ایموسیونال چالارلارینی آز
 قالا چاغداش پوئزیامیزین آنلادا بیله جه یی
 سبکده عکس ائتدیرن نومونه لرین بوللوغو دا ماراتق
 دوغورور. بو نومونه لرده کی اوبرازلارین اینجه لییی،
 ایفاده و سؤزلرین ظریف لییی دیققتی جلب ائدیر:

دوکتور جواد هئیت ده نظامی نین تورکجه
 دیوانی نین آذربایجان ادبی دیلی نین صنعت
 طالعی نین یوز ایل اسکی چاغلارا چکن اونیکال
 آبیده کیمی دیراندیره رک بوراداکى دیلین محض
 ۱۲- نجی عصر آذربایجان دیلی اولدوغونو،
 نظامی نین اؤز زمانه سی نین دیلینده یازدیغینی
 قئید ائدیر. (۲۱، ص ۵۱۲).

۱۱ عصر دن ۱۶ عصره ده ک آذربایجان ایجتیماعی
 - سیاسی ائتیک مدنی پروسس لر اوچ اساس
 تاریخی حادیه - اوغوز سلجوق یوروشلری، تاتار
 باسقی نلاری و امیر تیمورون هوجوملاری ایله
 فورمالاشیر. هر اوچ تأثیرین نتیجه سینده میلی
 دیلین فورمالاشماسی، دؤولت چی لییین
 قورولماسی و مؤ حکملندیریلمه سی ایستیقامتینده
 ایشلر فعاللاشیر. آذربایجان تورکونون میلی لشمه
 پروسس ای اکتوواللاشیر. بو کئیفییت دییشمه لری
 محمدجهان پهلوانا موناسیبتده نظامی
 یارادیجیلیغیندا اؤز عکسینی تاپیر. اصلینده
 دؤولت، حاکیمییت استروکتروندا باش وئرن
 میلی لشمه نظامی و اونون مو عاصیرلرینه اؤز
 دیلرینده اثرلر یازیب یاراتماق شانسی وئرمیش،
 ادبی دیلیمیزین شبکه سی نین
 گئنی شلندیریلمه سینه شرایط یاراتمیشدیر. بو
 معنادا محمد خانا عونوانلانمیش سئوگی نین
 پافوسونو باشا دوشمک اولور.

بیر خداوند جهان بخش سما قدر که اونون

باغ قدرینده مه و مهر اوله کمتر نرگیس.

کیم دیر اول خسرو آفاق محمدخان، کیم

گرد راهیندن ائدر دیده مونور نرگیس.

(کیم دیر او حاکیمییت گونشی، محمدخان
 سوآینا جاواب اولاراق بیلیریک کی، او جهانین
 آدلی پادشاهی محمدخان دیر کی، یولونون توز-
 تورپاغیندان گؤزلریمیزه شفقلر ساجیلار).

حیرز ائندیردی مگر سویوغون افعی سیندن
کی زبرجددن اندر بالیش و بستر نرگیس
(تورکجه دیوان نظامی)
نظامی یه گۆره اینسانی اوجا ائدن کمییت دئییل،
حاکیمییتی اوجالارا قالدیرانسا اینسان معنوییتی
داخیلی گۆزه لیلی، صافلیغی دیر. بشرییت یاراشیق
اولان اینسان داخیلی کامیل لشمه یولو ایله دونیادا
ادبی راحتلیغینین، دینجلییینی تاپمالی دیر.
تورک دیوانینا توپلانان نومونه لرین بیر چوخوندا بو
معنی، روحی صافلیغین، اوجالیغین یوللاری،
مقاملاری گۆستریلیر.

بؤیله لطیف و پاک و بی غل و غش دیر اول کیم،
اولماسا بئلی دئردیم: یوخدور تیننده بیر قیل.
بو صورتیله سنی گر گۆرسه ایدی لئیلی،
مجنون کیمی اولاردی البتده عقلی زایل.
گۆستریلن نومونه ده نظامی نین اینسانین، او پاک
وارلیغی حاققیندا دوشونجه لرینین پوئتیک
سیستئمی فورمالاشیر. شاعیرین قناعتینه گۆره،
عشق اینسانین دلی لیلی ایسه ده، اونون ادبی
آزادلیغی و خیلاصی دا عشق ده دیر. تانری نین
شریک سیز یاراتدیغی بو وارلیق، سئوگی نین
سونسوزلوغو شراییطینده یارانان عشق
واسیطه سیله دونیانین معناسین گۆره بیله جک
(حتّا اونو لئیلی مجنونو اتتسه بئله) و اؤزونو بوتون
بلاردن خلاص ائده جک:

اطباق آسمانی قهرین اودا یاخاردی

گر آرا یئرده لوظفون اولماسایدی حایل،

نظامی نین تورکجه دیوانینا صیرف دیل چیلیک
باخیشیندان یاناشدیقدا آذربایجان ادبی دیلی نین
۱۲ عصر اینکیشاف تئندنسینلارینی آیدینجا
موشاهیده ائتمک مومکوندور. بو، هر شئی دن اوّل
کلاسیک پوئزییا نومونه لرینده یئر آلان عرب،
فارس ایضافات لاری نین پوئتیک ووسعتینی

← Xudafərin 194 (2021) خدأفرین ۱۹۴ خرداد ۱۴۰۰

تاج زر اؤرونوب کئچدی زومورود تخته،
اولیندن بورونسون خزه چاکر نرگیس
گئجه کیپرکیلی گۆزون یوممایبان صؤبچه ده کین
بیر آباق اوزره دوروب خیدمتین ائیلر نرگیس
گۆزو گۆرمز، اوزو اوتانماز ایا شاه جهان
اول سبب دن اؤرمز قارشینا افسر نرگیس

نظامی شعرلری نین دیلی ساده، سئچدیگی بدیی
اوبرازلارین تصویر اوسلوبونا حئسابلانمیش، حیاتی
اینجه مقاملارینا گۆره دیرلندیریلن لئکسیک
واحدلر دیر. سۆزدن قناعتله ایستیفاده ائدن شاعیر
جومله ده سۆزون سیرالانماسیندا، حییس، هیجان
چاندیرا بیلن ایفاده لرین مخصوص سۆز
فورماسی نین تاپیلماسیندا همیشه مهارت
گۆستریر. میصراعلارین فیکیر، حکمت یوکو ایسه
بو پوئتیک لیلی یکی قات آرتیریر، معنای بیر
دفعه لیک یادداشا یازیر. زامانین آغریلارینا
ایستیدادا بیر شاعیر ائعتیرازینی بیلدیرن فلسفی
عمومی لشدیرمه لرینده ده سۆزون ثمریندن، تأثیر
گوجوندن عئینی درجه ده یارارلانیر:

«شاه تو چو زمردی و خصم تو افعی،

افعی چو زمرد بیند کور شود.

عئینی فیکیری تورکجه دیواندا دا دیله گتیریر.

اولونموش نومونه‌لردن ده گۆرونور کی، نظامی عرب، فارس سۆزلىرى ايله بير سيرادا سئچيب ايستيفاده ائتديبي قديم تورک و اۆز دؤورونون تورک (آذربايجان) سۆزلىرينده گراماتيک علاقه‌لى مھارتله قورا بيلير. عرب فارس سۆزلىرىنين بوللوغوندا بئله، تورک ديلينين قانونلارى اۆز اوستونلويونو تصديق ائدير. (قوللر کيبي قپينده تابون ائدرلر ايدى). نظامى ديوانين تورک ديللى يازيلياديياتيميزدا ايلک نومونه اولدوغو ائله ديلين مورگب لئکسيک، سيمانتيک ترکيبي ايله ده موعين لشير. بعضن ميصراعلارا ايشلنهن بير تورک لئکسيک واحيدى اۆز قانونلاريني ائتمکله فيکيرين انا ديللى دوزومونه ايماکان يارادير. (نيسبت يوزونه شمس و قمر موختصر چيراق). تورکجه سۆزلىرى اسكى ايفاده طرزى، فونوتيک قابيغى چوخ واخت عرب، فارس سۆزلىرى ايله هارمونىيا ياراتماغا خيدمت ائتسه ده، اصلينده او دؤورون لوغت فوندونو موعين لشديره جک ايماکانى وئيرير (اوله - اوله؛ اوتنمز - اوتانماز؛ اؤرمک - هؤرمک؛ ايدر - ائدر) مثلن: «گر نظر اوله خوداوند قدر قودرتدن، گرد راهيندن ائدر ديدة مونور نرگيس»

نظامى شعرلرينده پوئتيک ووسعت هميشه قهرمانلىق موتيولرينين بافوسو ايله پارالل ايشلرين (بير خوداوند جهانبخش سماقدر کانين؛ يا خود شهريارا قاندى لوطفون قندينه چون خاص و عام و س). اول فعلينى فونوتيک ديشمه‌لرله ايشلک واحيده چئويرن شاعير اونو ميصراعدا وورغونو، انتوناسييانى آرتيرماق واسيطه‌سینه چئويرميشدير. (اولمادى تشويش فيرعون حواديشدن امين). نظامى دؤورونون ادبى ديلينده موعاصير صافليقدان، آيدينليقدان صؤحبت گئده بيلمز. امما شعرين پوئتيک روحو ايله ميللى روحو

آرتيرماق واسيطه‌سى کيمي ايستيفاده اولونوب (خسرو آفاق: نور مونور؛ قند لوطفون؛ اصلى لئلى و س.): «ديوان» - دا تاريخى - ايجتيماعى شرايطى عکس ائتديرمک باخيميندان بير چوخ ديل واحيدلىرى، سيلكى آدلارى، (شاه، سولطان، خاقان)، موراجيعت‌لر (خسرو، شاه و س) تاريخى شخصييت‌لرين، شاهلارين شجره‌لىرىنين، هونر و قهرمانلىقلارينين ايزله‌نيلمه‌سینه خيدمت ائدير. (کيم دير اول خسرو آفاق محمدخان، کيم؛ هر قول قاپيندا دارا: بو سنجر ايله طغرل وصفينى ائى نظامى) بورادا نظامى اۆز دؤورونده حاکم مطلق اولموش اوچونجو «طغرل» - ايشاره ايله ملک سنجر و قيزيل ارسلان آراسيندا اولان احوالاتى خاطرلادير، دؤورونون خاقانينين هونر و سخاوتده اولنلاردان دا اوجادا دايانماسينا اينانديغيني ايفاده ائدير.

ديوانداكى قصيده‌لرين بير چوخوندا اومونيم سۆزلىرى اساسياتيو ايماکانلاريندان مھارتله ايستيفاده‌نين ده شاهيدى اولوروق (هر قول قاپيندا دارا، هر قيل تنينده هرکول) بوراداكى فونوتيک اوخشاتمالاردان علاوه هر سۆزون تکرارى، دق.ر سسلرىنين داخيلى هارمونىياسى فيکيرين سورعتينين، معنائين شيددتينى آرتيرماغا خيدمت ائدير.

آشاغيداكى ميصراعدا س.س آسسوسياتيو سلسلمه‌سى هم ده شعرين ريتمينى آرتيرميش اولور. (بو عصره قلسه شاه، شه سنجر ايله طغرل) بير ساينين تکرارى دا عئينى آسسوسياتيو ايماکانلار يارادير (هر بير ايلين تومن گون، هر بير گونون تومن ايل) ياخود «خلقين ديلينده مدحين اولسون مودام اولسون» تکرارى ده اينتوناسييانين آرتيرماسينا، فيکيرين کونکرئت عونواندا جمع‌لنمه‌سینه خيدمت ائدير. تحليله جلب

نیطقیڻ ائستروكتروندا تورک، عرب، فارس سۆزلىرى نين سیرالاماسى ديله موناسیبتیندن آسیلى اولماپاراق تظاهور ائدیر. اصلینده او دؤور آذربایجان ادبی موحیطینده آنلاشلیقلى ساییلان بو لئکسیک واحدرلین ایشلنمه سینده میلی فرقندن داها چوخ ایجتیماعی ماراغی نظره آلینمیشدیر. طبیعی کی، بو فولکلور دیلیندن جیددی فرق لرین، لاکین ۱۳ - ۱۱ عصرلین آذربایجان ادبی دیلی اوچون اؤز نورماتویلیینی تصدیق ائدن دیلیدیر. او دا یقیندیر کی، نظامی نین مؤوجود ادبی دیل چئوره سینده یازیب یارادان اسکی و یاشادیغی دؤورون تورک سۆزلىرى نین بول - بول ایستیفاده سینده مئیلی اولوب، فارس، عرب سۆزلىرى ده دیلیمیزین قایدالارینا تابع ائدیریلدیییندن، اونلار واحید دیلین ترکیب حیصه سینده چئوریلیر. تورکجه دیواندا خالق ایفاده طرزیندن ادبی دیله محض نظامی نین گئیردیگی بیر چوخ ایفاده لر وار کی، زامانیندا نیطقیڻ میلی لشمه ایستیقامتینده اوغور سایلا بیلر. بونلاردان اؤیسر، گیدرمک، کیمی ایفاده لرین میصراعدا یئرینه دیقتت یئتیرمک دئدیکلریمیزی ثبوت ائدیر:

حیکمت ایله دوشمنین اول دم اؤیسر سانه کیم
حق قتینده بوله احمد حورمتینی بولحکم.
یاخود:

دیلدن اؤلونجه سوره نوری گیدرمه دی
تا موصحف جمالینا قیلدی نظر چیراق.
دیوانین سۆزلویونو ترتیب ائده رکن بورادا یوزلرله
اسکی تورک، تورک سۆزونون سیستیملی
سیرالانماسینی، عرب، فارس سۆزلىرى ایله جیددی
رقابتده گئیش اوستونلوك یارادیب، نیطقیڻ
میلی لشمه سی یؤنمینده آکتیو مؤوقع توتماسینی
موشاهیده ائدیریک. ایندی همین دیل واحیدلریندن
بیر قیسمتینی نظرینیزه چاتدیرمقلا نظامی نین سۆز
آختاریشلاری ساحه سینده خیدمت لرینی گؤسترمه یه
چالیشاجغیق. مثل: ایش (ائش) - تاي، برابر، یولداش،
عؤورت؛ ارمیه - آراما؛ اریشر - چاتار، یئتیشر؛ ایلماق

پاراللیمیزی عرب، فارس ایضافات لاری نین بوللوغوندا
بئله اونو آنلاشلیقلى ائدیر. (گاه دؤشه یه فرش عنبر
گاه توتا چتر سییه). ائله بو میصراعدا نظامی
پوئتیکاسی نین، دیل، پولیفونیاسی نین یئنی بیر
رمزی ایله راستلاشیریق: چتر سیاه، بو ایفاده
سلجوقلارین سایی سیز - حئساب سیز اور دولاری اوچون
تیکلمیش قارا، کئچه اؤر توکلو چادیرلارینا ایشاره دیر.
ماراقلی دیر کی، تورکجه دیوانین الیازماسینین
بیرینجی صحیفه سینده قارافون اوزهرینه تورک
سلجوق دامغاسی اولان آی - اولدوز تصویرى حکک
اولونموشدور. گؤرونور، دیوانین ترتیب چى سی اثرین
تورک روحونو بو تصویرلرله تصدیق لمک ایستیمیشدیر.
قهرمانلیغین، ایگیدلیغین، غلبه گونلری نین بوللوغونو
اسکی تورک سایی تومن له ایفاده ائتمک ده میصراعدا
فاکت سایدان - سانبالا چئویرمک ایسته ییندن ایره لی
گلیر. (هر بیر ایلین تومن گون، هر بیر گونون تومن
ایل). دیوانین هر بئیتینده ۱۲ - ۱۱ عصر ائپیک
عالمینین پوئتیکاسی سس مئلودیاسی نین
زنگین لیبی ایله اؤزونو گؤستریر. (عیزت باشیندا
افسر، دؤولت قاپیندا چاکر). بوراداکى ز، س
سلسلمه لری دیگر میصراعلاردا موزیکال صامیت لرین
بوللوغو ایله قئیر عادى سس هارمونیا سی یارادیر،
دیلین فونکوسییانالیغینی آرتیریر: «سنه دوشمن
اولانین اولسون لیباسی دایما» میصراعسیندا ل، م،
س، ن صامیت لری نین بوللوغو دئدیکلریمیزه ثبوت دور.
نظامی بعضن خالق معیشه تینه ائتمک له تیپیک دیل
واحدلریندن عرب، فارس ایضافات لاری اوچون ده
قئیر عادى نیطق مودئلی یارادیر: «شاهه دوشمن
اولانین اولسون لیباسی دایما» (دئیلیشین ساده لیبی
و اینالیغی گؤز قاباغیندادیر - خالق آنجاق بو شکیلده
آرزوسونو یئتیره بیلر). ایکینجی میصراعدا ایسه نظامی
قودرتی؛ «تنده تصحیفی قبا، باشیندا مغلوبی کولاه»
کیمی قناعتی، فلسفی عومومیه شدیرمه نی یارادا
بیلیر.

گئیش تھلیل اولوناجاق، ۱۲ یوز ایل لیگین دؤولت، دؤولت چیلیک عنعنهلری نین عئلمی - مدنی موحیطی نین حیات طرزى نین، عادت - عنعنهلری نین اؤیره نیلمه سی ایشینده بو دیرلی منبع رولو اوینایا جاق دیر.

ائله ایلک تانیشلیق و آراشدیرمالار دا بو میللی دیوان موللیفینین بوتون روحو ایله آذربایجانلا تورک ائتنیک وارلیغی ایله یاشاییب نفس آلدیغینی، اونون بیر مملکت، میللی - ائتنیک وارلیق اولراق چیچکلنمه سینده چالیشدیغینی ثبوت ائدیر. سوندا نظامی نین تورکجه (آذربایجانجا) دیوانی نین تاپیلماسیندا خیدمتلری اولان دیرلی ضیالیلار درین میننت دارلیغیمی بیلدیریر، نظامی شوناس عالیملری بو ادبی آیدهنین تدقیقی ساحه سینده یئنی آختاریشلار چاغیریرام.

ادبیات

۱- خودیئو. ن. آذربایجان ادبی دیلی نین سوونت دؤورو. باکی، ۱۹۸۹، معاریف نشر.

۲- دمیرچی زاده. آذربایجان ادبی دیلی نین تاریخی. ۱- جی حصه. باکی، ۱۹۷۹، معاریف نشر.

۳- بالاساغونلو یوسف. قوتادقوبیلیک، اؤن سؤزو، ترج. ح. رضائیندیر. باکی، ۱۹۹۸، گنجلیک نشر.

۴- آذربایجان تاریخی، آذر ب. ع. آ. نشری. باکی ۱۹۶۱.

۵- حاجی یئو. ت. آذربایجان ادبی دیلی تاریخی، باکی، ۱۹۷۶، آد. یو. نین نشری.

۶- کاشغری محمود. دیوان لغات التکرک. ل. ج. تاشکند ۱۹۶۰.

۷- خودیئو. ن. آذربایجان ادبی دیلی تاریخی، باکی، ۱۹۹۵، معاریف نشر.

۸- ق. بیگدلی. قطران تبریزی و اونون دیوانی - قطران تبریزی دیوان، باکی، آذربایجان. ع. آ. نشر، ۱۹۶۷.

۹- وقوکاسییان، و. آسلان او. ایسلووانی پوایستوری آذربایجان

۱۰- ح. آراسلی، نظامی ده خالق سؤزلری، خالق ایفاده و ضرب المثل لر. س. س. ر. ۱. آذر ب. فیل. خبرلری - ۱۹۴۲، نومره ۸ گنجلیک نشر.

۱۱- قارایئو. ی. تاریخ یاخیندان و اوزاقدان - باکی، ۱۹۹۶. صباح نشر.

۱۲- ح. آراسلی. آذربایجان ادبیاتی: تاریخی و پرولئملر، باکی ۱۹۹۸، گنجلیک نشر.

۱۳- پاشایئو. س. اوزان آشیق یارادیجیلیغینا دایر قاینالار. ل. ح. باکی، ۲۰۰۲.

۱۴- دمیرچی زاده. آ. آذربایجان ادبی دیلی نین تاریخی باکی، ۱۹۷۹، معاریف نشر.

۱۵- س. س. ری. آ. آ. آذربایجان فیل. خبرلری، باکی ۱۹۴۴، نومره ۱۲.

۱۶- جعفر. م. انفوسدان کیتابا. باکی، ۱۹۹۹، معاریف نشر.

۱۷- محمدتقی زهتابی. ایران تورکلری نین اسکی تاریخی، تبریز، ۲۰۰۱- اختر نشر.

۱۸- رحیم رئیس نیا. آذربایجان در سیر تاریخ جلد ۲. تبریز ۱۹۸۹.

۱۹- آذربایجان تاریخی اوزره قاینالار. باکی، آدو - نین نشر. ۱۹۸۹.

۲۰- حسین شرقی. اسکی تورک کیتابه لری، تهران، ۱۹۹۹، داستان نشر.

۲۱- جواد هئیت. آذربایجان ادبیات تاریخنه بیر باخیش. جلد ۲. تهران. ۱۹۹۰.

- سورعتله یئریمک، یورومک؛ ام - درمان؛ اوتنمز- اوتانماز؛ اوشدن، اوچون؛ اؤرمک، هؤرمک. اوروب - ووروب؛ اوقور - اوخور، اوخویور؛ اوموز - چییین؛ اؤیسر - اؤزلمک- ایستمک؛ ایردی - چاتدی؛ ایروریر - قووشدورور؛ براغور- بوراخیر- برمغیندن - بارماغیندان؛ بنیز- اوز، تومن - اون مین: توتمک - یانماق، ایستیلنمک؛ چاب، گوللو پارچا؛ چادیر، چوغیسه - چوخ ایسه؛ چمبر- دوغاناق، حالقا؛ چکزینر - دولانار، چئوره وورماق. سؤکو - نیزه؛ تابون - نؤکر- توغره ، طغرا، ایمضاء، سلجوق سولطانلاری نین فرمانلاری نین دامغاسی؛ توقوز - دوققوز؛ تونادا - بزه یه؛ قات - یان؛ قتینده - یانیندا، قارشیندا؛ قلسه - قالسا؛ قومدی - قویمادی؛ گیدیرمک - زایل ائتمک؛ ندکلو - نه میقدار؛ نه دانکلو - نه قدر، نیته کی - نئجه کی؛ هپ - تامام، بوتون؛ یوزی - اوزو، یوقرو/ یوقری - یوخاری و س.

بوندان علاوه خالق حیات، معیشت طرزینه، ائللین اینام و تجروبه سینه اساسلانان موراجیعت، موناسیبت فورمالاریندان یئری گلدیکجه ایستیفاده نظامی شعرینی داها دا خلق لشدیریر. مثلن خسرو زمانه؛ فیکر باطیل؛ آلمیش الینه؛ قول قاپیندا، تربیبت گؤزو ایله خاک سییاهه باخسان؛ کس باشینی حسودون؛ یوز مینده بیر؛ وصفه گلمز؛ هر بیر ایلین تومن گون؛ هر بیرگونون تومن ایل. دؤولت قاپیندا چاکر. عیزت باشیندا افسر؛ یئر اوزونده، قالمایا یولونا باش قویمویانلار؛ قانونا قول اولمایانلا و س.

بیر چوخ تدقیقاتچیلارین دا یئکدیل فیکریدیر کی، الده اولونان نظامی نین تورکجه یئگانه الیازماسی دئییل. ائله بو دیوانین جنوبلو آراشدیریجیسی صدیار وظیفه (ائل اوغلو) نین معلوماتلاریندا یئنی بیر آختاریش عونوانی اؤزونو گؤستریر.....

بؤیوک سؤز، فیکیر داهیسی نظامی گنجوی نین تورکجه (آذربایجانجا) دیوانی یقین کی، هله اوزون ایللر ادبیات شوناسلار، دیلچی لر، فیلسوفلار، پسیخولوقلار، تاریخچیلر، ائتنوگرافلار طرفیندن

گومانداڻ يقينه كئچيدڻ فرحى

GÜMANDAN YƏQİNƏ KEÇİDİN FƏRƏHİ

ايمكانى اولماميش، حتا آدى چكىلن «ديوان»ين
نظامى گنجوى يه مخصوصلوغو بئله شوبهه آلتينا
آلنميشدى...

نه ياخشى كى، اوزون ايللردن سونرا حقيقت اوزه
چيخدى - ايراندا ياشايان غئيرتلى
سويداشلار يميزين سعى ايله ميصرين خديويه
كيتابخاناسيندا ساخلانيلان مجهول تور كجه
نظامى «ديوان»ى رئالليغيني تصديق ائتدى. بيز
بو «ديوان»ين فوتو صورتيني ايران نظامى
سئونلرينه چاتديرماقدا اؤز زحمتيني
اسيرگمه ميش حؤرمتلى ضيىالى خانيم فخر
واعظى يه و «ديوان»ين ال يازماسى اوزرينده
جيددى تدقيقات آپاران آقاي صديار وظيفه (ائل
اوغلو) جنابلارينا اؤز درين ميئتدار ليغيميزى
بيلديريريك.

«ديوان» ۱۵ عصرده پير احمد ابن اسكندر
طرفيندن هانسيسا باشقا ال يازماسيندان
كؤچورولوب و ۱۸ عصرلرين سونلارينا دوغرو على
افندى حلمى ابن سلطان الداغستاني همين
ال يازماسى اساسيندا اونو بير داها ترتيب ائديب.
ديلى قاراخانيلىر تور كجه سيندن (ديوان لغات
الترك... «قوتادقوبيليك»، «ديوان حكمت»...) ال
اساسلى صورتده سئچيلير. لاکين ۱۳-۱۵ عصرلر
غربى توركوستان - آنادولو و آذربايجان - اوغوز
تور كجه سى ايله ده آرالاريندا موئين فرقلر
گورونور. اليميزده ايسه بيلوا سيطه نظامى دؤورو
آذربايجان تور كجه سينه عاييد فاكت يوخدور. و
يالنيز گومان ائحتيمال شكلينده اونون ۱۲ عصر

پروفيسور آزاده رستم اوا

PROF.AZADƏ RÜSTƏMOVA

(تور كجه سانكى داها گؤزل شعر يازيرسان، سن
منه تورك شعرى اوخو- اوغوز شعرينى هر ديلده
ايسته سن شعر يازا بيلرسن. سن هر ديلين
كؤكؤنون ابجد و ه وه زى س ن . (ديوان اوستاد
منوچهرى دامغانى ص ۱۳۵ - تهران - ۱۳۳۸ - ۱۱ - ۱۲)
عصرلر آذربايجانين شاعير- تاريخچيسى اثرلرينى
اساس عرب ديلينده قلمه آلان مسعود ابن نامدار
تورك ديلينده ده شعرلرى اولدوغونو اؤزو ائعتيراف
ائدير.

هله كئچن عصرين اورتالاريندا گؤركملى ايران
عالمى سعيد نفيسى نظامى نين تور كجه ده
«ديوان» باغلا ديغى حاققيندا معلومات وئرميش، و
اونون حيفظ ائديلدیگی مكانين يئرینی ده
آچيقلاميشدی. لاکين تاسسوف كى، او دؤورده بو
يؤنومه خصوصى آختاريشلار كئچيرمك

اسماعیل هادی

دیوانین اصل نوسخه‌سی‌نین نئجه اله گلدیگی حاقدا ائل اوغلو گره‌کن آچیقلامانی وئرمیشدی. آنجاق کیتابی ایلک دفة اله گتیریب اونون نظامی گنجوی‌یه عایید اولدوغونو یازان «علی افندی»‌نین یازدیغیندان دیوانین هامیسی‌نین گنجه‌لی نظامی‌یه عایید اولدوغو چیخیرسا دا نئجه دليلة گۆره دیوانین ایکی «نظامی» آدلی شاعیر: گنجه‌لی نظامی / قارامانلی نظامی ه عایید اولدوغو کسکیندیر:

۱- سیرالامادا اؤنجه تورکجه شعرلر، سونرا فارسجا، سونرا تورکجه شعرلر یئرلشیر.

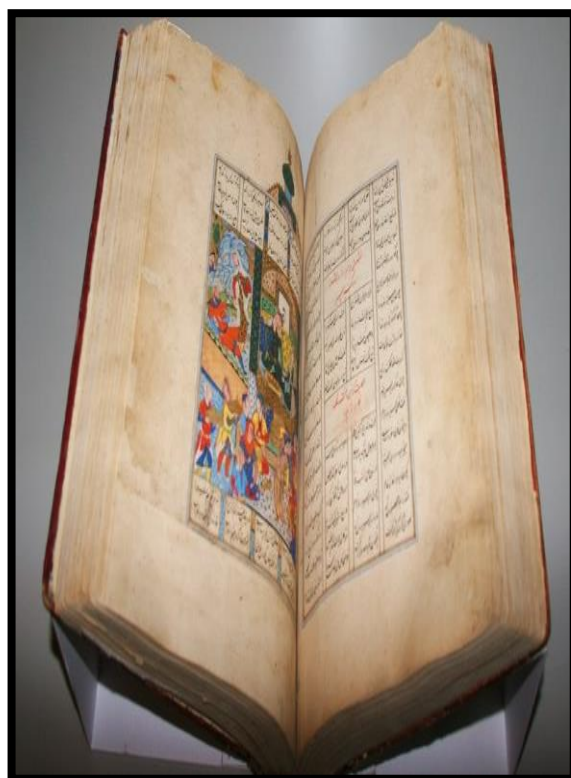
بللی دیرکی، هر ایکی تورکجه شعرلر بیر شاعیردن اولسایدی بونو ایکی‌یه بؤلمه‌یین معناسی یوخ ایدی.

۲- دیل باخیمیندان ایلک بؤلومده گلن تورکجه شعرلری داها اسکی بیر دیل شیوه‌سی، هابئله اسکی کلاسیک شعر دلیینه عاییددیر.

*دیواندا بعضی کلمه لر گۆزه دییر کی بو گون آذری تورکجه‌سینده (نظامی‌نین باغلی اولدوغو

آذربایجان - اوغوز تورکجه‌سی ایله قلمه آلیندیغی قبول ائدیله بیلر. البتده بو سونراکی مرحله‌نین ایشی‌دیر. اثر چاپ ائدیلب عومومی ایجتیماعاتا چاتدیقدان سونرا قدیم دؤور آذربایجان تورکجه‌سی ایله مشغول اولان مووافیق تدقیقاچیلار بو باره‌ده یقین کی اؤز سؤزلرینی دئیجه‌کلر.

نظردن کئچیریلن بدیعی نومونه‌لر بعضی حاللاردا تاریخلیک باخیمیندان شاعیرین معلوم اثرلری - فارسجا غزل، قصیده و «خمسه»‌سینده کی فاکتارلارلا اوست - اوسته دوشور. بدیعی سؤز ناخیشلاری دا اولور کی، نظامی اولوبوندان خبر وئریر. البتده بوتون بو دئییلن لر حاققیندا سؤزو گئدهن قییمتلی توپلانتی چئوره‌سینده ایلکین بیر قه‌رده قطعی لیکدن اوزاق فیکیرلردیر. ساغلیق اولسون، صبیر سیزلیکله «دیوان»‌ین نشرینی بکله‌ییریک.

(قارشى)، قنمك (قانماق)، بقمق (باخماق)، يقمق (ياخماق)، طولنمك (دولانماق)، صچى (ساجى)، طپرق (توپراق)، چؤممك (جومماق)، بسمق (باسماق)، قپى (قاپى)، قلمق (قىلماق - قلمهيه[2] قىلمايا)، قت (قات)، قانى ؟ (هانى ؟)، اولمق (اولماق).

بوباره ده ده ايكي نوكته يه ديققت گره كدير: ايف: عئىنى شيوه بو گون ده راييچدير. يعنى بعضى قالىن سسلى كلمه لر، باشقا يوره لره اينجه ايشلنير، هابئله ترسينه!

ميثال:

قارا قره، ياخا يخه، ياخين يخين، قارقا قرقه، قايا قهيه، اونا گوره اونا گورا... حتا «علمدار» هنده ورينده: داغ دغ، ياغ يغ... (باخين: اسماعيل هادى - فرهنگ تركى نوين، تاملاتى درريشه شناسى - مقدمه).

ب: يوخارى دا دئديييميز سببدن باشقا، نظره گلير كى اسكى لره «سس» و «تلفوظ» مسله سىنى يازيدا گؤسترمك يئرینه اونو اوخوجونون تقدیرینه بوراخيقلاری اوچون، قالىن سسلى لری ده «علامتسيز» يازيب، ايشى اوخوجويا بوراخيقلار. مثلن «بصدى» يازيب «باسدى» اوخوماسىنى اوخوجويا تاپشيرميشلار!

* ديواندا فئعلين «آرزو» شكلى ايله «ايخبارى» (خبر وئرمه) شكلى قارىشميشدير. ائله كى فئعل آرزو شكلىنده گليب، آما «ايخبار» مقصود اولموش. مثلن اول اولار، اولمايا اولماز، معناسيندا گئتميش. نئجه كى ترسى ده گؤزه ديبير. يعنى ايخباردان آرزو شكلى قصد اولونموش. مثلن: ائيلراسن (ائيلرسن - ايخبارى) ائيله سن (آرزو)

شيوه ده) ايشلك دئييل، يالنيز توركييه شيوه سينده گؤزه ديبير: يئنمك (ازمك / دوشمانا شيكست وئرمك / قلبه چالماق)، ائش (تاي - توش / برابر / تاي / همسر)، ائشيك (آستانه)، اوموز (چييين)، ياپماق (قورماق / دوزلتمك / بنا ائتمك / تعمير ائتمك)، گيدرمك (آپارماق / آرادان گؤتورمك / سيليب محو ائتمك). كؤك: گئتمك [2] گئدهرمك)، بولماق (تاپماق)، دوغورولماق (يؤنلمك / اونا سارى گئتمك).

حتا بعضى ايشلك كلمه لر ده توركييه شيوه سيله ايشلنميش: بانا (منه)، كيبى (كىمى)، بين (مين)، ييلديز (اولدوز)، شيمدى (ايمدى / ايندى).

بو زمينه ده اونوتماماق كى:

الف: آذرى توركجه سيله، توركيه توركجه سى نين آيريليشى بير او قدهر اسكى دئييل. بيز گئرى گئنديكجه بونلارين گئت - گئده داها ياخينلاشديغىنى، سونوندا قارىشديغىنى گؤروروك. نظامى دؤورو ده، همين ايلكين آيريليش عصرينه عايددير. نئجه كى بيز هامان گئديب، قارىشماغى آذربايجانين باش يازيلى اثرى اولان «دده قورقوت» كتابيندا دا گؤروروك. اوردا دا آدنى چكديييميز كلمه لرين چوخونون عئىنى شكيله ايشلنديكلرينى گؤروروك.

ب: اسكى اثرلره باخديقدا حتا آذرى توركجه سينه عايد كيتابلاردا دا، توركييه شيوه سينه يؤنه ليشى گؤروروك، بونون بير سببى ده يوخاريدا دئديييميزدن باشقا، اودوركى يازى ديلينده داها چوخ همين لهجه نين اؤنده توتولدوغونو گؤروروك.

* ديواندا بوگونكو قالىن سسلى كلمه لرين اينجه سسله ايشلنديكلرينى گؤروروك: قرشى

نئجه کیم فراش چاپین شیوه لیل و نهار.
 گه دؤشویه (دؤشر) فرش عنبر، گه توتا (توتار)
 چتر سیاه.

بو گونکو «ایسناد» علامتی (- دیر) اصلینده
 «دورماقی» کؤکوندن «تورور / دورور»، ایمیش.
 (ایندی گوندوز تورور ایندی گوندوز دور، اولموش
 (فارسیجا بونون موعادیلی: است / هست. همین:
 استن / ایستادن مصدریندن گلیر. من، «است»
 استن، کؤکونو تورکجه نین اسمک: آیاقدا اولماق،
 آنلامی ایله یاخین گؤرورم).

تورور دورور، علامتی (اکی) بیر زمان «دورور»
 اولموش، مثلن فضولی ده (نکته قابل دورور...) و
 بورادا، دیواندا، گؤرونور:

شؤیله لطیف و پاک و بی غل دورور (بی غل و
 غش دیر) کیم

اولماسا بئلی، دئردیم (دئیهردیم): یوخدور
 تیننده بیر فل!

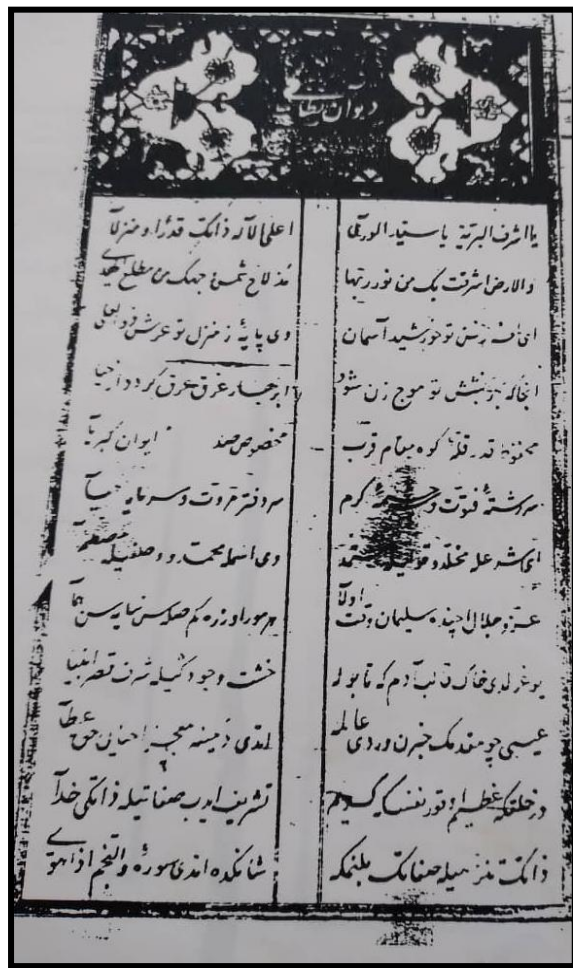
سون اولاراق، فعلین «قئید» فورماسیندا «-
 جک» اکی «- ایجک» گلیمیش:

اول خسرو زمانه کیم عزم رزم ائد ایجک (ائتجک
 / ائدن کیمی)

شبدیز جنبوشوندن عالم دولار زلازل

...

دیواندان هم معنا، هم شکل باخیمیندان آرتیق
 داد آلماق اوچون اونو دیققتله اوخوماغی تؤولویه
 ائدیب، نظامی نین روحونا رحمت، ائل اوغلونون
 زحمتینه دیققت ایسته بیرم. والحمدلله رب
 العالمین!

معناسیندا ایشلنمیش. آشاغیداکی میثال لار
 دیققتله دیهر:

عز و جلال ایچینده سلیمان وقت اولا (اولار)
 هر مور اوزره کیم سالاسان سایه، سن هما

حکمت جریده سینده ذهنین تامل ائتسه
 سر قدر ایچینده قالمایا (قالماز) قیلجا مشکل

چون کی رایین اولدو شاه، قهرمانی عالمین
 اولمویا (اولماز) شیمدن بری ظلمه گردون متحمم
 (موبتلا)

شهریارا قاندى لطفون قندینه چون خاص و عام
 نولا (نه اولار؟) بیز قوللارا، هم لطف ائیلرایسن
 (ائيله سن) گاه گاه.

گنجہ لی نظامی، تکجہ آذربایجان ادبیاتی یوخ، بلکه بوتون شرق ادبیاتینین اؤنملی و بؤیوک، اولمز سیمالاریندانیر.

محمد رضا کریمی

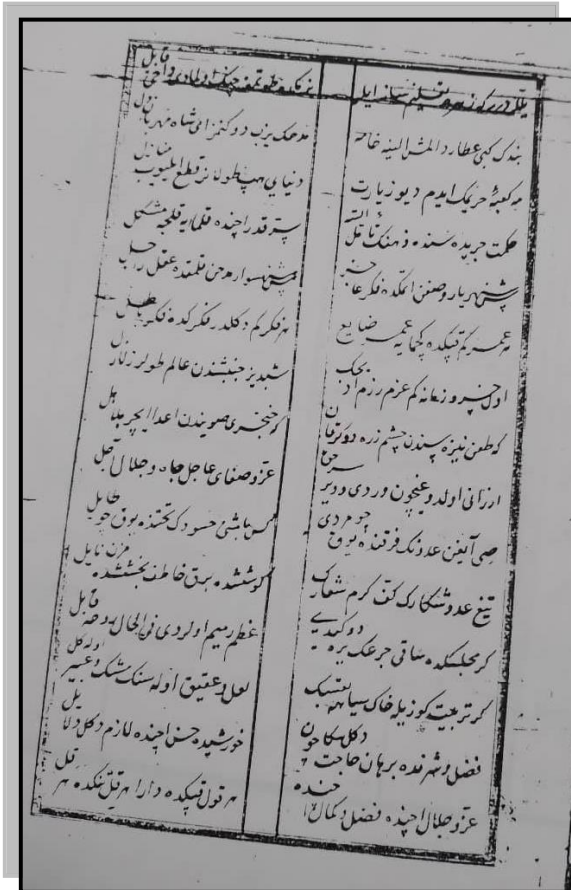
بؤیوک شاعیری، عالیمی، حکیمی و دیلچیسیدیر. هامی اونو اؤزونہ باغلا یا بیلر.

تاسفلر اولسون کی بیر سیرا گؤزو دار آدمالار تکجہ اونون فارسیجا اثرلری نین اولدوغونا گؤره بئله چالیشیرلار نظامی نی باشقا ملتلردن قیریب، تکجہ اؤزلرینه باغلا سینلار. نه گؤزل کی بوگون بو داهی شاعیرین تورکجه اثرلری ده ایشیق اوزونہ چیخمیش، دونیا انسانلاری اونون باشقا اثرلریله ده تانیش اولوب، دها آرتیق باغریلارینا باسیرلار.

نظامی نین تورکجه دیوانی نئچه ایلر بو یو تانیمنیشدیر، آنجاق چاپ امکانی اولمامیشدیر. نهایت ۱۳۷۹ جو ایلده مصرده خدیویه کتابخاناسیندا ساخلانیلان الیازماسی ایرانا چاتدی. بیر سیرا عالیم لر اونو اله آلیب آراشدیراندان سونرا چاپینا حاضیرلاشدیردیلار و زحمتی ائل اوغلو آدینا دوشدو. او گوندن بیر سیرالار اونو آلقیشلایب، بیر سیراسی دا قارقیشلادیلار. گؤزل علمی آراشدیرمالار اوزه چیخدی. اورتایا گلن موافق و مخالف نظرلر اولدو. بیر سیراسی باشدان دیبه قدهر بئله بیر اثرین نظامینین اولدوغونا کافیر اولدولار و بیر سیرا سئوینج آتینا مینیب گؤزلرینی هر بیر مخالف نظرلره باغلادیلار. اما بوگون ۱۵ ایل او زماندان کئچیر. بو ایللرده همین دیوان دیلچیلیک، ادبی، تاریخی، سؤزلوک و باشقا یؤنلردن مختلف ساحه-لرین اوزمانلاری طرفیندن اینجه له نیب و دوزگون و گؤزل سونونجلار اله گلیبیدیر. بوگون بو سونوجلاردان یارارلانیب دوزگون آدیملار آتماق و دوزگون علمی

گنجہ لی نظامی، تکجہ آذربایجان ادبیاتی یوخ، بلکه بوتون شرق ادبیاتینین اؤنملی و بؤیوک، اولمز سیمالاریندانیر. اونون درین دوشونجه سی، بشر سئوه رلیگی، بوتون دونیا انسانلارینا بسله-دیگی محبت، قادینلارا قویدوغو سایغی و حؤرمت، هابئله انسان سئوه رلیک و ایده آل بیر توپلومون اؤزه لیکلرینی یارادیب - گؤسترمه یی، بشرین سعادت اوجون چالیشدیغینا گؤره، ابدی بیر سیما کیمی قالارقی دیر. بئله بیر گؤرکملی انسانی هامی اؤزوندن بیلمه یه حقلیدیر. فارسلا نظامینی اؤزلرینه باغلا سالار، قیناماق اولماز؛ کوردلر نظامینی منیمسه سه لر حق وئرمه لی ییک؛ آذربایجان دا بو بؤیوک شاعیری باغرینا باسیب اونا فخر ائتسه ده حقلیدیر. نظامی تکجہ بیر خلق و بیر ملت اوجون یوخ، بلکه بوتون بشریت اوجون یول گؤستریش و بوتون انسانلارین سعادت اوجون چالیشمیشدیر. بئله لیکله نظامی نه سنیدیر، نه منیم. او، بوتون یئر کوره سینین

باخیشلار سؤیله مک لازیمدیر. شوبهه یوخدور کی اونون مخالف و موافقاری، هم دوز سؤزلر دئیمیش و هم یانلیشلار و خطالارا دا قالمیشلار. آنجاق بو حرکت داوام ائدیلب آیدین بیر نتیجه یه چاتمایدیر.

قاهرده گنجه لی نظامی نین آدینا تانینان تورکجه دیوان الیازماسی، قارامانلی نظامینین آدینا دا یایلمیشدیر. اونا گؤره بو ایکی شاعیری تانیماق، اونلارین دیل اؤزهللیکلرینی نظرده توتماق لازیمدیر. گنجه لی نظامی ایله قارامانلی نظامی آراسیندا ۲۴۰ ایل آرا اولراق، دیلدر ده دهییشلمیشدیر. ایندی بو دیوان گنجه لییه یاخین بیر دیلده دیر، یوخسا قارامانلییا؟ بونا دوزگون جواب وئرلیرسه، بوتون چتینلیکلر حل اولموش اولور.

معلومات دایره سی و دیرلری بو آدیغی سونوجا اثر قویا بیلر. ادبیات ساحه سی ریاضیات و ایدمانلا فرقلهنیر. بورادا یاریش یوخدور کی بیر داور ایکی قهرمانین غلبه گلدیگینی بللندیرسین. یا ریاضیات دا دئیل کی ۲۸۲ همیشه ۴ اولسون. بورادا باخیش و گؤروش اؤز ائتکیسینی بوراخاقدیر. بوندا شوبهه یوخدور.

گنجه لی نظامی ایله قارامانلی نظامی آراسیندا ۲۰۰ ایل فاصله واردیر. گنجه لی سلجوقلار زمانی آذربایجاندا یاشامیش و تاریخی اولایلار اونون شعرینی باشقالاریندان فرقلندیره بیلر. قارامانلی نظامی ۲۰۰ ایل سونرا یاشاییب، گرمیان سارایی ایله باغلی اولموش و ۲۹ یاشیندا دونیاسینی دهییشمیشدیر. بیر حالداکی گنجه لی نظامی قوجالیغینا قده ر سارایین حؤرمتمینی قازانمیش، آذربایجان و فارس ادبیاتی ایله یاخیندان یاشامیشدیر. قارامانلی فارس ادبیاتینا علاقه بسله

بونلاری حل ائتمک اوچون آشاغیداکی یوللاری هامبارلامالییک:

- (۱) گنجه لی نظامی و قارامانلی نظامینی دوزگون تانیماق
- (۲) ایکی شاعیرین شعر دیلی و شعر اؤزه للیکلرینی بیلیمک
- (۳) ایکی شاعیرین دوشونجه و بیان دونیاسی و شعر مهارتی
- (۴) ۲۴۰ ایل عرضینده دیلین دییشلمه سی و دیل فرقی
- (۵) دیوانداکی شعرلرین بیر - بیر آراشدیرماسی و معیارلاماسی
- (۶) شعرلرین هانسی زمانا و شاعیره عایید اولدوغونون بللنمه سی

بو مرحله لری کئچیرندن سونرا، دیوانین تکلیفی آیدینلاشار. البته ده هر بیر آراشدیرجینین اؤز سبکی، علاقه سی و اونون سلیقه سی، هابئله

گۆز قاباغیندا جانلانیر. بورادا فارس ادبیاتینین دا تاثیر دانیلمازدیر.

علم و سنجاق زرکش نه سبیدن گۆتورهر

گر سریر چمنه اولمادی سرور نرگس.

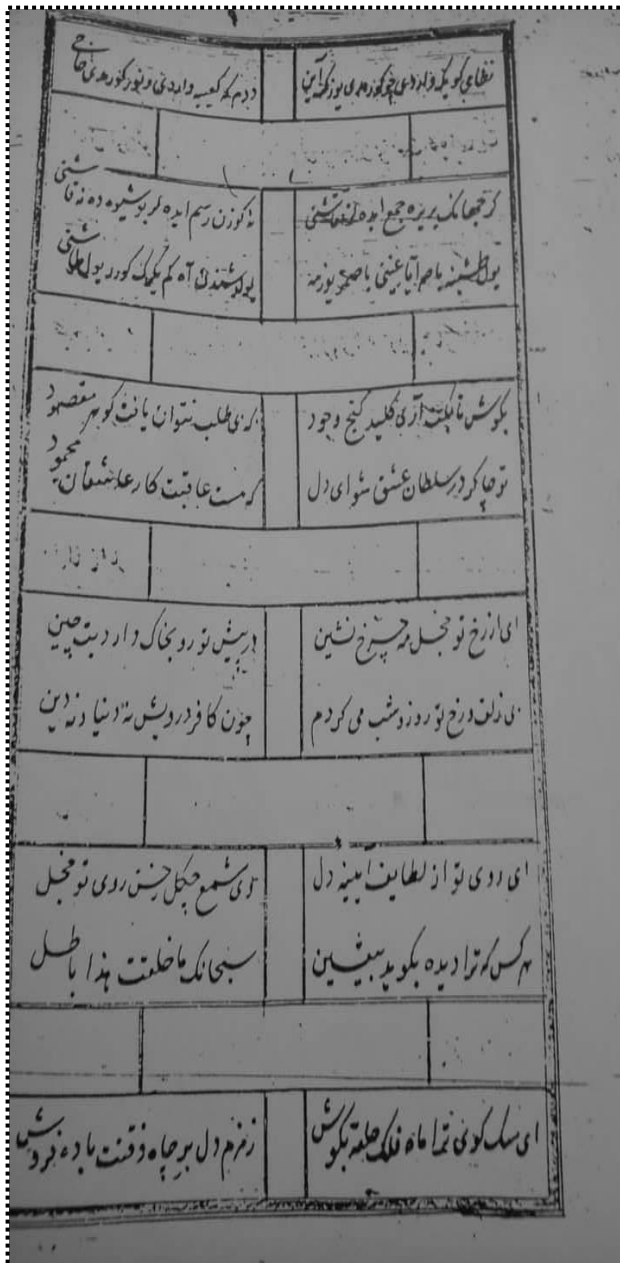
علم و سنجاق کلمه لری گنجه لی نظامینین فارسیجا دیوانیندا دا بوللو - بوللو ایشلنمیشدیر. بو سؤزلرده و شعردن فارس ادبیاتی و آذربایجان ایسی گلیر. آنادولو شاعیرلرینین هئچ بیرینین دیوانیندا سنجاق کلمه-سی علم و بیرق معناسینا ایشه گتمه ییبدیر.

دولدوروب چون جگریندن قدح زر نرگس

نوش ائدهر لعل لبین یادینا ساغر نرگس

بو قصیده ده چوخلو فارس ادبیاتینین اصطلاحلاری ایشه گتمیش و گنجه لی نظامینین سؤزلرینه داها اوغوندور. بورادا ایشه آپاریلان ترکیبلر، اصطلاحلار، دئییم طرزی آذربایجان شعرینه باغلی و فارس ادبیاتیندا دا نمونه لرینی تاپماق مومکوندور. حتا نجوم اصطلاحلاری، بنزتمه لر تماما گنجه لی نظامی-نینکیدیر. بو قصیده ده خسرو آفاق - محمدخان دان آد چکیلیر، بوتون مورخلر اونو جهان پهلوان سلجوق شاهلاریندان و امیرلریندن بیلیرلر. جهان پهلوان همان سلطانیدر کی گنجه لی نظامی خسرو - شیرین مثنویسینی اونا پای وئرمیشدیر.

باشقا بیر قصیده بو دیواندا سلطان سنجر و ملک طغرل مدحینده یازیلیمیشدیر. بللیدیر کی بو سلطانلار ایران سلجوقلاری اولموش و قارامانلی اوچون تانیس بیر سیما دئییلر. شوبهه قالمیر کی بو قصیده گنجه لی نظامیه عایید اولمالیدیر. بو قصیده ده بو بیته دقت بویورون:

یرک بیر زمان ایرانا گلیمیش، بورادا طب اوخوموش و آنادولویا دؤنموشدور. تاریخی اولایلار و جغرافیا اؤز تاثیرینی بو ایکی شاعیرین اثرلرینده قویموشدور. یاشادیققلاری محیطین کولتورو ده ائتکیسیز اولمایاچاقدیر.

ایندی دیوانا دؤندوکده تاریخی اولایلاری بیر نئچه شعرلرده گؤروروک. نرگس قصیده سینده آذربایجان دیلینین اؤزه لیکلری، هابئله ایران و سلجوق شاهلارینین ائتکیسی دانیلماز شکیلده

باشقا قصیده سلطان جمالین مدحیندهدیر. بو
قصیده بئله باشلیر:

شکر کیم سلطان گردون، حشمت انجم حشم،
عز ایله باسدی بساط سلطنت اوزره قدم.
روم بهرام ایله یونان تختینی فتح ائيله ییب،
قصر کیخسرودا دارا کیمی توندو جام جم...

راحه الصدور و آیه الصدور کتابیندا بئله گوستریر
کی جمال الدین آی بیگ، همدان امیرلریندن
اولاراق، قیزیل ارسلانین اوغلو طغرلون وزیر
ایمیش. بئله لیکله قارامانلی چاغیندان ۲۰۰ ایل
اؤنجه یه باغلیدیرلار. بوندان علاوه، دیل و آدلاری
چکیلن اسطوره وی ایران شاهلارینین آدلاری
گنجه لی نظامینین دیل و تاریخینه داها
اویغوندور. بو قصیده ده آدلاری چکیلن اسطوره
شاهلارینا بیر باخین:

آفرینلر ائیلرلر ایدی گؤرسه لردی ذرهنی

اردشیر و رستم و پورشنگ و گست هم.

و:

ارمه یه قدرین الینی اؤپمه یه دست خیال

گر دوققوز کرسینون افلاکین قویا تخته قدم.

بو بیت فارس شاعیرلری طرفیندن چوخ
ایشلنمیشدیر. ظهیر فاریابی بئله دئییر:

نه کرسی فلک اندیشه خواهد زیر پای

تا بوسه بر رکاب قیزیل ارسلان زند.

بئله قصیده لر گنجه لی نظامینین دورونه عاید
اولان مدحیه لرده و فارس شعرینده داها چوخ

بو سنجر ایله طغرل وصفینی، ای نظامی،

جیزسان، مراد ائده رسن شاه قاپیسینا دوغورول.

بو قصیده ده قافیله چوخ اؤنملیدیر و حتا بونو دا

اثبات ائتمک اولار کی بو قصیده هئچ عنوانلا

چئویرمه دئییلدیر. بیر سیرا عالیم و ادیبلر بونو

ادعا ائدیرلر کی بو دیوان گنجه لی نظامینین

اولورسا دا، سونرالار تورکجه یه چئوریلیمیشدیر و

اصلی فارسجا اولموشدور. آنجاق بو قصیدهنین

قافیله بحثینه گیریشیرسک، اثبات ائتمک چتین

دئییلدیر کی بو شعر چئورمه اولایلمز. باشقا

شعرلره ترجمه یا چئویرمه عنوانی وئریلسه ده، بو

قصیده اونلاردان استثنای ساییلیر. بو بیت اؤزو بو

ادعا یا شاهیددیر. سلطان سنجر و سلطان طغرل دا

گنجه لی نظامینین معاصرلریدیرلر و قارامانلییا

هئچ باغلیلیغی یوخدور.

بئله ليكله بو قصيده ده قارامانلييا هيچ باغليليغي
اولا بيلمز.

آشاغيداكي غزلره باخالييم. بو غزل چوخ گؤزل،
آخيچيدير:

يوزونه اهل نظر جنت اعلى دئديلر

چنه نه پرتو انوار تعجلى دئديلر.

زاهددين يوزونه باخماديغيني ائشيدجك

پرتو شمس نه دير، ديده اعمى دئديلر.

بو شعري ائل اوغلو قارامانليدان بيلميشدير. او،
قافيه لرى بئله اوخوموشدور:

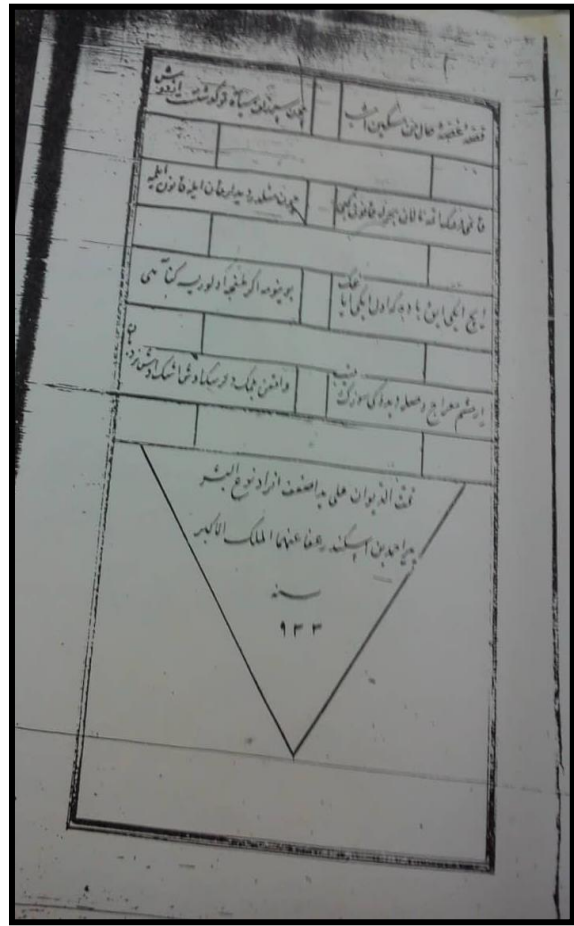
معلى دئديلر / طفيلي دئديلر / معنى دئديلر /
حورى دئديلر و نهايت، سون بيتى ده بئله
اوخوموشدور: شيخي دئديلر. و بئله دوشونموشدور
كى بو قارامانلى نين اولاراق، اؤزونو شاعير شيخي
ايله مقايسه ائديب و اؤزونو شيخي كيمي بؤيوك
بير شاعير بيلير. بير حالداكى بيز بو شعري
دوزگون اوخويورساق، گرک بئله اوخويلاق:

معلا دئديلر / طفيلا دئديلر / معنا دئديلر / حورا
دئديلر و سون بيت ده " شيخا دئديلر " كيمي
اوخونماييدير. ايندى سون بيتى كاميل صورتده
اوخويالييم:

اي نظامى، گؤرچك نظمىنى ارباب نظر

ياراشار سنه مريد اولماغا شيخي دئديلر.

ياني اي شيخ سنه مريد اولماغا ياراشيرسان. بئله
ليكله شيخي شاعيره هيچ بير نسبتى يوخدور.
بئله اولورسا، بو غزل گنجه لى نظامىنى اولدوغو
شوبه سيز اولور. چونكى قارامانلى تكجه ۲۹ ايل
ياشاميش و ۲۹ ياشلى بير مقلد شاعيره شيخ
دئمك اولماز. و يا ۲۹ ياشيندا اولن بير شاعير
شيخ رتبه سینه چاتماسى داها چتينيدير.

واردير. بو قصيده گنجه لى نظامىنى اثرى
اولدوغونا شوبه ائتميريك.

باشقا قصيده بئله باشلير:

خسرو ملك مروت، داور عالم پناه،

آفتاب اوج دولت، سايه لطف اله...

بو قصيده نين آرديجا بئله اوخويوروق:

نئجه كيم فراش چاپين شيوهى ليل و نهار

گه دوشويه فرش عنبر، گه توتا چتر سياه...

بو قصيده ده "چتر سياه" اصطلاحى گنجه لى
نظامى زمانيندا عباسى خليفه لرینه عايددير.

نظامى فارسى شعرينده ده بئله گتيرير:

"سبز بر تن و چتر سياه بر سر".

بو دیوانین ترجمه اولدوغو دا باشقا بیر نظریه
اولا بیلر. یانی گنجه لی نظامی بونلاری فارسیجا
سؤیله میس و بیر باشقا شاعیر، بلکی ده قارامانلی
نظامی اونلاری فارسیجادان تورکجه یه
چئویرمیشدیر. بورادا دئمک اولار کی فارسیجا
دیوانیندا بو شعرلر عینی صورتده یوخدورلار. آما
مضمون یاخینلیغی داها آرتیق دیر. بونلار ترجمه
اولسالار دا، دیرلیدیر؛ چونکی بوتون گۆزه للیگی
ساخلانیمیشدیر و اؤزه لیکلری ده آرادان
قالدیرلمامیشدیر. بونلاردا نظامین روحو
دویولور. حتا بونلار ترجمه اولسالار دا، دیوانین
دهیری آزالما ییر، بلکه گؤسته ریر کی بو عنعنه -
تورکجه شعر و غزل یوزایلرر بویو داوام تاپمیش و
دیلمیزین زنگینلیگینه سبب اولموشدور.

بئله لیکله گنجه لی نظامین تورکجه
دیوانین داها بوندان دا زنگین اولدوغونا اینانیر
و گله جکده باشقا دیوانلارین تاپیلما سینی گؤزله
بیریک.

قایناق :

۱- قایناق: نظامی گنجوی- دکتر بهروز ثروتیان- میرزا
ابراهیموف- ناشر- ارک تبریز.

۳- دیوان نظامی گنجوی نی چاغداش الیفیادا و اسکی یازی دا
ترتیب ائدیپ، مقدمه و شرحلرینی یازاندان سونرا، مشهور
نظامی شوناس پروفئسور خانیم دوکتور آزاده رستم اووا
گوندرمیشم. حورمتلی عالیم ایلک باخیشدا اوخودوغونوز
مقاله نی یازیب، گوندرمیشدیر. (اٹل اوغلو).

باشقا بیر غزله نظر سالایم:

مژده ای خاطر پژمرده کی دلبر گله سر
جان سارایینا امیر اولماغا سرور گله سر.
یئنه دیل بولبولو باشلادی فغان ائيله مه یه
مگر اول سرو، گل اندام، سوسنبر گله سر؟!...
بو غزل گنجه لی نظامین باشقا غزلرینی یادا
سالیر:
هر گنجه م اولدو کدر، غصه، فلاکت سنسیز...
ویا :

گنجه خلوتده بیزه سئوگیلی یار گلیمیش ایدی ..
و باشقا غزلر. آنجاق بیر سیرا غزلر بوگون
نظامین اولراق تورکجه یه چئویرمه دیرلر. بو
ترجمه لر ده او قدھر گؤزلدیرلر کی اوخوجو
تورکجه سینی اصلی فارسیجادان داها آرتیق بگنیر
و اوره یینه یاتیر. بونون نه دنی ده اونلارین
دیلماجیندان علاوه، شعرین اصالتینده و شاعیرین
آنادیلینده اولدوغودور. شاعیر اؤزو ده بو شعری
آنادیلینده یوخ، بلکه باشقا دیله ترجمه ائتمیشدیر.
ایندی اؤز اصلینه قایدیر. دیواندا بیر سیرا ملمعلر
ده واردیر، یانی ایکی دیله شعرلر واردیر. بو
شعرلر نظامین اؤزه لیکلریندندیر.

باشقا غزلین باشلانیشی بئله دیر:

دلبر گؤتوردو چونکی یوزوندن نقابینی

چرخین گؤتوردو چرخه مه و آفتابینی.

بو غزلین سون بیتی بئله دیر:

کویونده کئچدی هجريله عمری نظامین

جنت ایچینده چکدی جهنم عذابینی.

بو بیت گنجه لی نظامین فارسیجا دیوانیندا بیر
نچه غزله گلیمیشدیر؛ بئله لیکله اونون شعری
اولدوغوندا شوبهه ائتمک دوز دئییلدیر.

مهدی حسینین یارادجیلیغیندا نظامی گنجوینین بدیعی اوبرازی

MEHDI HÜSEYNİN YARADICLIĞINDA NİZAMİ GƏNCƏVİNİN BƏDİİ OBRAZI

PROF. Buludxan Xəlilov

بولودخان خلیل اوو،
فیلولوژی علملری دوکتورو، پروفیسور
چئویردی : تانای شرقی دره جک

گویا نظامی خاقانی ایله برابر شیروان شاهینین
تاخت و تاجینا سوی قصد حاضیرلاییر. گویا
نظامی ایله خاقانینین گیزلی علاقهلری وار،
گنجهدن شیروانا، شیرواندان دا گنجیه گیزلین
مکتوبلار گلیب-گئدیر. گویا نظامی خاقانییه دئییر
کی، نه اوچون رزیلرین، نامردلرین اؤنونده باش
اییرسهن؟ هم ده گویا نظامی رزیل، نامرد دئیهدنه
شاهی نظرده توتور. هله بو ندر کی، نظامی گویا
شاهین اوستونه خنجر قال دیرماق، اؤز یاخین
آداملارینی توپلاییب سیزی قتله یئتیرمک
ایستیر. بو زامان سارای آداملاریندان بیر گلیر
و شاه دئییر کی، معمار حضورونوزا ایزن ایستیر.
بو، مئمار ابدک دیر. واختیله بردنن مئمار
اولموش مئمار ابدک. اونون هئچ بیر شئییه
احتیاجی یوخ دور. هارادا اولسا، بیر پارچا چؤرک
تاپار. شاهدان یالینز بیر ریجاسی وار. او، بردهیه
قایتماق، یاندیریلان سارایلاری یئنی دن برپا
ائتمک ایستیر. شاه اونا ایجازه وئیر. ابدک شاه
اؤز راضیلیغینی بیلدیریر. شاه دئییر: «بؤیوک
حکمدار، منی بورایا سئویملی باجیمین محببتی
گتیردی. منه دئدیله کی، اسیر دوشموش باجیم
شیروان سارایینا گؤندریلن کنیزلرین آراسیندادیر.
لاکین من اونو سارایدا تاپمادیم. اونون قملی
داستانی منی هر آن دوشوندورور. اونو تاپا
بیلسیدیم، سئوینجدن آلدیغیم قوتله بوندان یوز
قات محتشم بیر سارای تیکه بیلردیم». ابدکین
«...بوندان یوز قات محتشم بیر سارای تیکه
بیلردیم» دئمه سی شاهین خوشونا گلمیر. شاه
آجیقلی-آجیقلی دئییر کی، سنه موکافات یوخ،
اؤلوم جزاسی وئریله جک دیر. سن ده، یعنی ابدک

شیروان ساراییندا شاه، وزیر، مونس و ایانلار،
سارای آداملاری بؤیوک بیر اوتاق دا بیر یئره
یغیشیرلار. شاه سارای دا مجلس تشکیل
ائتدیریر، کئف مجلسی باشلاییر، رقاسلار گلیب
اویناییرلار. شاه سوروشور کی، خاقانی هانی؟
سارای شاعری مونس ایستئهزا ایله دئییر کی،
خاقانینین عزیز دوستو گنجهدن بورایا تشریف
گتیرمیش دیر. هم ده خاقانینین دوستونون، یعنی
نیزامینین هامی دان خبرسیز بو گلیشی چوخ
شوبهه لی دیر. شاه مونسدن سوروشاندا کی، نئجه
شوبهه لی دیر، نه ده شوبهه لی دیر. مونس همیشه
نیطقینده تکرارلادیغی «منیم ویجدانیم لکه
گؤتورمز. من حقیقت عاشیقیم» جمله لرینی
توتوقوشو کیمی تکرارلاییر، «حقیقتی» شاهدان
گیزلتمک ایستمدینی دئییر. شاهین تکی دی ایله
مونس اؤز یالان و بؤهتان دولو فیکیرلرینی دئییر.

شاه، دئمک، سنی گنجه دن بورایا گتیره ن ده بودور. ائله می؟

نظامی. من ایندی بو محتشم سارایی یارادان ابدکی گورمک ایستتیرم.

شاه. آیدین اولدو.

معمارلیق ائدن او رزبل منه قارشی حاضرلانان سوی-قصیدین ایشتیراکچی سی دیر. او، صباح گون چیخمامیش دار آغاجیندان آسیلا جاق دیر. وزیر، او جانی اعدام ائدیله نده، شهرده تونقاللار قالان سین. قوی بوتون عالم تاماشایا گل سین».

وزیرین جریان ائدن بو حادثه لره صبری توکنیر. قوجا وزیر، تجروبه لی وزیر شیروان ساراییندا

ده گویا سوی قصدچیلرین میسکین فیکرلری ایله یاشاییر. بو مقامدا سانکی مونیسین ایینه فرصت دوشور. مونیس شاها دئییر کی، او، بیزیم هامیمیزی اؤلدورمک اوچون سارایا سوخولموش بیر جانی دیر. شاه ابدکین زیندانا آتیلما سینی حؤکم ائدیر. بو وخت خیدمتچی معلومات وئریر کی، نظامی گل میش دیر. شاه دئییر کی، اؤز آیاغی ایله گلیب چیخمیش دیر. وزیر صحبتته قوشولور، نیظامینین «خسرو و شیرین» داستانینین بؤیوک هدییه اولدوغونو دئییر. شاه یئنه ده اؤز گیلئی-گذارینی ائدیر: «یادیندادیرمی شاعر، سارایا گل مک ایستمیردین!» بو مقامدا شاهلا نظامی آراسیندا کی صحبت اونون قلبینده سئوگی، محبت ادلی بیر قیمتی اوزسوز اولان گوؤهرین وارلیغینی تصدیق ائدیر. بئله گوؤهر نه شاهدا، نه سارایدا، نه سارای اهلینده یوخ دور. دقت ائدک:

«شاه. «خسرو و شیرین» آ نه اوچون یازدین؟

نظامی. سئودیم اوچون!

شاه. چوخ گوؤل... من بو داستاننی نه ایله موکافاتلان دیرا بیلرم؟

نظامی. من اوریبم ده محبت آدلانان قیمت سیز بیر گوؤهر عزیزلییرم. منیم نظریم ده جواهراتین داش دان فرقی یوخ دور.

شاه. ائلسه، بو اوزون یولو گل مک ده مقصدین ندیر؟ نظامی. حکمدار، مهستی گنجوی سیزین فرمانینیزلا اؤز دوغما شهریندن سورگون ائدیلدی. بو حادثه تاریخ اوچون بؤیوک بیر لکه دیر. دنیا شعیرینی زینتله ندیره ن بو قادین زیندانلارا یوخ، بؤیوک بیر احتیراما لایق شاعر دیر. شاه. منیم نظریم ده او آرتیق اؤلموش دور.

نظامی. خیر، حکمدار! او یالیز بوندان سونرا یاشایاجق دیر!

ب.خ.) ترسینه یازانلارا حقیقتی گؤستریمک منیم اوچون بؤیوک بیر شرفدیر»؛

ج) شیروان سارایینداکی وزیر نظامینی یارادان بؤیوک خالقین، آذربایجان خالقینین اوغلودور. وزیر دئییر: «گل، نظامی، بیزی یئتیره آنانین، آنا تورپاغین وصالینا گئدک!» شاه وزیر نانکور آدلاندیریر، اونا سویوق زیندانلارین یاراشدیغینی دئییر. وزیر ایسه نظامینین قودرتینی شاها بئله بیان ائدیر: «فردوسی توس شهری اوزرینده پاریلدایان بیر آیدیس، نظامی گنجهدن دوغان بیر گونش دیر!»؛

چ) نظامینی یئتیره آناتا تورپاغین اوغلو وزیر آپاریرلار، آذربایجان دیلینده یازیلیمیش «خسرو و شیرین» بوخارییا آتیب یاندیریرلار. آنجاق شاه آلودان دهشته گلیر: «سؤندورون، سؤندورون! من بو آلودان قورخمورام!» دئییر. آخی گنجهدن دوغان بیر گونشین اثرینی یاندیرماق مومکون مو؟! آذربایجان دیلینده یازیلیمیش «خسرو و شیرین» داستانی بوخارییا آتماق مومکون مو؟! یاندیرماقلا نه نیزامینی، نه گنجهدنی، نه ده آذربایجانلی و اونون دیلینی محو ائتمک اولماز. بو تاریخی حقیقت بارهده نظامی مغرور دایاناراق دئییر: «یاندیرین!.. یاندیرین!.. بو گوندن سونرا یالنیز اینسانلار دئییل، داغلار، دره لر ده سس-سس وئریب دئیجهک دیر: گنجه هارادادیر، نظامی کیم دیر!..»

مهدی حسین «نظامی» پیئسینی ۱۹۴۰-جی ایله باشلامیش، ۱۹۴۱-جی ایله بیتیرمیش دیر. آرتیق بو دؤورده ایکینجی دنیا محاربه سی باشلامیشدی. هئج شوبهه سیز کی، مهدی حسینین نظامی مؤوضوسونا مراجعت ائتمه سینده بو محاربه نین ده رولو آز اولمامیش دیر. او، نظامی کیمی مودریک شاعرلره، بیلیک لی اینسانلارا احتیاجین اولدوغونو بیر داها گوندمه

چوخلو حاقسیزلیقلارین شاهیدی، بعضا ده ایشتیراکچی سی اولوب. ایندی ایسه باش وئره نلره او دؤومور. نظامیه دئییر: «ئشیت، نظامی، مغرور باشین سارایلارین اؤنونه ایلمه سین! سارای آدلانان بو قیزیل حبسخانادا من ده آرتیق قول اولماق ایسته میرم! (گئدیر)» وزیرین «... نظامی گنجهدن دوغان بیر گونش دیر!» دئمه سی نظامینین شاعر کیملینین، شاعر اوبرازینین آشای داکی گؤستریریلرینی ده اچیقلایر.

آ) شیروان شاه «خسرو و شیرین» داستانیین نظامی طرفیندن آذربایجان (تورک) دیلینده یازیلدیغینی قبول ائتمیر، بو دیل ده شعر اوخوماغی تنزول ساییر، اؤزلرینی یوکسک نسیلدن حساب ائدرک آذربایجان دیلینی سارای دیلینه یاراشدیرمیر. نظامی «خسرو و شیرین» داستانی شیروان سارایینی تیکن ابدکین دیلینده، اونون دوغما آنا دیلینده، آذربایجان دیلینده یازدیغینی دئمکه، میلی کیملیگی ایله قورور دویور. آذربایجانا و اونون دیلینه اؤگئی یاناشان و «آذربایجان دا یوخ دور، اونون دیلی ده!» دئیهن شاه نظامی بئله جاواب وئیر: «تاریخی ورقله! چوخلاری ایفبا درسینی قدیم میدیالیلاردان آلمیش دیر.» بونولا دا نظامی بیر داها آذربایجانلی اولدوغونو، آذربایجان ادلی مملکتین اؤولادی کیمی یاشادیغینی جسارتله شاهین اوزونه دئییر؛

ب) نظامینین تاریخ حاقیندا دئدی «تاریخی ورقله! چوخلاری ایفبا درسینی قدیم میدیالیلاردان آلمیش دیر» فیکری اونون تاریخی حقیقتلری بیله ن بیر شاعر اولدوغونو تصدیق ائدیر. او، تاریخی دوز یازمایانلارا دوزون نه اولدوغونو اثبات ائدیر. نظامی شاه دئییر: «اونو (تاریخی-

تاریخ‌دن و زاماندان، حاکمدن و حکمدن اوجا
نظامیه عشق اولسون!

رر آلتای آغ

آذان گولگه سی

آذان گولگه سی آنیما دوشور

ای موسلمان تانری اوبالاری

آند ایچمیش خریستیان

بلکه ده ظننی بخته ور اولسون

سن آه ائدیب زار ائدیب اینلمه

ای گونوللو توران

ای محتشم ارگ

موهور نامازین گوی مجید اولسون

آبیق اول ای یانقین قالاسی

چونکی قان سومورور

و جان دا الله اکبر آلیر

ایزین وئرسک بو دفعا ...

زلی گیبی اولور

بلکه ده آهیمیزدان قان ایچیلیر

گتیرمیش دیر. بلکه ده، مودریک، کامیل آداملارا،
او جمله دن نظامیه اولان بیگانه لیک جمعیت ده
چوخلو فسادلار تۇرتمیش دیر. آغلا قارا، خیرله
شر، یاخشی ایله پیس، دوز ایله ایری آراسینداکی
موباریزه اکسیک لیکلرین وحدتی و موباریزه سی
کیمی بشریتین ابدی پروبلئملری دیر. آنجاق بو
پروبلئملرین حلینده مودریک اینسانلارا، طبیعی
کی، نظامی کیمی داهیلره بۇیوک احتیاج وار.
مودریکلر و طبیعی کی، اونلارین ایچریسینده
نظامی دونیانین گردیشی باره ده دوشونموش دور.
آنجاق دنیا مودریکلر و نظامی باره ده دوشونورمو؟!
دئمک لازیم دیر کی، دوشونسه ده، دوشونمه سه
ده، نظامیه همیشه احتیاج وار. او، تاریخین بوتون
دؤورلرینده و دؤنملرینده آکتوال دیر. تاریخ بوتون
قوسورلاری ایله نظامی قارشسی سیندا گوناھکار دیر.
گوناهی یوماغین یئگانه یولو نیظامینین ابدی برات
آلماسی دیر. نظامی بوتون دؤورلرده، بوتون
زامانلاردا برات قازانمیش اوستاد صنعتکار دیر. اونا
دونیانین هانسی یئریندن و تاریخین هانسی
ایللریندن، قرینه لریندن باخسان، اؤز عظمتی و
قودرتی ایله بوی وئریر. نیظامینین صنعت
دونیاسینین قارشسی سیندا تاریخ مغلوب و مظلوم
گؤرونور. اونونلا اوز-اوزه گلمه یه، قاباقلاشماغا نه
تاریخین، نه ده تاریخ ده مؤوجود اولان حاکملرین
گوجو چاتمیر. تاریخ ده، هر بیر تاریخده یاشایان
حاکملر ده نظامی دوشونجه سینین، ایلهامینین،
اینسانا اولان عشقینین، قدرتینین و
اوستادلیغینین قارشسی سیندا قول دور. نظامی ایسه
اونلارین هئج بیر ایله قول صاحبی کیمی
داورانمیر، عکسینه اونلارلا برابر آددیملا ییر،
یوللارینا ایشیق سالیر، خیرخواهلیغا قوروب
یاراتماغا چاغیریر، صبر و تمکینی ایله بوتون
بدخواهلیقلاری محو ائدرک گون-گوندن اوجالیر.

گنجہ لی نیظامی نین تور کجہ دیوانینا دایر یئنی کیتابین نثری

GƏNCƏLİ NİZAMININ TÜRKÇƏ DİVANINA DAİRYENİ KİTABIN NƏŞRİ

۱۹۲۵-جی ایل تولدلو تهران اونیورسیتتی نین پروفیسورو، آراشدیرماجی برات زنجانی ۵۰ ایلدن آرتیق دیر کی، نیظامی شوناسلیقلا مشغول اولموشدور. آنجاق اونون یئنی نثر ائتدیردیگی کیتابدا نیظامی نین تور کجہ شعری و دیوانی نین اولماسی قئید ائدیلمیشدیر. بو کیتاب تهراندا تهران اونیورسیتتی نین نشریاتی طرفیندن تهران کارگر شومالی خیابانی شهید فرشی مقدم عونونیندا نثر ائدیلمیشدیر. اونون ائلکترون عونوانی ده بئله دیر: <http://press.ut.ac.ir>

کیتاب ۱۶۹ صحیفه دن عیبارت دیر. آدی چکیلن کیتاب مؤلیفین اؤن سؤزو ایله باشلایاراق نیظامی گنجہ لی نین تور کجہ دیوانی نین میصیر خدیوییه نوسخه سی نین فوتوشکیلی ایله سونا چاتیر. فوتوشکیله ایسه نیظامی گنجہ لی نین تور کجہ آدی کئچن و باشقا شاعیرلرین ده آدی اولان سیاهی وئر یلمیشدیر. بو تاریخی سندین یازیلدیگی تاریخ ایسه ۹۳۳ هجری-قمری ایلی اولاراق قئید ائدیلمیشدیر.

کیتاب اؤن سؤزله باشلایاراق نیظامی گنجہ لی و نیظامی قارامانلی نین الیازمالاری نین آراشدیرمالاری ایله داوام ائتمیش، سونرا نیظامی قارامانلی نین دیوانی نین الیازماسی نین شرحی وئر یله رک نیظامی گنجہ لی نین فارسجا شعرلرینه کئچید آلمیشدیر. کیتابین ۳-جو صحیفه سینده نیظامی گنجہ لی نین الله حاقیندا سیتایشی شعری یئر آلمیشدیر، سونرا ایسه اسلام پیغمبری نین حاقیندا یازدیگی شعر وئر یلمیشدیر. ۷-جی صحیفه ده موششدر آدلی

Dr.HÜSEYN ŞƏRQİDƏRƏCƏK SOYTÜRK
دکتر حسین شرقی دره جک سوی تورک

تهران اونیورسیتتی نین پروفیسورو، تحقیقاتچیسی و نیظامی شوناس دکتر برات زنجانی ۲۰۱۲-جی ایلده نثر ائتدیردیگی "دیوان نیظامی گنجوی" آدلی اثرینده آذربایجانین دنیا شوهرتلی شخصیتی نیظامی گنجوی حاقیندا گتیردیگی شعر و غزللر بیر داها نیظامی نین آنا دیلینده، یعنی تورک دیلینده شعر یازماسینی ثوبوت ائتمیشدیر. بو کیتاب ۲۰۱۲-جی ایل تهران اونیورسیتتی نین نشریاتی طرفیندن ۱۰۰۰ نوسخه ده ۳۳۱۱ ساییلی قرارا اساسن و سیلسیله سای اولاراق ۷۲۵۷ عونوانلی کیتاب کیمی نثر ائدیلمیشدیر.

گرانمایه تر، تاجی آزادگان

گرامیتر آدمی زادگان

دئیمینی ایسه یا اشرف ال بریه، یا سید الورا عرب دیلی ترمینی ایله دییشمیشدیر. بونا گوره ده بو قصیده نین نیظامی گنجوی نین حساب ائتمک اولار. اونا گوره کی، تهران اونیوئرسیتتی نین چاپ ائتدیگی شرفنامه کیتابیندا دا فارسجا قئید ائتدیگیمیز بیت (۱۴۸-جی) نیظامیه آید اولدوغو گؤسترلمیشدیر. بو حاقدا نیظامی نین شعرى نین داوامیندا مؤلیف چوخ توتارلی ایضاحلار وئرمیشدیر. بئله کی، کیتابین ۱۱۳-۱۱۴-جو صحیفه لرینده بونلاری گؤرمک اولار.

کیتابین ۱۱۵-جی صحیفه سینده نرگیز ردیفلی قصیده محمد خان (محمد جاهان پهلوان حاقیندا و مدحینده سؤیله نیلمیشدیر).

باشلانغیج:

سحر ایله شعبده علمینده کمالی یوغ ایسه
بس نه حیلئيله آلور اووجینه آذر نرگیز .
ایردی اوستونه توتوب چتری سولئیمان لاله
گلدی باشینه اوروب تاجی سیکندر نرگیز.
سون:

نجمه کیم باغی جمالینده پری چئهریلرین
یوزدن و گؤزدن اوله تازه گول او نرگیز
سبزار فلک اوستونده اوله خیمه گه کین
کینده خورشید و قمر در گول و اختر نرگیز.

شعر وئرلمیشدیر. بو شعرده ایسه نیظامی یارادیلینین حکمتی و فلسفه سی حاقیندا سؤز آچمیشدیر. داها سونرا یئنه ده الله حاقیندا و سولطانی-کعبه حاقیندا، یئنه ده الله حاقیندا و کیتابین ۱۶-جی صحیفه سینده مدحی معشوق دئییه یئنه ده نیظامیه آید اولان نرگیزین سیتایشی حاقیندا شعر وئرلمیشدیر.

مؤلیف کیتابینی نیظامی نین «پیر»، «سیتایش و سؤوگند» ایله داوام ائده رک «عاشیقین معشوقدان شیکایتی»، سونرا ایسه نیظامی نین قزللرینی وئره رک، اونون دوبیتی و تک بیتلرینی کیتابیندا گؤستمیشدیر. کیتابین ۱۱۳-جو صحیفه سینده ایسه «قصیده به زبانی تورکی از دیوان خطی خدیویه» آدلی قصیده وئرلمیشدیر. بو قصیده ده اسلام پئیغمبری نین مدحی حاقیندا شعرلر یازلمیشدیر. باشلانغیج:

یا اشرف البریه، یا سید الورا

سون:

ذات تنزیه صفاتینه بلنمگه شانینده
ائندی سوره و نجوم ایضاح هووه.

قئید ائتمک لازیمدیر کی، نیظامی بوتون مثنویلرینده اؤنجه تانرینی سیتایش ائتمیش و سونرا اسلام پئیغمبرینی مدح ائتمیشدیر. آنجاق قئید ائتدیگیمیز قصیده ده نیظامی فارسجا یازدیغی پئیغمبرین نعتی حاقیندا:

فتح باب حرمی عشق ز میخانه طلب (فارسجا)
مؤلیف قئید ائدیر کی، حافظ شیرازی نیظامی
گنجه لیدن بو غزلی اوخویاندا وجه گله رک
تورکجه بیلمه دیگی اوچون اونا عربجه و فارسجا
نذیره یازمیشدیر:

باشلانغیج:

اتت رواج رند الحلم و زاد غرامی (عربجه)
فدایی خاک در دوست باد جان گرامی (فارسجا).
سونلوق:

چو سلک در خوشا بسط شعر نغز تو حافظ
که گاه لوطفی سبق میبرد ز نظم نظامی.
گؤرونديوو کیمی حافظ نیظامییه ایستیناد ائده
رک شعرینی یازیر. بو شعرین تامامینی کیتابین
۱۲۰-جی صحیفه سینده اوخوماق مومکوندور.
مؤلیف کیتابین ۱۲۱-جی صحیفه سینده نیظامی
نین کمال الدین ایصفاهانی نین شعرلرینه بلد
اولدوغوندان خبر وئر رک یازیر و دئییر:

باشلانغیج:

نیگارین خیال زولف و خالی
خیالیمدن دگیل بر لحظه خالی
سونلوق:

نیظامی بی نیظام ائتدی کلامین
کمالی نظم ایله نظم کمالی.

ادبیات تاریخینده هامییا بللی اولدوغو کیمی
کمال الدین ایسماعیل ایصفاهانی نیظامی گنجوی
ایله عینی دؤورده یاشامیشدیر. نیظامی ۶۰۳-
هیجری قمری، کمال الدین ایسه ۶۳۵ هیجری-
قمری تاریخده وفات ائتمیشدیر. نیظامی گنجوی
شعرلرینده ۲ دفعه کمال الدینین آدینی
چکمیشدیر. او، خلائق المعانی قصیده سینده
۸۴-جو بیتده نون قافیله لی و نرگیز ردیفلی
شعرینده، همچنین نیظامی تورکجه قصیده
سینده، نرگیز قصیده سینین ر قافیله سینده کی

کیتابی اوخویارکن مؤلیف نیظامی گنجوی نین
میصیرین دؤولت خدیویه کیتابخاناسیندا
ساخلانان الیازماسینا ایستیناد ائده رک یئنه
نیظامیدن بیر تورکجه غزل بو باشلیقلا
وئرمیشدیر:

گؤزلریم یاشینی گؤزلر اول بوتی سیمین بدن

نیته کیم گؤکده سوریا گؤزلر آهویی ختن
قئید ائتمک لازیمدیر کی، «آهویی ختن» سؤزو
بو دؤوره آید اولان بوتون شاعیرلرین ایچریسینده
یالیز و یالیز گنجه لی نیظامیه آیددیر. بونو ایسه
نیظامی نین فارسجا شعرینده ده گؤرمک اولور
(تهران اونیورسیتتی نثری ۲۶۷۶-جی بیت،
«خسرو و شیرین» اثرینده اوخویا بیلرک):

شبا هنگام که آهوی ختن گرد

زناف موشک خود را رسن کرد.

مؤلیف کیتابین یئنه ۱۱۸-جی صحیفه سینده
خدیویه نوسخه سینده ایستینادن باشقا بیر تورکجه
شعری وئرمیشدیر. یئنه همین صحیفه ده «اودا
نال آتماق»، «نعل در آتش نهادن» آدلی بیر شعر
وئرمیشدیر. قید ائتمیشدیر کی، نیظامی نین
شعرلرینده بو ایفاده تئز-تئز ایشلمکده دیر و
آنجاک اونا مخصوصدور. حتی، نیظامی نین چوخ
یئرلرده چاپ اولونان اثرلرینده بو ایفاده نین
ایشلمه سینی ثبوت ائتمیشدیر (ص. ۱۱۸-
۱۱۹). مؤلیف کیتابین ۱۲۰-جی صحیفه سینده
یئنه نیظامی گنجوی نین خدیویه کیتابخاناسیندا
ساخلانان الیازماسینا ایستینادن بیر غزلی
وئرمیشدیر. بو غزل تورکجه، فارسجا و عربجه
یازیلیمیشدیر:

باخ:

ائتمه دن سیلی فنا عؤمرو دیارینی خراب
خوز من العیش نصیبا و من العمر نصاب
(عربجه)

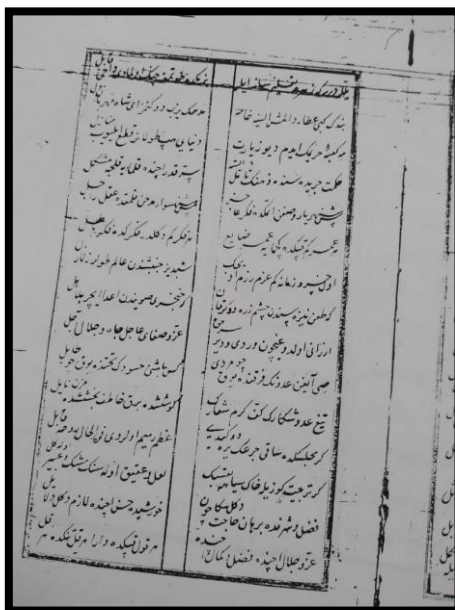
لقبرلى كمال الدين و نظام الدين، كونه سى ابومحمد، آتاسى نين آدى ايسه يوسيفدير. او، شعرده نظامى تخلص ائتميش، اؤز عصرى نين پارلاق ادبى سيمالاريندان اولموشدور. آناسى نين صيفتىنى اؤز ديليندن رئيسه يازميشسالار دا، بو آدا شوبه لئنلر ده اولوبدور. پروف. ع. صفلى بو حاقدان اليازمانين دوزگون اوخونماماسينا ايشاره ائدير. دوكتور برات زنجانى ايسه بئله بير آدين اولدوغونا شوبهه ايله ياناشير. دوكتور حسين محمدزاده صديق رئيسه بيلير، آنجاق بو شوبهه حلال اولونماميش قالير.

نظامى نين آندان اولدوغو تاريخ حاقيندا موختليف فيكىرلر ايره لى سورولموشدور. ريپىكا، بئرتئلس، باختر و مجتبى مينووى نظامى نين آندان اولدوغونو ۵۳۵-جى ايل (هيجرى) موعينلشديرميشلر. وحيد دستگردى ۵۳۵-دن ۵۴۰- آ قدر، مينورسكى ۵۴۱- و يا

۵۵۱-جى ايله، محمد معين ۵۴۲ ياخود ۵۴۳ ه.، دوكتور دبيح الله صفا ۵۴۰-دان ايره لى و يا ۵۴۰ ه.، سعيد نفيسى ۵۴۰ ه.، خليل يوسفلى ايله عليار صفلى ايسه ۱۱۴۱ ميلادى ايلينده يازميشلار. مزارينى گنجه شهرى نين ياخينليغيندا يئرلشن احمدلى كندينده

محمد جاهان پهلويان حاقيندا يازميشدير و ۶۰ بيتدن عيبارتدير، قصيده نين حوسنو خيتامينده كمال الدينين آدينى چكرک توركجه قصيده و نذيره يازماق مهارتىنى گؤستميشدير.

مؤليف كيتابين ۱۵۷-جى صحيفه سينده نظامى نين توركجه قصيده لرى نين موندريجاتينى وئرميشدير. قيد ائتمك لازيمدير كى، مؤلفين ايستيناد ائتديگى خديوپه نوسخه سى ۲۰۰۶-جى ايلده باكى شهرينده منيم طرفيندن لاتين البفا سينا حاضيرانان و صديار وظيفه ائل اوغلو طرفيندن ترتيبلنن ديوان نظامى (گنجه لى) توركجه (آزربايجانجا) (قصيده لر- غزللر) كيتابى نورلار نشرىياتى طرفيندن چاپ ائديلميشدير. كيتاب چاپ اولوندوقدان سونرا بير سيرا عاليملر اونا موثب راي وئرميشدير، او جومله

دن مرحوم واقيف آرزومانلى، ادبياتشوناس پروفسور آزاده خانيم رستم زاده، ديلچى پروفسور نظامى خودديو، مرحوم ديلچى و ادبياتشوناس عليار صفلى موثب راي ايله چيخيش ائتميشديرلر...

بونونلا ياناشى منفى راي وئرن بعضى ديلچى و نظاميشوناس عاليملر ده اولموشدور. آدى چكىلن بو كيتابدا گؤستريلير كى، نظامى گنجوى، نظامى

گنجه يى، نظامى گنجه و شيخ نظامى كيمي قئيد اولونان بؤيوك نظامى صنعت دونياسيندا تايسيسز اولدوغونا گؤره اوندان سونرا دونيايا گليب ياشايان حاير و تزكيره چيلر، نظامى دئديكده «گنجه لى نظامى»نى نظرده توتوبلار. عصرلردير كى، اونون آدينى چكديكده «گنجه يى» و «گنجه

ائتمیش و شعرین اهمیتینه گۆره، کاتب ده او شعره دیوانی-نیظامی نین ایلک صحیفه سینده یئر وئرمیشدیر.

نیظامی نین «خمسه» سینده آلتی شعر کیتابی یئرلشیر. او، «خمسه» ده اولان شعر مجموعه لرینی، آدلارینی آشاغیدا قئید ائتدیگیمیز امیر و شاهلارا ایتحاف ائتمیشدیر.

۱. «مخزن الاسرار» («سیرلر خزینه سی») ملیک فخرالدین بهرامشاه، ارزینجان حاکیمی.

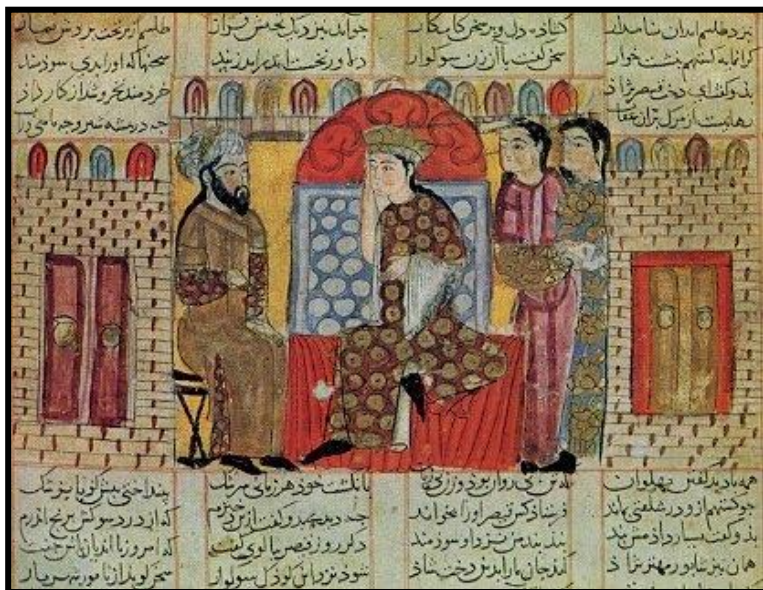
۲. «خسرو و شیرین»، ابوطالب توغرول ابن آرسلان، آتابی شمس الدین محمد جهان پهلوان (اتلندیز اوغلو) و قیزیل آرسلان.

۳. «لیلی و مجنون» ابومظفر شیروانشاه.

۴. «هفت-پیکر»، «یئددی گۆزل» سولطان الددین کۆرپه آرسلان.

۵. «شرفنامه»، آتابی اعظم ملیک نصرت الدین ابوبکر سلجوقی (محمد جهان پهلوانین اوغلو).

۶. «اقبالنامه»، موسول پادشاهی ملیک عزالدین ماحمود ایبن آرسلان (دیوانی-نیظامی ائل اوغلو تهران ۲۰۰۶ بیرینجی نشری، ص. ۳-۴)

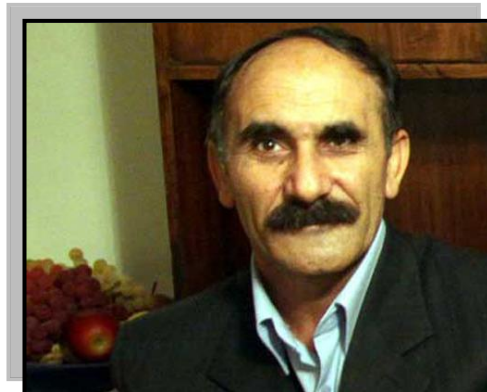
موعینلشدیرمیشلر. امیر دؤولتت شاه سمرقندی نیظامی نین وفاتینی ۵۷۶ ه، قزوینی ۵۹۰ ه، حاجی خلیفه کشف الضنوندا ۵۹۶ یا ۵۹۷ ه، بئرتئلس و ریپکا ۵۹۹ ه، وحید دستگئردی ۶۰۰ یا ۶۱۴ ه، دوکتور معین ۶۱۴ ه، ذبیح الله صفا ۶۱۴ ه، خلیل یوسفلی ایله علیار سفرلی ۱۲۰۹ میلادی ایلینده موعینلشدیرمیشلر.

نیظامی ایلک دفعه اولاراق قیپچاق گۆزه لی اولان آفاق ایله ائولنمیش، محمد آدلی بیر اوغلو اولموش، قیپچاق گۆزه لی آفاق جاوان ایکن دونیادان کۆچموش و گویا نیظامی او آجی آیریلیقدان سونرا دا ایکی دفعه ائولنمیشدیر. دربار و ساریلارا دوغرو یؤنلمه ین نیظامی نین فارسجا و تورکجه شعرلرینده اینسان سئورلیک، بشری آرزولار و نجیب دوغولار اوخوجونو واله ائدیر. نیظامی نین لقبلریندن بیرى ده شیخ نیظامیدیر. بئله کی، قیزیل آرسلان اونو مجلسینه چاغیراندا : - نیظامی گلیر، - دئییه ایچکی و ساکرلرین اورتادان گۆتورولمه سینی امر ائدیردی. بو، نیظامی نین اسلام دینینه درین اعتیقادینی گؤستیریر. الیمزده اولان دیوانی-نیظامیده، ایلک شعرینی محمد حضرتلرینه حصر

ایکینجی چاپ اوچون بیر نجه سۆز

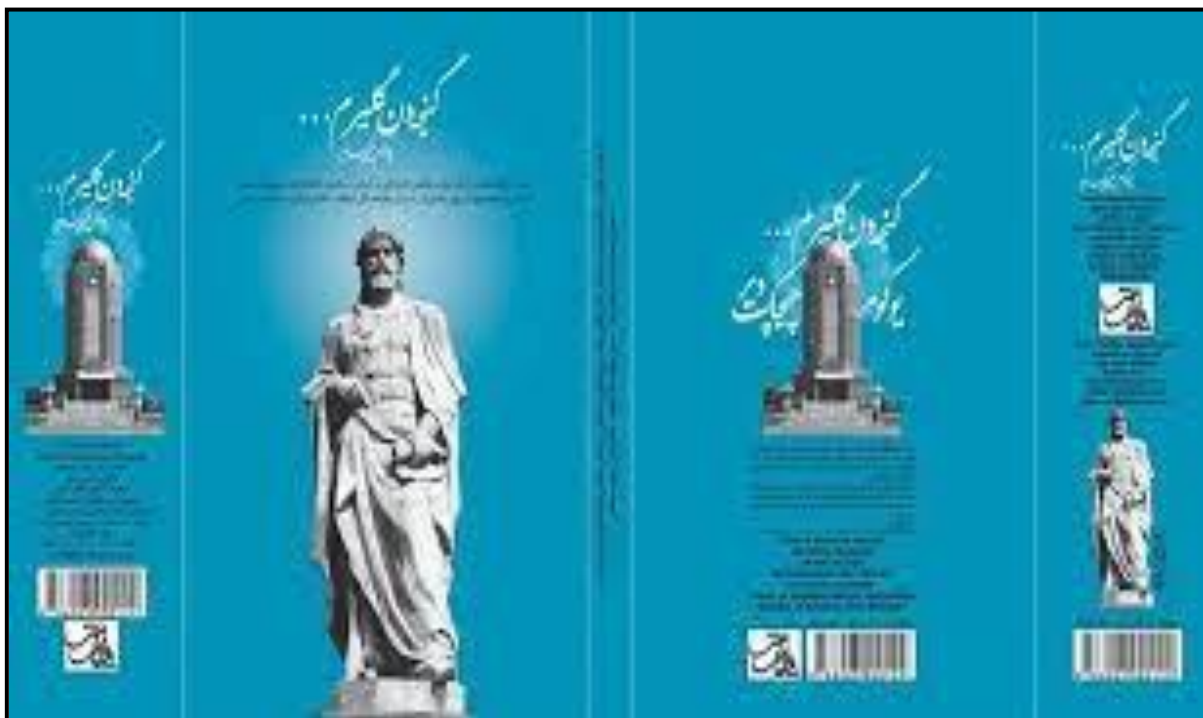
صدیاری وظیفه ائل اوغلو تهران - ۱۳۸۸

سینده گئدن تدقیقاتلاری و اونون اؤنمینی گؤستریر.

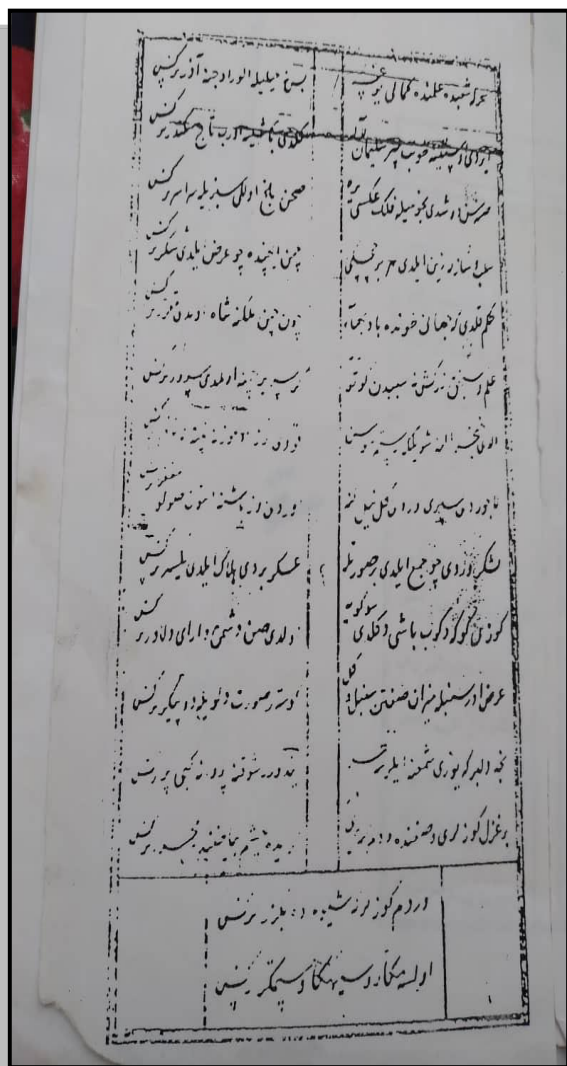
مشهور خدیوئه نوخسه سینده قورونوب ساخلانیلان تورکجه " دیوان نظامی " نین ایک بؤلومونو نظامی کنجوی یه عاید بیلیم و اونون ایک آراشدیریجیسی اولدوغوما گؤره ، ایندییه دک، تورکجه دیوان نظامی گنجوی باره سینده سؤیله نیلن موافیق و موخالیف فیکیرلردن بیر داها دا تشکورلر ائدیپ، صلاحیتلی عالیملرین فیکیر موبادیله لرینی ایز له بیرم . اثری تهراندا چاپ ائندن سونرا ، تورکیه لی عالیم ، رحمتلیک " خالوق ایپک تکین " ین قارامانلی نیظامی نین باره سینده چاپ ائتدیردی تدقیقی اثری و اونون دیوانینی تاپیب اوخودوم. خالوق ایپک تکین ین یازدیغی مقدمه ده بئله بیر

الینیز ده اولان بو مؤحتشم اثر باره سینده کیتابین ایک واراقلاریندان باشلایارق، گلن مقاله لرده لازیمی قدر فیکیر موبادله سی اولوبدور

حئیرتلندیریجی متنه راست گلدیم: ((نیظامی دیوانی نین بوتون یازیلاریندان چیخاریلان قصیده لری اون بیر دانه دیر. بونلاردان بیرینجیسی نعت ،دیگر اون دانه سی دئوریلرینده یاشایان قارامان بئی لری و عثمانلی پادشاهی فاتح سلطان محمد

.اثرین ایک چاپیندان سونرا اونا یازیلان موافیق فیکیرلرین و ادبیات عالیملریمیزین علمی نظریه لرینی توپلاییب ماراقلانانلارا چاتدیرماغی اؤزومه بوج بیلدیم. یقین کی اثر باره سینده موافق اولمایان فیکیر لر ده وار دیر . بو ایسه اثر باره

آدینا یازیلیمیش مدیه لردیر. بو اون مدیحه دن آنجاق آلتیسینین کیملر ایچین یازیلدیغینی بیله بیلیریک. دیگر دؤرت قصیده ده ، آدینا یازیلدیغی کیشینین آدی کئچدیگی کیمی شعرلرین اینجه لمه سیندن ده اؤوولن بی ویا سلطانین کیم اولای بیله جه یینی اورتایا چیخاراجاق ان اوافق بیر ایپ اوجو بولماق مومکون اولمامیشدیر. (...))

بو گؤستریر کی، او رحمتلیک عالیم هئج واخت نیظامی گنجوییه و ایشاره ائتدی قصیده لرده مدیحه سی وئرین آداملارین دا اونون دؤرونده یاشامیش اولدوغونا فیکیر وئرمه میشدیر. بونا گؤر کی او نیظامی گنجوی زامانی یاشایان ممدوحلارا فیکیر وئرمهدن ، قصیده لر ده گئدن ممدوحلاری ییالینیز قارامانلی دؤورو آختاریر. و بو گئدیش او حؤرمتلی عالیمی یلنیش مسیره آپاریب چیخاریر. بیرداها قید ائدک کی، نظامی گنجوی آدینا فهریست اولونان مشهور خدیوئه نسخه سینده یالینیز دؤرد قصیده وارکی، بیر نعت و اوچو نیظامی گنجوی دؤرو حیات دا اولان سلطان و شاهزاده لره یازیلیمیشدیر. بونو دا خاطرلامالیق کی رحمتلیک خالوق ایپک تکین ایشاره ائتدیگی اون بیر قصیده نی تورکییه کیتابخانالاریندان الده ائتدیگی " دیوان نظامی " لرده یوخ ، بلکه بیر چوخونو نظیره لر مجموعه لریندهن تاپمیشدیر. طبیعی دیر کی اؤز عصرینین داهادا بیلجی عالیملریندن اولدوغونا گؤره، مصر پادشاه لیغینین ساراییندا اولان کیتابخانایا کیتابداری اولان محتشم ادبیات شوناس علی افندی حلمی داغستانی بیزه بللی اولمایان عصر لر اؤنجه ، قطعیتله ، بو قاریشدیریلیمیش دیوانی نظامی گنجوییه منسوب بیلیمیشدیر من اونون یالینیز اونون نئچه یوز ایلیک ایدعا سینین ثبوتونا دایاق فیکیرلریمی ایره لی

سوردوم و بو باره ده فیکیرلریمه دایاق نظریه لریه توپلاییب اوخوجولارا چاتدیردیم. ایستردیم بوبارهده آذربایجانیمیزین بؤیوک عالیملریندن اولان و نیظامی گنجوی نین تورکجه شعرلری باره سینده اوزه چیخاردیغیم تدقیقاتلارا اؤن سؤزلر یازان جنابلار : پروفئسسور دوکتور حسین محمدزاده صدیق ، پروفئسسور نظامی خودیف ، ادبیات تاریخی دوکتورو محمدرضا کریمی باغبان محتشم لوغت شوناس عالیم اسماعیل هادی حضرتلریندن اؤز تشککورلریمی بیرداها بیلدیریمیش اولام. بیز آراشدیرما یولونو بیر داهادا آچیق اعلان ائدیر و گلجکده بو ضمیمه ده آیر – آیری تدقیق اثرلری ایزله بیریک.

نظامی گنجوینین آذربایجانجا (تورکجه) یازدیغی شعرلر

(Nizami Gəncəvinin azərbaycanca türkce) yazdığı şiirlər

ляддин | Талиф ял-мули Низами
яби Мящяммяд Ёямаляддин Ёус
(и ф бян Мүяйҗяд ял-Эяньяви

Prof. Sənan İbrahimov

پروف. صنن ایبراهیم اوو

اونلارین نشرین دن سونرا دیوان ۲۰۱۳-جو ایله
مرحوم آکادئمیکیمیز علیار صفرلینین رئاکتیه سی
ایله «ایقرا» نشریاتین دا چاپ اولونموش دور. دیوانا
داخیل اولان بعضی شعرلری ۱۹۷۴-جو ایله
تورک عالیمی هالوک ایپکتئن سهوا، نظامی
قارامانینین دیوانینا عایید ائدیپ، آنکارادا چاپ
ائتدیرمیش دیر.

(بو یازی مقاله نین عینی آدی اولان کیتابین اون سوزودور)

بو ایل - نظامی ایلی اولدوغونو نظر آلیب
کیتابدان بعضی شعرلری تکرار اوخوجولارین
دقتینه چاتدیریریق. اولا نظامینین میلی
منسوبیتی و دیوانین بعضی خصوصیتلری بارده
معلومات وئرک. شاعر اؤزو فارس دیلینده اولان
دیوانین دا میلی منسوبیتی بارده دئییر:

پدر در پدرم مر مرا ترک بود
در جمع فرزانی هر یکی گرگ بود.

آتادان، بابادان تورک اولموشوق بیز،

عقل مجلسینده گؤرک اولموشوق بیز [۱].

دونیا ادبیاتین دا شاعرین خمسه سینه داخیل اولان
«سیرلر خزینه سی» مثنوی سینه ۸۷، «خسرو و
شیرین» پوئماسینا ۹۲، «لیلی و مجنون»
پوئماسینا ۱۴۵، «یئددی گؤزل» پوئماسینا ۴۲ و
«ایسگندرنامه» تاریخی منظومه سینه ایسه ۲۳
نذیره یازیلیمیش دیر. منبع لر گؤستریر کی،
شاعرین ۲۰ مین بیت دن عبارت دیوانی اولوب [۲].
همین دیوانین هم آنا دیلینده، هم ده فارس
دیلینده اولماسینی هئج بیر تدقیقاتچی اینکار

کیتاب دا نظامی گنجوینین آنا دیلینده یازدیغی
شعرلر وئرلیمیش دیر. اوزون مدت مصرین خدیویه
کیتابخاناسین دا ساخلانیلان بو شعرلر مرحوم
آکادئمیک علیار صفرلی طرفین دن الده ائدیلمیش
و چاپ اوچون متخصصلره وئرلیمیش دیر. کیتاب دا
شاعرین دیوان تام شکیلده دئییل، اورادان
سئچمه لر وئرلیمیش دیر. نظامینین تورکجه
شعرلری

اوزون مدت مصرین «خدیویه» کیتابخاناسین دا
ساخلانیلان بو دیوان ۱۳۸۱ (۲۰۰۲) جی ایله
ایران دا صدیار وظیفه ائل اوغلو طرفین دن ایران دا
اسکی ایفبادا نشر اولونموش، آذربایجان دا ایسه
ایلک دفعه حسین شرقی دره جک سوی تورک
طرفین دن دیوانین بعضی قصیده لری و قزللری
گئنیش علمی شرحلره چاپ ائدیلمیش دیر. مؤلف
حتی الیازمانین اوستونده یازیلان جمله نین
فوتوشکلینی وئرلیمیش دیر: (دیوان نظامی) تالیف
المولی نظامی الدین ابی محمد جمال دین یوسف
بن موید الگنجوی (Dıvani-Nizami.)

قیزیل آرسلانین اوغلو ایدی. نظامی گنجوی مدحیه‌نی اونا یازمیش دیر. یاخود دا:
 قدم خسرو آفاق دا جام جمع ایله،
 تخت کاوسا کئچوب، عشرت هوشنگ ائدلیم.
 نقش خال و خطله مطلع دیوانیمیزی،
 رشک دیباچه مجموعه ارژنگ ائدلیم.

شعرده آدی چکیلن جمشید، کاوس، ارژنگ کیمی پئرسوناژلار فردوسینین «شاهنامه» سینده ایرانین میفیک خالق قهرمانلاری دیر.

بنله پوئتیک دوشونجه ۱۲-جی عصر دک مؤوجود ایدی. ۱۳-جو عصر دن اعتباراً تورک سلطانلارینین دؤورو باشلادیغیندان همین میفیک اوبرازلار آرتیق پوئتیک دوشونجه ده چیخمیشدی. مغول ایستیلاسیندان، تورک فوتوحاتیندان سونرا اونلارین آدینی چکمک دؤورون حکمدارلاریننی تحقیر ائتمک کیمی قبول ائدیلمدی و شاعرلر بدیعی یارادیجیلقلاریندا ائپیتت کیمی همین میفیک اوبرازلاردان ایستیفاده ائتمیردیلر.
 دیوان دا یالنیز ۱۲-جی عصر دک یاشامیش مشهور شاعرلرین آدی چکیلیر:

اول نظامیم کی، کمالین دا وصفینین،
 حسن نظام نظم ایله سلمانه ایرمیشم.

مسعود سعد سلمان (۱۱۴۲-۱۰۴۶) مشهور قزوین شاعرلرین دندیر و نظامی گنجوی اونون یارادیجیلیغی و قزویندن اولان سنایی قزنوینین یارادیجیلیغی ایله یاخینان تانیش ایدی. «سیرلر خزینه‌سی» مثنوی‌سینی سنایی قزنوینین «حقیقت الحقایق» اثرینه ندیره اولاراق یازمیش دیر. نظامی گنجوی همین مسعود سعد

ائتمیر. بیزیم طرفیمیزدن چاپ اولونان دیوان دا شاعرین آنا دیلینده یازدیغی لیریک شعرلر دیر. شاعرین آنا دیلینده یازدیغی دیوان بیر چوخ علمی حقیقتلر اورتایا چیخاریر و همین حقیقتلری آشاغی‌داکی کیمی قروپلاش دیرماق اولار:

نظامینین دیوانین‌داکی شخص آدلارینین هامی‌سی یا ۱۲-جی عصر دک یاشامیشلار، یا ۱۲-جی عصرده یاشایانلاردیر:

قوللار کیمی قاپین‌دا، تابون ائدرلر ایدی،
 بو عصرده قالسا، شاه، شاه، شاه سنجر ایله توغورول
 بو سنجر ایله توغورول وصفینی، ای نظامی،
 جیزسان، موراد ائدرسن شاه قاپیسینا دوغورول

قصیده‌ده مده اولونان سنجر و توغورول نظامی گنجوینین واختیندا یاشامیش تاریخی شخصلر دیر. راوندی اؤزونون «راحت الصدور و آیت الصدور» (ص. ۳۶۹) سالنامه‌سینده یازیر کی، آتابی قیزیل آرسلان همدانا گلیب ملیک سنجر ابن سلیمانی زیندان دان خلاص ائتدی و اونون ایراقی عجمده تاختا چیخاردی. توغورول ایسه آتابی

بو قزل نظامی گنجوینین «هر گنجه اولدو کدر، غصه، فلاکت سنسيز» و «گنجه خلوت ده بيزه سئوگیلی یار گلیمیش ایدی» قزلرینین پافوسونو اؤزونہ احتیوا ائدیر. عمومیتله، نظامی پوئزییاسیندا فعللردن قافییه سؤزو کیمی ایستیفاده ائتمک عنوی کاراکتئر داشییر. ائله «هر گنجه اولدو کدر» قزلی ده اوریژینالدا فارسجا فعللرله قافییه لنیر: ملامت است، ملامت، روزی که بی تو گذرانم (ملامت دیر، ملامت او گونلر کی سن سیز کئچیریرم.» هم ده شاعرین ایشلتدی ایشلتدی اثر شکیل چیسسی سونرا دیلیمیزده - آجاق، -جک شکلینه دوشموش دور. بئله قرامماتیک حادثه یالنیز آذربایجان دیلینده باش وئرمیش دیر، باشقا تورک دیلرینده بو پروسئسه راست گلینمیر.

- دیواندا ایشله نن بدیعی تصویر و ایفاده واسطه لری، مجازلار ۱۳- جو عصر دک شرق شعرینین پوئتیک فیقورلاری اساسین دادیر؛

- دیواندا شاعرین ایشلتدی سؤزلر ۱۳- جو عصر دک آذربایجان دیلینده ایشله نن سؤزلردیر و اونلارین یازیلیشی، تلفوظو ۷- جی عصرده یارانان «کیتاب دده قورقود» ائپوسونداکی کیمی دیر؛

- شاعرین آنا دیلینده یازدیغی شعرلری پافوسو فارس دیلینده یازدیغی شعرلرین پافوسو ایله تامامیله عینی دیر.

بوتون بو علمی محاکیمه لر اونا گؤره دیر کی، شاعر هله ساغلیغیندا چوخلو شعرلرینین باشقالارینین

سلمانین لیریک شعرلرینی مطالعه ائدیب اونلاردان تاثیر لنمیش دیر.

- دیوانی شاعر عمرونون سون ایلرینده قلمه مه آلمیش دیر: ساققالین آغاردی میسکین داهی اوسانمازمیسین!؟

- دیواندا فارس دیلینده شعرلر وار و عرب دیلینده چوخلو بیتلر، میصر اعلار، قرآن آیه لرینه ایستنادلار وار. بو دا شرق ادبیاتیندا سبکی- ایراقی (عراقی) و یا سبکی- حقیقی ایله باغلی دیر. همین سبکین شرق ادبیاتیندا بانسی سنایی قزنوی و نظامی گنجوی حساب ائدیلیر. سبکین خاراکتئرک خصوصیتی بو ایدی کی، فیکیرلر اسلامی قاینقلارلا اساسلان دیریمالی دیر؛

- دیوان باشدان- باشا آذربایجان دیلینین ۱۲- جی عصر لئکسیکونو اساسیندا یازیلیمیش دیر. (یعنی، آذربایجان دیلینده ایندی ایشلنن گله جک زامان شکیلچیلری - آجاق، -جک، ۱۲- جی عصر قرامماتیکاسینا او یغون - آثار، - اثر - کیمی ایشلدیلیمیش دیر)

موژده ای خاطر پژمورده کی، دیلبر گلسر [۴]،

جان سارایینا امیر اولماغا سرور گلسر.

یئنه دیل بولبولو باشلادی فغان ائیلیمگه،

مگر اول سرو، گول ان دام، سوسنبر گلسر.

نفس باد صبا قالییه سا [۵] اولدو مگر،

او ساچی نافعہ تر، زولفی منبر گلسر.

گئدسر محنت و اندوه و غم و درد و انا [۶]،

یئرینه راحت و شادی و صفالار گلسر.

شب فرقت کئچسر، محنت و هیجران گئدسر،

صبحه وسیل ایریشر و مهر منور گلسر.

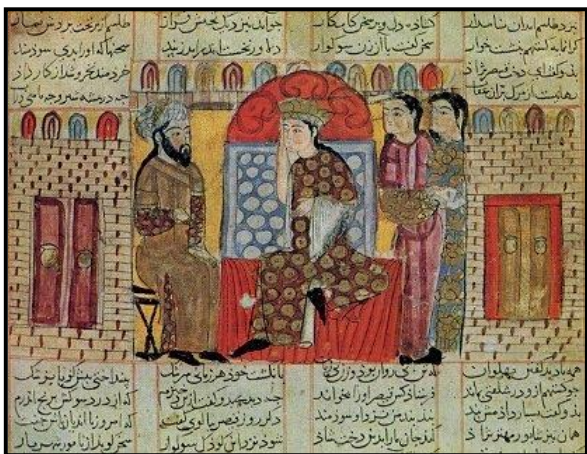
نئجه بیر سی ائدیبهن، وسلینه ایریشمک اوچون،

دم فطرتده نه کیم، اولدو مقدر [۷] گلسر.

سن نیگار [۸] ایله، نظامی، بنی عالمده دخی،

سانما، سانما کی، بیر بیدی لو دیلبر گلسر.

ایله یازان یوسف شیخی ادلی شاعره عینیلشدیریر. گویا قارامانلی اؤز معاصری یوسف شیخینین آدینی چکیر. اصلینده ایسه نظامی گنجوی بو بیتین ده اونا «شیخ» لقبینین نیه گؤره وئريلمه سینی ایضاح ائدیر. معلوم دور کی، «شیخ» لقبینی طریقت باشچیلارینا، قرآنا شرحلر یازانلارا، بؤیوک بیر جوغرافی اراضی ده دینی ایشلره رهبرلیک ائدنلره وئریدیلر. هم ده ادبیاتدا خصوصی دست خطی اولان و اؤزونون میناجاتلاری (الله ا مراجعت)، نئی (پیغمبرین مدحی)، حلیه (پیغمبرلرین حیاتی) و س. ژانرلاردا یازدیقلاری لیریک شعرلرینه گؤره

وئریدیلر. نظامی گنجوی ده قزلبند ده همین مقاما ایشاره ائدیب، اونا «شیخ» لقبینی اونا «تظمینه» گؤره وئریدیلرینی قئید ائدیر. بعضی عالیملر بئله حساب ائدیر کی، نظامی گنجوی تکجه لیریک شعرلرینی دئییل، حتی پوئمالارینی بئله آنا دلیلن ده - تورکجه یازمیش، سونرا همین پوئمالار ترجمه اولونموشدور. حقیقتا ده پوئمالارین دیلی گؤستیرر کی، اولار صرف ترجمه نیطقیینه اویغون دور. ائله نظامی الیازمالارینین اؤزو ده اوریزینالدا الیمیزده یوخدور. ان قدیم الیازما نوسخه سی ۱۳-جو عصره عایددیر، او دا چوخ ناقصدیر. سونراکی واریانتلاردا

آدیندان سؤیلنیلدیینی یازیردی. اونون یازدیغی شعرلر اروزون ان شیرین بحرلرین ده ایدی و یئرلی موغنیلرین دیلین دن دوشموردو. همین موغنیلر ایسه ماهنیلارینی فارس دیلین ده دئییل، دوغما آذربایجان دیلین ده اوخویوردولار. ۱۲-جی عصرین سالنامه لرین ده بیرمعنالی اولراق گؤستریلیر کی، گنجه شهرین ده اهالی آذربایجانلی ایدی و اهالی یالنیز تورک دیلین ده دانیشیردی. بیزه ائله گلیر کی، ۱۲-جی عصرده دوغما شهرین ده اهالینین دیلین ده ازیر اولان همین شعرلر اونون تورکجه دیوانینا داخیل اولان شعرلر ایدی. تصادفی دئییل کی، تورکجه دیوانین دا شعرلرینین گؤزللیینه ایشاره ائدرک شاعر یازیر:

ای نظامی، گورجک نظمینی ارباب نظر،
یاراشار سنه، مرید اولماغا، شیخا دئدیلر.

«شیخا» - یعنی، «ای شیخ». شرق دیوان ادبیاتیندا سؤزلرین آخیرین دا ایشلنن «آ» حرفی «ای» معناسین دادیر: خدایا - ای خدا، نیگارا - ای نیگار، قیزا- ای قیز و س. بو ایفاده فورماسی فارس دیلین دن پوئتیک ائلئمئنت کیمی باشقا دیلره ده کئچمیش دیر. یازیلیش دا اولسون کی، «ی» (i) حرفی ایله یازیلین، آنجاق اوخونوشا همین حرف «آ» کیمی اوخونور: لیلی - لیل، موسی - موسا، عیسی - عیسی و س. نظامی گنجوی بو بئیتین ده «شیخا» سؤزونو شیخی کیمی یازمیشیر. آنجاق شعرین قافییه سئچیمی ده طلب ائدیر کی، بو سؤزو «شیخی» کیمی دئییل، «شیخا» کیمی اوخویاق، یعنی، «ای شیخ».

نظامی قارامانلینین دیوانینی چاپا حاضرالیب تورکیه ده چاپ ائتدیرن فاروخ تئیمورتاش سهوا بورادا ایشله نن «شیخ» سؤزونو «شیخی» تخللوصو

چوخلو ایلحاقی (باشقالاری طرفیندن اویدورولموش) بیتلر وار. اولای بیلمز کی، نظامی کیمی داهینین الیازماسی سارای آرشیولرینده ساخلانیلماسین. گۆرونور، ایلکین نسخه لر حقیقتا ده تورک دیلینده اولدوغونا گۆره، اونا اهمیت وئرلیمیش دیر. شاعرین دوستو اثیرالدین اخیسکیکی طرفیندن همین الیازمالار فارس دیلینین خوراسان لهجه سینده ترجمه ائدیله نندن سونرا آوتوقراف متن کیمی، فارس دیلینده کی واریانتلار گۆتورولموشدور. بیلدی میز کیمی، فارس دیلینین موختلیف دیالکتلری وار. نظامینین پوئمالاری ایسه فارس دیلینین دری لهجه سینده (افغانیستانین دؤولت دیلی)، خوراسان، بلخ دیالکتینده یازیلیمیش دیر. اثیرالدین اخیسکیکی اورتا آسیادان گلیمیشدی و او دیالکتده یازیردی. شاعر ایسه خوراساندا و یا ایندیکی افغانیستاندا اولوب همین یئرلرده یاشایان فارس لارلا اونسیتده اولمامیش دیر. «لیلی و مجنون» مؤوضوسونو نظامیه سفاریش وئرن آخیسیتان تاکیدله قئید ائدیر کی، افسانه فارس دیلینده قلمه آلسین. اگر نظامی بوتون پوئمالارینی و لیریک شعرلرینی فارس دیلینده یازیردیس، اوندا نیه تاکیدله دئیلمه لی ایدی کی، پوئما فارس دیلینده یازیلسین؟!...

تورک دیلی یاراشماز شاه نسلیمیزه،
تورک دیلی اسکیک لیک گتیرر بیزه!
یوکسک اولمالی دیر بیزیم دیلیمیز،
یوکسک یارانمیش دیر بیزیم نسلیمیز.

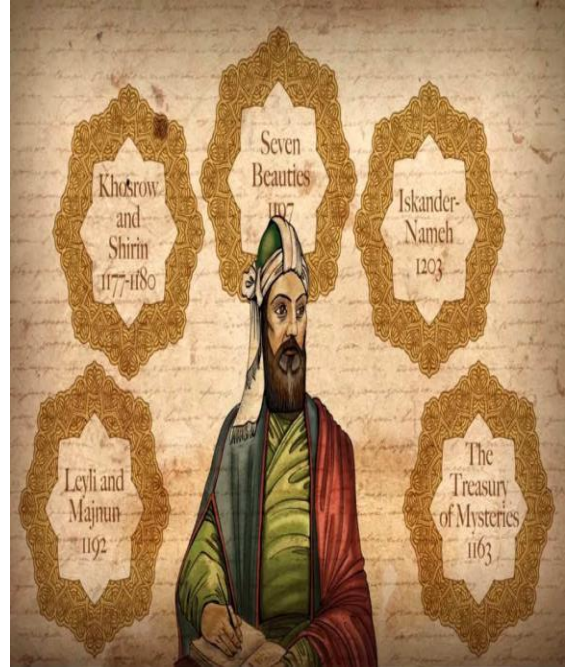
- دئییه، بو دیله اولان حقارتینی ایفاده ائتمیش دیر. شوبهه سیز، بو سؤزدن برک اینجیین نظامی میلی لیاقتینین تحقیر اولونماسیندان عصبیلشیر: قوللوق حالقاسینا دوشدو قولاغیم،

قان ووردو بینیمه، اسدی دوداغیم.
عمروم ویران اولدو، سولوب سارالدیم...
بو میصراعلاردا شاعر حیرصینی او قدر جانلی ایفاده ائتمیش دیر کی، علاوه شرحه احتیاج یوخدور. عصبی حالینی تصویر ائدن نظامی چوخ آیدین فورمادا یازیر کی، بینیمه قان ووردو، دوداغیم اسدی، عمروم ویران اولدو، سولدوم، سارالدیم... میصراعلارین بلاغتی و فساحتی شاعرین نه قدر استرس کئچیرمه سینی گؤستیریر. شاعر اثرلرینی آنا دیلینده یازماسایدی، فارس دیلینده یازسایدی آخیسیتانین بو سؤزلرینه هئج اهمیت ده وئرمدی، چونکی عادتی اوزره نؤوبتی اثری ده همیشه ایستیفاده ائتدی دیلده یازاجاقدی... آنجاق اونون اوچون جدی شرط کیمی، یالنیز فارس دیلینده یازماسی طلبی شاعری چوخ عصبیلشدیرمیش دیر و بو طلبی اؤزونه تحقیر حساب ائتمیش دیر. ائله بو منطیقله ده نظامی شخصیتینه یاناشاندا شاعرین آنا دیلینده اثر یازماماغینین غیری مومکون اولماسی ثبوت اولونور.

نظامینین دؤورونده قافقازدا ایسلاملاشما دا باشا چاتمیش، حتی بیر چوخ خالقلار ایسلامی ۱۹- جو عصرده (شیخ شامیل حرکاتیندان سونرا) رسمی اولاراق قبول ائتمیشلر. عرب-فارس تأثیریندن اوزاق اولان (حتی خریستیانلیغین آذربایجان قولو اولان یعقوبی دینی طریقتینی داشییان) مهرانیلر سولاله سینین فورمال دؤولتی ائرامیزدان اول ۵-جی عصرده اعتباراً مؤوجود اولان آلبان دؤولتینین واریثی ایدی و اونلارین سارابیندا یاشایان مخیتار قوش، موسا کالانکایتوکلو و عیسی کیمی ضیالیلار آنا دیلینده یازیردی لار. گؤرکملی پروفیسورلاریمیز کاماندار شریفلی و غضنفر کاظم اوون دا دئدی کیمی،

مجلسیسلرینده اوخونوردو. نظامی هله ساغلیغیندا
شعرلرینین مرکزی قورومامیش باشقالاری
طرفیندن اوغورلانیدیغیندان شیکایت ائتمیش دیر:

ای منیم یازیمین اوغروسو اینسان،
قارشیم کؤلگه تک چوخ آلچالیرسان.
گؤزلر ایشیق لانییر هر اثریمده،
لاکین او اینجیک دیر کؤلگه لریمدن.
بللی دیر، اینسانی کؤلگه یامسیلار،
کؤلگه دن او بئتر کؤلگه لریم وار.
یامسیلار، یامیلار اوتانماز بیر آرز،
چونکی گؤزو گؤرمز، اوزو اوتانماز.
... چیراقتک آدیغیم سرت بیر ضربه دن،
شامتک گولوم سییب، سؤنوره م بعضا.
من کی، آینا کیمی دمیر دئییلیم،
اوریی داشلارا اولمارام همدم.
خزینه قازسام دا بیر کیشییم من،
دوشمن جان چکیشیر منیم دردیمدن.
صنعتی می دانان بیر ده ساغالماز،
چرشنه جینلی سی عقل لی اولماز.
قاپیمین اوغروسو حاق اوزینه،
منیم غیبتیمی دانیشیر یئنه.
ائوین صاحبینی گؤره ن اوغرو لار،
هارای قوپارداراق دئییر «اوغرو وار!»
مالیم دو یورسا دا آج اوغرو لاری،
پیس سؤز دئمه سینلر حاقیم دا باری.
هونری گؤرسه ده اعتراف ائتمز،
پیس یولو بورا خیب یاخشییا گئتمز.
او، گؤز سوز یا شاسین، گؤز سوزسه اگر،
کورسا، آچیلما سین بیر ده او گؤزلر.
اوغور لایان اودور، اوتانانسا من،
اوغور لوق شؤهرت دیر اونا از لدن.
یوخ، یوخ، آلچاقلیغا قورشاندی موردار،
قاپینی آچ، اونا دئی کی، «گل آپار».

عیسی ۱۱-جی عصرده دوغما آذربایجان دیلینده
اؤزونون «مهر و وفا» پوئماسینی یازمیشدیر. اونلار
یئنی آذربایجان دیلی یارادیب، اوندا اثر
یازمیردی لار، ساده جه اولراق «کیتاب دده
قورقودون» دیلینده یازیردی لار. شیفاهی خالق
ادبیاتیمیزدا «اصلی و کرم» کیمی داستان
یارانیردی.

بو معنادا، نظامینین بو عنعنه یه بیگانه قالماسی،
اؤز آنا دیلینده شعر یازماما غی، داهی شاعر اوچون
تحقیردیر و اونون شخصیتینه بیر لکه دیر. بو
حقیقتی داهی نظامی ده درک ائدی ردی و
خالقینین دیلینی، میلی معنویاتینی اوجا توتوردو.
میلی دیلین میلی تفککورون ایفاده سی اولدوغونا
گؤره، آخسیتانین طلبینه قارشى نظامینین
عصبیلشمه سی تام طبیعی دیر.

بوتون بونلار ثبوت ائدیر کی، نظامی آنا دیلینه
قارشى بیگانه دئییلدی و اؤز دیلینی ده، مدنیتینی
ده، خالقینی دا چوخ سئویردی. ایکینجی بیر
پروبلئم اودور کی، شاعرین اینجه شعرلری
آسانلیقلا از برلیب، شنلیکلرده، توی

اؤز آدیندان گؤندیریدی. سارای داکی متخصصلر
پشکار اولاندا باشا دوشوردولر، اولمایان دا ایسه
همین شاعری سارایا دعوت ائدیردیلر.

بیر نئچه کلمه ده نظامی گنجوینین «خدیویه»
کیتابخاناسیندان گتیریلن الیازماسیندان اولان
بعضی شعرلرین هم ده نظامی قارامانی دیوانیندا
اولماسی باره ده: قارامانلی طایفه سینین بیر قولو دا
گنجه ده یاشاییب. نظامی قارامانی ده داھی
نظامینی یاخشی تانیبیردی. الیازمادا اولان بعضی
شعرلر وار کی، حقیقتا ده قارامانی طرفیندن
یازیلیب، بعضی شعرلر نظامی گنجوینین شعرلرینه
تخمیس، بعضیلری ایسه یاری نظامینین، یاری
قارامانین دیر.

متنلرین مؤلفلرینین تعیین ائدیلمه سی خصوصی
بیر علم دیر و بونا علم ده آتریبوسییا دئییرلر.
آتریبوسییانین ایسه سرت طلبلری وار. بونلار
آشاغی داکیلاردیر:

- مؤلفین یارادیجیلیق عزمی؛

- مؤلفین لئکسیکونو؛

- مؤلفین پوئتیک دیلی؛

- اثرین مؤوضوعو و ایدئیاسی؛

- مؤلفین یارادیجیلیق مئتودو؛ شعر
ادبیاتشوناسلیغیندا بونا سبک دئییلیر؛

- ایشلتدی تاریخی شخصلرین آدلاری (اونلارین
شاعردن اول و یا سونرا یاشادیغینی
معینلش دیرمک)؛

- مووافیق سندلر اساسیندا آتریبوسییا؛

- اثرین پافوسو؛

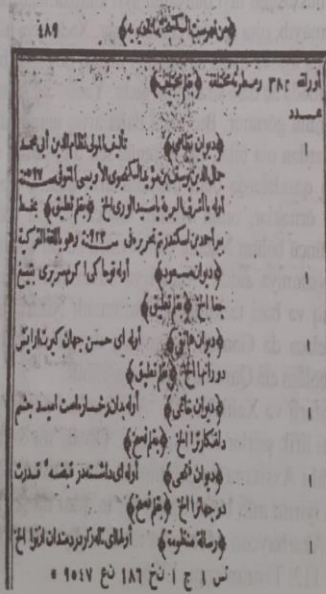
- متن ده ایشله ن توپونیملر؛

- تاریخی شخصلرین آدلاری و س.

بوتون بو علمی حقیقتلری نظره آلیب، الیازمانین
اوزرین ده یاراشیقلی خطله «نظامی گنجوینین
الیازماسی» یازیلان «دار الکتب» کیتابخاناسیندان

DİVANI-NİZAMİ HAQQINDA MÜLAHİZƏLƏR

Böyük nizamîşünas Səid Nəfisi "Divani-Qəsaid və qəzaliyyatı-Nizami"nin müqəddiməsində belə yazır: "Nizaminin divan şeirləri tərəddüdsüz demək olar ki, var imiş ən yaxşı dəlil onun dediyi sözdür, Qızıl Arslanın hüznündə qurulan məclisi şərh etdikdə buyurur: Nizaminin qəzallarını qəzallar (xanəndələr) çəngin məhzun nalaları ilə oxuyurlar. Başqa bir yerdə "Leyli və Məcnun" poemasında deyir: "Sevinc bayramı"nda idim, Keyqubad şənliyində, çatma qaşlarını açmış, divanımı qabağıma qoymuşdum. Aynı dəlildə bir çox təzkirəçilərin və müəlliflərin açıq danışdıqlarıdır. Səmərqəndi deyir: "Nizaminin divanında qəsidələr, qəzallar, qitələr və rübailər yerləşirdi. 20000 beytdən çox şeiri var idi. Daha möhkəm dəlil, öyrəndiyimə görə, onun divanının bir çox nüsxələri ayrı-ayrı kitabxanalarda vardır".

اونون کی، قازانچی اوغورلوقدور تک،

نئیلردیم، اولسایدیم من ده اونون تک.

بو ایکی عالمین خزینه سی من ده،

نه اولار موفلیسه بیر پای وئره نده.

بورجوم دور، گدایا صاداقا وئرمک،

آچیق آلمایان دا او چالسین گرک.

خزینه م یئر آلتی، دوررومسه عمان،

نه اوچون اینجییم، لاغیم آتاندان؟ («لیلی و

مجنون» پوئماسی)

هله ساغلیغین دا شعرلرینین اوغورلانماسی،

اؤلومون دن سونرا داها دا آرتیمیش دیر. هانسی

سارایا بیر شاعر لازیم اولاندا، هره بیر «نظامی»

تخللوصو گؤتوروب، نظامی گنجوینین شعرلرینی

اوجا سسله دئییردی کی، منیم میصراعرلاریم همیشه دئییه جک کی، « نظامی بوردا سان بوردا». بو حقیقت محض آنا دیلینده یازدیغی شعرلرده اؤزونو بوروزه وئیر.

بو شعرلر نظامی گنجوینین معنوی دونیاسی، پوئتیک ذوقو بارهده مفصل تصور یارادیر. هر بیر شعرى اوخودوقجا، بیز نظامی گنجوینی بیر داها کشف ائدیریک و آنلایریق کی، نیه گۆره داهی شاعره «نظامی» تخلصونو وئریلر. او، تکجه آذربایجان تورکلرینین دئییل بوتون تورک دونیاسینین شاعری ایدی و تورکون پوئتیک دوشونجه سینی لیریک شعرلری ایله اینکیشاف ائتدیریدی. تورک دونیاسی قارشیسیندا بو خیدمتلرینی، تورک خاقانلاری دا اونوتموردو. تاریخده نظامی دن سونرا دؤولت یارادان هر بیر تورک سلطانی نظامی ارثینی اؤزونو دؤولت ایدئولوگیاسینا چئویریدی.

دیوان دا ائله بیتلر وار کی، بیرباشا آذربایجان توپونیملری ایله باغلی دیر. مثلاً:
فیرقتین ده، گؤزون اوستون ده گۆره ن قاشمی دئییر،

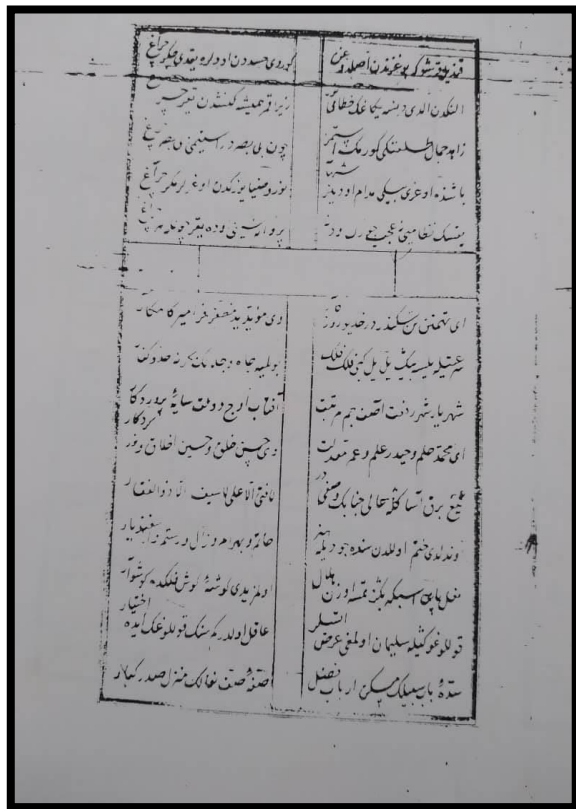
کۆرپو کیم یاپدی، عجب اوستونه (کور و) نیل و آرازین.

ائل جه ده دیوان دا توخونولمامیش، عینیه ساخلانیلان واریانتلار وار: بونلار ایلك نؤوبهده آذربایجانلیلار طرفیندن ایشله دیله ن فرازئولوژی بیرلشمه لر، آتالار سؤزلری، ضرب مثلر، دیالکت سؤزلر وار: «قاپیدان قووور، پنجره دن گیریر»، «بد اصیل دن آرواد اولماز» و س.

بوتون بونلار دیوانلا باغلی علمی حقیقتلردیر. آنجاق ان بؤیوک حقیقت شعرلرین هر سطرینده بؤیوک نظامی نفسینین دویولماسی دیر.

تاپیلان متنلرین درین تئکستولوژی تحلیللرینی آپاردیق و الیازمانین ۱۲-جی-۱۳-جو عصرده خطاطلار طرفیندن اوزونون کؤچورولدویونو گۆردوک.

نظامینین گنجوینین پوئتیکاسی سونراکی دؤور پوئزیامیزا جدی تأثیر گؤستمیش دیر. بیز لیریک شعرلری اوخودوقجا اونلاردا اولان پوئتیک فیقورلارین، اوبرازلی ایفاده لرین سونراکی دؤور پوئزیامیزدا نئجه ایستیفاده اولونماسینین

شاهیدی اولوروق. نظامی او تکجه آذربایجان ائپیک شعرینین نادیر نومونه سینی دئییل، هم ده یوکسک سوییه لی تورک پوئزیامیزین نادیر نومونه لرینی یاراتمیشدیر. اونون لیریک شعرلرینی اوخودوقجا قارشیمیزدا عصرلره کؤلگه سالان، اؤز داهییلینی نظمی ایله ثبوت ائدن بؤیوک دوهانی گۆروروک. شاعرین اؤزو ده ساغلیغیندا همیشه

نظامی گنجوی نین تور کجه میز ده کی داوامچیلاری

Nizami Gəncəvinin türkçemizdeki devamçıları

نظامی شوناس لار، اونون ۵۹۹ هـ . تاریخینده کی دیری اولماسینی ظن ائدیرلر.

گنجه نین دیندار و موعصیب موحیطینده بؤیون نظامی، زوهد و تقوایا مئیل ائتمیش و حیاتی نیئن سونونا قدر چوخ تمیز و زاهدانه یاشامیشدیر.

نظامی حاققیندا معلومات وئرن سندلره گؤره، او، اوشاقلیغیندا آتاسی و سونرا آناسینی الدن وئرمیشدیر. اؤز آیاغی اوستونده دوروب گنجلییینده فیه، منطق، فلسفه، هئیت، هندسه، جوغرافیا و ادبیات عئلملرینی اؤیرنمیش و شاعیرلییه مشهور اولموشدور. اؤزونون تأکید ائندیی کیمی تورکجه میزدن باشقا، عربجه، فارسجا، عیبریجه و پهلویجه نی ده بیلیرمیش و بو دیلرده یارانان بوتون عئلمی - ادبی اثرلردن بهره آپارمیش . لاکین هر شئی دن قاباق «قرآن مجید» ه اوز گتیرمیش و حدیث اؤیرنمیشدیر. قرآن و حدیث دن سونرا یارارلانیدیغی ان اهمییتلی یازیلی قایناق «کیتاب دده قورقود» اولموشدور. بو کیتابین حماسه لرینده جانلانا درین ایلاهی و قرآنی مضمونلاری اؤز خمسه سینده ایشلتمه یه چالیشمیشدیر.

بلکه ائله بونا گؤره ده تورکجه یازان شاعیرلر، نظامی و اونون یارادیجیلیغینا درین رغبت بسله میشلر. آذربایجان تورکجه سی و عمومیتله «ورتاق غربی تورکجه» و یا «اسکی آنادولو تورکجه سی» دئییلن خزر دنیزی نین غربینده یاییلان تورکجه ده یازیلان مثنوی لرین یوزده یئتمیشی، اونون خمسه سی نین ترجمه، تفسیر و یا تنظیری اولموشدور.

Prof. Dr. Hüseyin Məhəmməd zadə Sədiq
(DÜZGÜN)

پروفیسور دکتر حسین محمدزاده صدیق (دوزگون)

یوسف اوغلو یاس نظامی گنجوی «گئن چای» آدلی سو یاتاغی نین قیراغیندا سالینان «گنجه» شهرینده، هیجری ۵۳۵ ایلینده دونیا یا گلیمیش بوتون عؤمور بویو گنجه ده یاشامیش، اورادا دا اؤلموشدور . اؤلوم تاریخینی مجمع الفصحا ، و تذکره الشعرا ۵۷۶ هـ .، نفعات الانس و کشف الظنون ۵۹۶ ذیکر ائتمیشلر. لاکین اسکندرنامه منظومه سی نین ایکینجی بؤلومونون نظمه چکیلمه تاریخینه ایستیناد ائده رک

دده قورقود» سوژه خطی سئیریندن تبعیت ائتمکدن علاوه، آذربایجان شیفاهیدبیاتی متن لریندن دؤنه- دؤنه یارارلانمیش، بیر چوخ تورکجه اوسطوره لر، ضرب المثل لر و آتالار سؤزلرین خمسه ده ایشلمیش و بیرسؤزله فارسجا ادبیات تاریخینده مشهور اولدوغو کیمی «نظم ترکانه» (تورک سایاغی شعر) ده قوشموشدور. نظامی گنجوی نین ائله بیر ده بونا گؤره تورکجه میزده داوامچیلاری چوخ اولموشدور. بو کچیچیک مقاله ده همین داوامچیلاردان اوچو اولان «یوسف شیخی»، «تاج الدین ابراهیم احمدی» و «نظامی چلبی قرمانی قونوی»-نی تانیتدیراجاییق.

۱ یوسف شیخی

حکیم یوسف سنان الدین شیخی هجری ۷۷۳- نجو ایله دونیا گلمیشدیر.

حامدی اردبیلی نین موریدلریندن اولان و تورکجه صوفیادبیاتیندا بؤیوک آد قازانان «شیخ حاج بایرام ولی» ه منسوب اولموشدور. او، سید شریف جرجانی نین یانیندا تحصیل آلدیقدان سونرا، حاج بایرام ولی نین «شیخیه» طریقتینه منسوب اولموش و بو مونساییتیه ده «شیخی» تخلص اولموش قبول ائتمیشدیر.

یوسف شیخی اؤز عصری نین بؤیوک بیر عالیم و عاریف و شاعیری کیمی تانینمیشدیر. لطیفی تذکره سینده اونون حاققیندا بئله بیر قئید واردیر:

«علم ظاهر و باطنده، ید علیا و فن توحید و تصوفده قسمت عظامسی وار ایدی. بو خصوصدا کمالاتینا وقوف و اطلاع مورا ائدن، کتابی نین اوائلینه و اواخرینه نظر ائتنن که اقسام مراتب توحیداتی و اصناف تجلیات ذات و صفاتی نه

یوسف خاص حاجیبین «قوتادغو بلیک» و «خواجه احمد فقیه»-ین «اوصاف مساجد شریف» و شیداد حمزه نین «یوسف و زلیخا» و سلطان ولدین «ابتدنامه و انتهانامه» و گلشهری نین «منطق الطیر» و آشیق پاشانین «غریب نامه» و خواجه مسعود بن احمدین «سهیل و نوبهار» و بیر نئچه باشقا کچیچیک- بؤیوک مثنوی لری نظره آلماساق، ایددیعا ائده بیلرک کی، تورکجه میزده مثنوی یازماق، قطب قیپچاغی و یوسف شیخی نین نظامی اثرلرینه یازدیقلاری نظیره لری ایله باشلانمیشدیر. اونلاری تعقیب ائده رک، حمدی، عطایی، فیضی، فضولی، صبحی زاده، بهشتی، چاکری، احمد رضوان، حیاتی، جلیلی، عارف چلبی، فتح الله آذربایجانی فضلی، لامعی، صدری، آهی، حریمی قورقود، فصیحی احمد ده، مصطفی آقا ناصر، ناکام شیروانی، محمدباقر خلخالی و اونلار شاعیر اونون خمسه سینه نظیره لر یازمیشلار.

تورکجه میزده نظامی اثرلرین ایستقبال ائدنلر، فارسجا یازیلان باشقا مثنوی لردن ده آد آپارمیشلار و نظامی نوبوغو قارشسی سیندا هر بیر اثری «اویون» حئساب ائتمیشلر. مثلن، خرابات مثنوی سی صاحیبی دئییر:

بیردیر یئنه، لیک او پیر فانی

یوخ خمسه سینه نظیر ثانی

تنظیره اونون امیر خسرو

ائتمیش ایدی گرچی هیمت نو

طبعینه بئهوده وئردی رنجه

هاردا دهلی و هاردا گنجه!

تورکجه میزده قلم چالان شاعیرلرین نظامی قارشسی سیندا بو قدر خوضوع و رغبت لری بیر ده اونا گؤره دیر کی، نظامی اؤز یارادیجیلیغیندا یئرلی عادت و عنعنه لره قییمت وئرمیش، «کیتاب

یوسف شیخی نین الیمیزده اورتا حجیملی بیر دیوانی واردیر. مرحوم پروفئسور «فاروق تیمورتاش»ین تثبیت ائتدییینه گۆره بو دیواندا ۲۰ قصیده، ۲ ترکیببند، ۳ ترجیعبند، ۲ مستزاد و ۲۰۰ غزل واردیر.

مرحوم دوکتور علی نهاد تارلان،

شیخی نین دیوانینی تحقیق ائتمیش، بوتون غزلری و قصیده لری فارسیداییاتی نومونه لری ایله قارشى لاشدیرمیشدیر و شعرلرین وزن لرینی ده تعیین ائتمیشدیر. او مرحومون اینجه له دییینه گۆره شیخی اوزرینده سلمان ساوجی و حافظ شیرازی و نظامی گنجوی چوخ تأثیر قویموشلار. شیخی حتّا حافظین غزلریندن ایلهام آلاق اؤزو بیر چوخ غزله یازمیشدیر، مثلن:

صبا، صفا حرمینه گوذر دریغ ائتمه

غریبه جان وطنیندن خبر دریغ ائتمه!

مطلع لی غزلی، حافظین:

صبا ز منزل جانان گذر دریغ مدار

وزو به عاشق مسکین خبر دریغ مدار.

مطلع لی غزلیندن ایلهام آلاق یازمیشدیر.

خواجه حافظدن باشقا، نظامی، مولوی رومی و سعدی شیرازی دن ده تأثیر آلمیشدیر. مثلن آشاغیداکی بییتی:

جمع ائیله ییب جمیع کمالاتی لطف رب

بیر ذات اکمل ایچه آدین قویدو مصطفی.

مولانانین بو بییتیندن تأثیرلرک یازمیشدیر:

لطف خدا جمله کمالات خلق را

یک چیز کرد و داد بدو نام مصطفی.

ونظامی گنجوی تاثیر آلتیندا یازدیغی قصیده

وار کی، مقاله نین سونوندا گتیره جه یم.

خوب انکشاف و اعلام و طبایع احوال فلکیاتی اظهار و افهام ائتمیشدیر.»

«تذکره ی شعرای روم» موالیفی دئییر: «مولانا شیخی ... چوخ علمفنونون معلوم ائدیلمیش به تخصیص حکمت ونجوم علملرینده بغایت حاذق و ماهیر ایمیش، شعرده دخی دیوان ترتیب ائله ییب انواع قصیده هم تنظیم قیلیمیش...»

هم ده چوخ مهارتلی و حذاقتلی بیر طبیب اولموشدور. بوتون قاینالاردا اونون حکیم لیلی و طبیب لیلی حاققیندا سؤز گئدیر و ائعجاز انگیز طبابتی حاققیندا ناغیلار نقل اولونور. مثلن، ۸۱۸-نجی ایله آنادولودا چلبی سلطان محمدی درمان ائتدییی چوخ مشهور اولموشدور.

لاکین یوسف شیخی داها چوخ شاعیرلیک ایله آد قازانمیشدیر و تورکجه ادبیات تاریخیمیزده نظامی گنجوی نین آردیجیلاریندان ساییلیر و اونون «خسرو و شیرین» منظومه سی قارشى سیندا، تورکجه بیر «خسرو و شیرین» یازمیشدیر و داها دوغروسو نظامی نین اثرین یئنی دن تورکجه یازمیشدیر.

اونو، بیر نظامی معاقبی کیمی تانیتمادان قاباق، اثرلرینه نظر سالایم:

۱- دیوان شیخی

ناگه نه ز راه اختیاری
دهقان مگرش ز گوشه‌ای دید
بیچاره خر آرزوی دم کرد
روزی غم بی‌دمی فزودش
دم می‌طلبید و دم نمی‌زد
بگذشت میان کشتزاری
برجست و از او دو گوش ببرید
نایافته دم دو گوش گم کرد....

۳- منافع و طبایع وجود انسان

بو منظوم اثر طیب عثلمینه دایردیر. اونون «سبب تألیف» قیسمینه دئییر:
گؤروب هر فنی بیر میقدار ائی جان
آنی یئتدیکجه طاعت قیلدیم ایذعان
بحمدالله کی قیلدیم آنی تحصیل
اگرچی جومله اولمادیساکمیل
اوخودوم حکیمت ایله عثلم طیبی
اونون دا جوزئی معلوم اولدو کوللی
آلیب لوبینی آنین ائیلهدیم درج...

۴- خوابنامه

بورسالی طاهیر اؤز کیتابیندا، بو اثری ده
شیخی‌نین منظوم تورکجه اثرلی سیراسینا
داخیل ائتمیشدیر.

۵- نی‌نامه

یئنه ده بورسالی طاهیرین کیتابیندا تانیتدیریلیر.
موالیفین یازدیغینا گؤره هیجری ۸۰۴-نجو ایله
ایستینساخ اولونموش بیر نوسخه‌سی، ایستانبولون
«یحیی افندی کتب‌خانه‌سی»-نده ساخلانیلیر.

۶- خسرو و شیرین

۲- خرنامه

تورکجه طنزادیباتیمیزین اهمییتلی اثرلریندن
ساییلان خرنامه، کیچیک حجمینه باخمایاراق،
ادبیات تاریخیمیزده اؤزونه ائعتینالی بیر یئر
تاپمیشدیر. «خرنامه» حاقیندا اول دفعه ۱۲۹۶
شمسی ایلینده محمد فؤاد عثلمی بیر مقاله
یازدی. اثر ۱۲۶ بئیتدیر. «مؤوضو بئله‌دیر کی،
یوک داشیماق سببیه ناخوشلامیش بیر ائششک،
بیر گون اؤزونون چوخ ضعیف و آریق اولدوغو
باره‌ده بیر قوجا ائششک ایله دانیشیردی و
اؤکوزلرین جانلی و یاغلی اولما سببین
سوروشوردو. قوجا ائششک اونا دئییردی کی
اساس سبب بودور کی، بیز مئشه‌ده ایشله‌بیریک،
اودون ییغیریک، او ایسه تارلادا ایشله‌بیر و بوغدا-
آرپا یئییر».

آریق ائششک اورادان یاشیل بیر زمی‌یه قدم باسار
و زمی‌ده بیتن‌لری ائله یئییر کی، آز زاماندا تارلا
قارا تورپاق حالینا دوشر. دویدوقدان سونرا ایسه
آنقیرماغا باشلایار. بو حالدا زمی صاحیبی تاپیلیب،
گلیب اونو وورماغا باشلار و قویروغو ایله
قولاقلارین کسر. یازیق ائششک اونون الیندن
قورتولوب قاچار. یولدا قوجا ائششه‌یه راست گلیب
دئییر:

بوینوز اومارکن، قولاقدان دا اولدوم.

یوسیف شیخی بو مثنوی‌نی عربادیباتیندا مشهور
«ذهب الحمار یطلب قرنین فعاد مصلوم ال‌ذنین»
حئکایه‌سیندن آلیب تورکجه یازمیشدیر.
فارسادیباتیندا دا همن حئکایه نظمه
چکلمیشدیر:

بودست خری که دم نبودش

از هر طرفی قدم همی زد

خسرو و شیرین مؤوضوسو» اثرینده بو ساحده گئیش بحث ائدیر.

اصلینده شیخی اؤز خسرو و شیرین اثرینی یازاندا، نظامی نین مثنوی سینی بیر اولگو کیمی سئچمیشدیر. بیر چوخ بئیت لری ده عئینی اولاراق چئویرمیشدیر. مثلن، نظامی دئییر:

فلک چون کارسازی ها نماید

نخست از پرده بازی ها نماید

به دهقانی چو گنجی داد خواهد

نخست از رنج بردش یاد خواهد

اگر خار و خسک در ره نماید

گل و شمشاد را قیمت که داند؟

بیاید داغ دوری روزکی چند

پس از دوری خوش آید مهر و پیوند

شیخی ایسه یازیر:

فلک چون قیلماق ایستر کارسازی

چیخارار پرده دن یوز تیرلی بازی

هاچان وئرمک دیلر بیر موفلیسه گنج

ان اؤندن چکدیرر یوز زحمت و رنج

اگر خار و خس ائتمه یئیدی زحمت

گول و نسرینه قالماییدی قسمت

ائن دردینه فورقت قوربتی نین

صفاسین سوردو لئت شربتینی

نظامی دئییر:

اگرچه آفت غم انتظار است

چو سرپا وصل دارد سهل کار است

چه خوشتر زانکه بعد از انتظاری

به امیدی رسد امیدواری

و شیخی یازیر:

اگر چی اینتظار آفت دیر ائی دوست

سونو وصل اولاجاق راحت دیر ائی دوست!

نه خوش دور اینتظار آردینجا باری

اومیده ایروره اومیدواری

شیخی نین ان اهمییتلی و اونون شوهرتینه سب اولان اثری «خسرو و شیرین» منظومه سی دیر. بو منظومه ۶۹۴۴ بئیت دیر.

عالیملر و ادبیاتچیلارین هامیسی اونو نظامی نین ان یاخشی معاقیبی اولدوغو اوچون تعریف لمیش و سیتاییش ائتمیشلر. مثلن، «سهی» اؤز هشت بهشت تذکره سینده دئییر:

«نظامی نین خسرو و شیرین ترجمه سینی اختیار ائدی، بو بی بدل خوبون اگنیدن عجم لباسینی چیخارتدی، تورکی کسوت و یئنی خلعت گئیدردی. انصاف که بیر شیوه ایله زیب و زینت و بیر نقش ایله طراوت و لطافت وئرمیشدیر که اوندان آرتیق اولماق مقصود دگیلدیر:

عجم دونندان اول محبوبو سویدو

همان دم تورکی اولوبونا قویدو

سویوب اگنیدن اول کؤهنه پالازین

دوزلتدی رومی اطلس دن لباسین

بو یونا خلعت حوسنی بیچیب راست

وئریب اندام دوزلتدی چپ و راست

بو رسمه ایردی زینت، وئردی ترتیب

کؤرن جان وئریب، ائیلر اونا ترغیب.

شیخی نین مثنوی سی تدقیق و نشری ایله مشغول اولان پروفئسور تیمورتاش دئییر کی: «نظامی و شیخی نین اثرلری آراسینداکی فرقلر، اهمییت سیز نؤقطه لر دیر و داها چوخ تفروعات عاید دیر».

او مرحوم شیخی نین اثرینی نظامی نین خسرو و شیرین مثنوی سینین تام ترجمه سی حساب ائتمیر. مرحوم دوکتور غلامحسین بیگدیلی ده ۱۹۷۰-نجی ایله ده نشر ائدییبی «شرق ادبیاتیندا

نظامی دئییر:
من آن مرغم که افتادم به ناکام
ز پشمین خانه در ابریشمین دام
چو من سوی گلستان رأی دارم
چه سود ار بند زر در پای دارم
نه بند از پای می‌شاید بریدن
نه با این بند می‌شاید پریدن
و شیخی یازیر:
منم اول قوش کی قیلدیم کامی ناکام
اؤزومسه سبزه‌دن ابریشمین دام
چو جان باغینا من ائیلر گوذردن
چه آهن‌دن آیاق باغی، چه زردن
آیاغیمدان دوزاغیم نه آچیلار
نه بو باغ ایله اول باغا اوچولار.

نظامی دئییر:
من آن مرغم که افتادم به ناکام
ز پشمین خانه در ابریشمین دام
چو من سوی گلستان رأی دارم
چه سود ار بند زر در پای دارم
نه بند از پای می‌شاید بریدن
نه با این بند می‌شاید پریدن
و شیخی یازیر:
منم اول قوش کی قیلدیم کامی ناکام
اؤزومسه سبزه‌دن ابریشمین دام
چو جان باغینا من ائیلر گوذردن
چه آهن‌دن آیاق باغی، چه زردن
آیاغیمدان دوزاغیم نه آچیلار
نه بو باغ ایله اول باغا اوچولار.

نظامی دئییر:
من آن مرغم که افتادم به ناکام
ز پشمین خانه در ابریشمین دام
چو من سوی گلستان رأی دارم
چه سود ار بند زر در پای دارم
نه بند از پای می‌شاید بریدن
نه با این بند می‌شاید پریدن
و شیخی یازیر:
منم اول قوش کی قیلدیم کامی ناکام
اؤزومسه سبزه‌دن ابریشمین دام
چو جان باغینا من ائیلر گوذردن
چه آهن‌دن آیاق باغی، چه زردن
آیاغیمدان دوزاغیم نه آچیلار
نه بو باغ ایله اول باغا اوچولار.

نظامی دئییر:
من آن مرغم که افتادم به ناکام
ز پشمین خانه در ابریشمین دام
چو من سوی گلستان رأی دارم
چه سود ار بند زر در پای دارم
نه بند از پای می‌شاید بریدن
نه با این بند می‌شاید پریدن
و شیخی یازیر:
منم اول قوش کی قیلدیم کامی ناکام
اؤزومسه سبزه‌دن ابریشمین دام
چو جان باغینا من ائیلر گوذردن
چه آهن‌دن آیاق باغی، چه زردن
آیاغیمدان دوزاغیم نه آچیلار
نه بو باغ ایله اول باغا اوچولار.

نظامی دئییر:
من آن مرغم که افتادم به ناکام
ز پشمین خانه در ابریشمین دام
چو من سوی گلستان رأی دارم
چه سود ار بند زر در پای دارم
نه بند از پای می‌شاید بریدن
نه با این بند می‌شاید پریدن
و شیخی یازیر:
منم اول قوش کی قیلدیم کامی ناکام
اؤزومسه سبزه‌دن ابریشمین دام
چو جان باغینا من ائیلر گوذردن
چه آهن‌دن آیاق باغی، چه زردن
آیاغیمدان دوزاغیم نه آچیلار
نه بو باغ ایله اول باغا اوچولار.

نظامی دئییر:
من آن مرغم که افتادم به ناکام
ز پشمین خانه در ابریشمین دام
چو من سوی گلستان رأی دارم
چه سود ار بند زر در پای دارم
نه بند از پای می‌شاید بریدن
نه با این بند می‌شاید پریدن
و شیخی یازیر:
منم اول قوش کی قیلدیم کامی ناکام
اؤزومسه سبزه‌دن ابریشمین دام
چو جان باغینا من ائیلر گوذردن
چه آهن‌دن آیاق باغی، چه زردن
آیاغیمدان دوزاغیم نه آچیلار
نه بو باغ ایله اول باغا اوچولار.

مقاله‌مین سونوندا نظامی شوناسلیقدا چوخ اهمییت داشییان مسله، یعنی شیخی‌نین نظامی گنجوی‌نین تورکجه شعرلریندن ایلهام آلماسی، بحثه شایان بیر مسله‌دن سؤز ائتمه‌لی‌یم. شیخی، بو مثنوی‌نین «مفاعیلن، مفاعیلن، فعولن» وزنی و ۱۰۵ فصیلده نظمه چکمیشدیر و لاکین بو وزنه قناعت ائتمه‌میش و اؤز مثنوی‌سی‌نین ایچینه ۲۶ غزل و یئددی بندلی بر ترجیع‌بند و بیر نئچه قصیده ده داخل ائتمیشدیر. بیرینجی قصیده «توحید»-ده‌دیر، مطلعی بئله‌دیر:

چو بسم‌الله‌دیر هر فتحه میفتاح

فتوح ابوابین آچار دینسه فتاح

باشقا قصیده‌سی بئله باشلائییر:

ائی کمال قودرتین نفخینده عالم بیر نفس

وئی جلال عزیزتین بحرینده دنیا کفّ و خس

هر مور اوزره کیم سالاسان سایه سن هما
 یوغرولدو خاک قالب آدم کی تابولا
 خشت وجود کیله (نیله) شرف قصران بیا
 عیسی چو مقدمک خبرین وئردی عالمه
 ائندی دمینه معجز احیانی حق عطا
 هر خلقکه عظیم اوخورنفسله کریم
 تشریف ائدی صفتیله ایله ذاتکی خدا
 شأنک تنزهیله صفتک بلنمکه
 شأنینده ائندی سوره والتجم اذا هوی
 لطفون نعیمی آب حیات کیبی روح بخش
 خلقون نسیمی بادی صبا کیبی دلگشا
 نو اولایدی توپراق اولایدم دیو رشک ائدر
 سن یئرله باسدوغون گوروب ارواح اصفیا
 چون سردار بارگاه اذا اتم دور یثرون
 فقریله فخر ائیله سن اولور سانا سزا
 شرعون اساسی اولمایا شاه خلیل پذیر
 لو بست الجبال او انشقت السما
 یازمیش ازل ده خلعت وصفین طرازینا
 کونینه ذاتی علت غایی دگیلدیسه
 لولاک ایله خطاب اولایدی عجب آنا
 گر اولماسا وجودونا عالم مقدمه
 عرض و سمایه اولماز ایدی امر اننا
 لایق کریم دئمک آنا کیم خطاب ائدوب
 ائشیتمه دی دلیندن آنون بیر کیمسه لا
 لفظ رموزی مخزن اسرار دور کنوز
 آیاغی توزو دیده ارواحه توتیا
 کیم دییه سانا یوسف ثانی جمال ایله
 یوسف گورورسه حسنونی ثانی اولور سانا
 آنون قاشون نمودجی دور بدر ایله هلال
 زلف و رخون نمونه سی دیر صبح ایله مسا
 ای ماه چهارده شبه دیو خطاب ائدر
 حق سانا آندا کیم دئدی قرآندا طا و ها
 قدونله زلف و آغزینا ائیلر اشارتی

حاققیندا هله لیک عئلمی آراشدیرما اولمامیشدیر.
 بو باخیمدان ال یازمالار چوخ قاریشیق دیر. فارسجا
 و تورکجه ائله بیر دیوان ال یازماسی تاپماق اولماز
 کی، اورایا نظامی شعری سالینمامیش اولسون.
 فارسجا شعرلری بیر طرفده دورسون، تورکجه
 شعرلری عمومیتله «نظامی چلبی قارامانلی»
 دیوانی نین ال یازماسینا سالینمیشدیر و حتا
 مرحوم «خالوق ایپک تن» بویوک بیر سهوه
 اوغرایارق بو شعرلرین هامیسینی «نظامی چلبی»
 دیوانی نین تنقیدی متنینه سالمیشدیر. بحث
 مؤوضوسو اولان قصیده نین، شیخی ده کی
 نظیره سینی قارشیلان شیرارق دا ظن ائتمیشدیر
 کی گویا «نظامی چلبی» بو قصیده نی
 «شیخی نین» تأثیری آلتیندا یازمیشدیر.
 بیز هر ایکی قصیده نین تام متن لرینی بورادا نشر
 ائدیریک و اوخوجونو دیقته دعوت ائدیریک.

نظامی نین قصیده سی:

یا اشرف البریه یا سید الوری
 اعلی الاله ذاتک قدرا" و منزلا
 والارض اشرفت بک من نور ربها
 مذلاح شمس وجهک من مطع الهدی
 ای لمعه ای زحسن تو خورشید آسمان
 وی پایه ای زمزل تو عرش ذوالعلی
 آنجا که بحر بخشش تو موج زن شود
 ابر بهار غرق عرق گردد از حیا
 محفوظ قدر قله کوه مقام قرب
 مخصوص صدر (صفه) ایوان کبریا
 سررشته فتوت و سرچشمه کرم
 سردفتر مروت و سرمایه حیا
 ای شرعه مخلص و قولیله مستمد
 وی اسمله محمد و وصفله مصطفی
 عزوجلل ایچینده سلیمان وقت اولا

کیمدیر کی مدحین ائده بیله ذات پاکونون
 گر خود بلاغتیه فرید زمان اولا
 مدحونده طاپونی نئییه کیم بنزده ائدر
 بنزتدوگینه مدح و ستایش سانا هیجا
 کیمدیر کی وصف ذاتونا اقدام ائدر سنن
 حق کندو عزتیه ائدر چون سانا ثنا
 اولسون سانا و آلونه اصحابونا سلام
 مادامت السما و مادامت الثرا
 آنلاری کیم کواکبه تشبیه ائدیبدن
 کیم بولور اهتدا ائدن آنلارا اقتدا
 شرعون سرابی صفه سینون چار رکنی دور
 اول چارپار که آنلاری حق قیلدی مجتبا
 صدیق که اولدو ثانی اثنین غاردا
 گئتمیشدی صدق ایله یولونا جان و دل فدا
 فاروق که ائتدی فرق خطابی ثوابدن
 اصفیای اصفیا ایدی اولیای اولیا
 عثمان کی بولدو گؤزلری نورینون ایله نور
 هم معدن عطا ایدی هم منبع حیا
 کیمدیر کی وصف ذاتینی عد ائده حیدرون
 حقیقینه لافتی ایله چون گلدی هل اتی
 نورین ایکی در (گل) بی خار محمدی
 بیر حسنی، بیر حسینی حسین حسن لقا
 بیر حسینی زهر قاهر ایله ائتدی روان، روان
 بیر حسینی کربلادا چکوب کرب ایله بلا
 اولسون رضای حق قامونون روحونا قرین
 کیم دین یولوندا چکدی بولار زحمت و عنا
 یا شافی الخلیق یا قامع الضلال
 یا جامع الفضائل یا رجع الدی
 اشفع خطیتی و ذنوبی و ذلتی
 کن لی وسیله و دلیلای الی المنی
 سن امتنی ذکر ائدسین نفسونی قویوب
 آنداکی نفسی نفسی دییه جمله انبیا
 گرچی کی امرونون بیرسین بینده توتمادان

قرآندا هر نه یئرده الفلامو میم اولا
 قاشونله آنون ایله بویوندان کنایه دیر
 قوس نهار، شمس ضحا، خط استوا
 ذات شریفونه نه عجب سایه سالماسا
 نورون اولورمی سایه سی ای فخر انبیا
 چشم چراغ جمله آفاق دور تنون
 هریاندان گؤرونور آنونچون علی السوا
 آنون صفاتینی ائشیتدی دئدی عقل
 آمنت بالذی خلق النور و الضیا
 خورشید طلعتوندن اوتانوب باقار یئره
 چون بدر گؤردی یوزون آنونچون قالمور طنا
 تادین درتیوی عالموندن جمال فتح
 کالنور فی الظلام و کالبدر فی الدجی
 دوشردی معجزونله بیر ایللیق یولا نهیب
 باسسان رکابا آیاغونی قصد ائدوب غزا
 بیر زخمه قیلور سپر ماهی ایکی شق
 انگشت معجزون نه عجب تیغ اولور شها
 وقت خطاردا چوب آنا صمصام آبدار
 وقت خضاردا حق آنا جام جهان نما
 گه بیر آووج سو ایله سپاهینی قاندرور
 گه بیر آووج توز ایله دشمنین هبا
 تسلیم ائدردی مهر ایله کندویه گه شجر
 تسبیح ائدردی جهر ایله آوجینداکی خصا
 مطلوب اراق اولور آنا کیم سانا اویمایا
 محبوب حق اولور سانا کیم قیلا اقتدا
 نکبت آنا کی ردونه الی آنی منع ائدر
 دولت آنون کی سن دییه سن آنا مرحبا
 قالمورسا یاد رحمت حقدن عجب دگول
 هر کیم محبتونله سنین اولماز آشنا
 تز آزدیوردی حیله ایله عقل کلی نفس
 شمع شریفون آنا اولیماسا رهنما
 کاووس عقل بولامی خطین صفاتونون
 چون قلمی صفاتونا یوخ خط و انتها

هر ذره گون اوزونه اولور ایدی وتیا
 تحت اللوانا آدم و من دون هو مطیع
 فخر اونلارا کی ائیلهدیلر سانا اقتدا
 شول کیمسه نی کی چکدی قبولون قیلیج بیگی
 گرچه برهنه دیر گوهری دولودور صفا
 اول ناکسی کی ردین الی آندی اوخلایین
 عریان و آغزی قان، یئری توپراق، یولو هوا
 گرچه که توپراق ائیلهدی مدبرلری دبور
 سن بیر چراغ سان کی ائدر نصرتی صبا
 غوآص روح قدسی ایله بحر وحدته
 در کلام حقه لسانیندیر آشنا
 کیشی و مارمیت دن آتسان قضا اوخون
 خیل مسومین ائده دین دوشمنین عبا
 قاقدی نبوتین الی دین طبلین ائله کیم
 اوش شرق و غریب تولدی اول آوازدن صدا
 جمع ائیله ییب جمیع کمالاتی لطف رب
 بیرذات اکمل ایچره ادین قویدو مصطفی
 هم خرمن شفاعتی نین خوشه چینی دیر
 آدم کی دانه حرصی ایله ائیلهدی خطا
 یکدانه سین جهان صدفینده گوهر بیگی
 ای بی بدل یتیم آنین ایچون دینور سنا
 زولفونه خدّ و قدینه هر کیم باخا، سانیر
 کیم بولدو بدر قدر دونین خط استوا
 آدی نین ایکی حرفینه ائیلر اشارتی
 آندا کی ایکی یئرده خدا آندی میم و حا
 خلقونا چونکی خالق اعظم دئدی عظیم
 لاییق خلائق ائیلیمیه می خلقونا صنا
 ایردی نبات و معدن و حیوانا دعوتین
 کیم اولدو شاهدین شجر و اشتر و حشا
 کسدین کلوجه می مهری تنور چرخده
 چون خوان معجزاتینه گرم اولدو اشتها
 باغلانسا امرینه نولا شمس و قمر کمر
 نورونلا بولدو نشو و نما ایکی خودنما

لطفوندن اوماروز دییه سین یا مضی مضی
 اول بزمده کی دور ائده کاس شفاعتون
 حاشا کی بیزی ساقی لطفون سوسوز قویا
 یارب محمد دون شرف و فضلی حرمتی
 بو خسته گناها سن ائت رحمتون شفا
 سنسین وئرن آنا داخی ملک کرامتی
 والملک فی یمینک توتی لمن تشا
 عفو ائت نظامی نون کرمیندن خطالارین
 شه دن عطا چو عاده دورور بنده دن خطا
 اول بونجا جرم ایله سانا طوتار امیدینی
 سن بونجا لطف ایله قوسانانی دگول روا
 چون سن کمال لطف ایله لاتنقطو دئدین
 جرم نه دنلو چوق ایسه قطع ائتمزم رجا
 ای باقی قوما ذره جه باقی ذنوب دن
 اول دم کی شهر عمر فناسین طوتا فنا

شیخی نین قصیده سی:

یا خاتم الرساله یا اشرف الوری
 انت الذی تفرد بالفضل و العلی
 ای فخر خلق کیمده اولا زهره مدحینه
 چون حق دئدی لامرک لولاک والضحی
 عقل عنان کشیده ایره می رکابینا
 دیر طرقیوا اؤنونجه چون ارواح اصفیا
 سیر؟؟؟ سیررینا میدان عرش تنگ
 پرواز مرغ فیکرتینه لامکان فضا
 نطقون معلّمی شیخ عقله دیر نجات
 لفظین مفرّحی مرض روحه دیر شفا
 لطفون دمی ائدر نفس نفسی دلپذیر
 خلقون یئلی قیلور حرم روحی خوش هوا
 رحمان ایکن معلّمین، امّی قدرت آدین
 سلطان ایکن دوکؤونه قباچندورر عبا
 سایه ن حقیر توپراغا سالسا ایدی شرف

جان و دل بتول و دم قلب مرثضا
 نورون عینی نین بیرى خولقون بیگی حسن
 بیرى حسین، شاه شهیدان کربلا
 هدم سنه و آلینا حقدن هزار بار
 جان و جهان دولوسو صلات و سام اولا
 شیخی عملدن ایره چو عریان ائشیگینه
 قدینه خاک عالی عبادت بویور قبا
 لطفوندن ائت مدد بو گنه کاره آندا کیم
 فجّاره دؤن دینیله و ابراره مرحبا
 ای خواجه کیم یالوارا باین من گدای چون
 سن شاهدان شفاعت اومار خواجه و گدا
 منع ائتمه تشنه دن قطرات ترحمی
 چون منبع کرم سن و سرچشمه سها
 شرط شفاعت ائتمه جرم و گناه ایسه
 چوخدور بو درد بیزده دمیدیر ایره دوا
 یارب بحق محمد که پرتوی
 دولدوردو یئر و گوئی قامو نور ایله ضیا
 قویما بیزی جهان ظلماتیندا ظالین
 نور ایله مستقیم صراطینا اهدنا

٢- تاج الدین ابراهیم احمدی

اولو نظامی گنجوی نی اؤزونه اوستاد سایان و
 اثرلرینه قییمتلی نظیره لر یازان و عوثمانلی
 ادبیات تاریخینده پارلایان هیجری ٨-نجی
 عصرین آدلیم شاعیرلریندن بیرسی ده «تاج الدین
 ابراهیم احمدی» دیر.

اونون آتا- باباسی «خضر» گرمیانا کؤچموش
 آذربایجانلی عالیملردن سایئلیر . تاج الدین
 ابراهیم احمدی گرمیاندا دونیا یا گلمیش ایلك
 تحصیلینی اورادا آلمیش، معروف فقیه و فیلسوف
 «ملا فناری» ایله میصره گئتمیش و اورادا

گرنردبان ائدینسه دوقوز چرخى عقل کل
 بیر پایه سینه ایرمیه معراجی نین شها
 اسری گئجه سی سروینه سئیر ائتسه سدره نین
 اعلاى منتها سی دیر ادناى متقى
 چون اول سفرده مقصده تیز ائيله دین بشر
 مازاغه اولدو عینین و قلبین و ماطغا
 گئتدین هزار کرّه هزاران هزار میل
 آندا کی لاخلا دئدی لر بل ولا ملا
 سئیرین نهایتینده چو بولدون دنوّ خاس
 سن دئدین این انزل حق دئدی ها هنا
 گؤردون آنی کی گؤرونوسر لایق گؤزه
 خلوت سرای خاص دا بی چون و بی چرا
 دوخسان مین اولدو بیر دم ایچینده سنانصیب
 شول بگردن کی یوخدور اونا حدّ و انتها
 عاصیله نوالدی عفو آلدین ارمان
 بولدو نواله ن ایله قامو بی نوا، نوا
 راه ذلاله وار ماماغا دگمه بلهوس
 گؤرون دو نور سوره والنجم اذا هوا
 دؤندون چوهفت و پنج ایله شش گوشه منزله
 دئدین یقینی چارامینینه ماجرا
 نه چار چار رکنی شریعت سرایی نیندست
 اورمایان بو چار اتگینه اولا چارپا
 صدیق کیم تدر دین آنین قلب خولقونا
 هر خوان نعمتی کی سنا قیلدی حق عطا
 فاروق کیم اولور ایدی لایق نبوته
 گر حضرتین دگیل می سه دی ختم انبیا
 عثمان کی ائيله دین آنی نورون صاحبی
 بولموش ایدی حیات آنون ایله دم حیا
 حیدر کی علو حکمتینه وارث ائتدی حق
 محبوب اولیا ایدی، مخصوص لافتا
 عالی مناقبینی علی نین کیم آنده شرح
 حیّ و علیم دئدی چو وصفینده هل اتی
 درّین اظهیرین ایدی نجمین انورین

امیر تیمور، بو شجاعتلی جاوابدان و بو صمیمیتدن خوشو گلیر و احمدی اوچون داها چوخ عیزت ائدر.

احمدی، امیر تیمورو چوخ سئورمیش، او اؤلدوکن سونرا، اونا مرثیهل ده یازیر. بحث ائدهجه ییمیز «جمشید و خورشید» مثنوی سینین بیر یئرینده دئییر:

فلک یئرہ گوْموبن تیمورو

قوناقلادی ات ایلن مار و مورو...

تاجالدین احمدی، هیجری ۸۱۵-نجی ایلده وفات ائتمیشدیر. احمدی، اؤزونو نظامی گنجوی نین شاگردی بیلیمیش، اونون ائحتیرامینا بیر تورکجه دیوان و بئش قییمتلی مثنوی یاراتمیشدیر. بو مثنوی نین آدلاری بئله دیر:

۱- مرقاه الادب

۲- ترویج الارواح

۳- اسرار نامه

۴- اسکندر نامه

۵- جمشید و خورشید

احمدی نین دیوانی نظامی نین دیوانی کیمی، توحید و نعت ایله باشلایر. ترکیب بند، بیر نئچه قصیده و غزل ائحتیوا ائدیر. مرحوم فؤاد کؤپرولو بو دیوانی تورکجه ادبیات تاریخی باخیمیندان چوخ اهمیتلی حئساب ائدیر.

• مرقاه الادب

ایندییه دک شر ائدیلمه میشدیر. اونون بر چوخ قییمتلی ال یازمالاری، دنیا کیتابخانالاریندا ساخلانیلیر.

• ترویج الارواح

اثری ایسه مفاعیلن، مفاعیلن، فعولن وزنی ایله یازلمیش بیر مثنوی دیر. اثرین موقددیمه سینده طیب عئلمینه دایر سؤزلری ده واردیر.

(هدایه) شاریحی شیخ اکمل الدین دن تحصیل آلمیشدیر.

بیر روایتہ گۆره، اونلار میصرده بیر درویش یانیئنا گئدیرلر، درویش اونلار ایله دانیشیر و گله جکلریندن خبر وئیر و:

«... فناری یه دئییر کی، سن اقتباس انوار علوم ایله کانار العالم ایشتیغال ائدرسن و نئچه لری سندن سلامت ائهتیدا اوچون چیراغ او یاندیرارلار. و احمدی یه دئییر کی، سن شعر ایله تزییغ اووقات ائدرسن و علوم کلی دن فراغ ائدیب، فنون جزئیه ایلتیفات ائدرسن»

احمدی میصرده طیب و هندسه عئلملرینی اؤیرنمیش و تذکره چیلرین یازدیغینا گۆره «شاعیر پورمعاریف اولموشدور». تحصیلی قورتاردیقدان سونرا، گرمیان اوغوللاری یانینا گئتمیشدیر. گرمیانین عثمانلیلار طرفیندن ائحتیرام و سایغی گۆرموش و اونلارین حیمایه سینه کئچمیشدیر. بیر نئچه ایل سونرا امیر تیمور، گرمیانی اله کئچیردیکدن سونرا، اونون یانیندا قالمیشدیر. امیر تیمور دا اونا چوخ حؤرمت ائدرمیش و اونو درین عئلمی، بیلگی و خوش صؤحبت لری اوچون هر زامان اؤز یانیندا دولاندیرارمیش.

دئییلنلره گۆره، بیر گون امیر تیمور اونا دئییر کی:

- شاعیر! من توپال تیمورا بیر قییمت وئرگیلن!

احمدی دئییر:

- امیر! سنین دوخسان آقچا قییمتین دیر.

امیر تیمور دئییر:

- یالیز منیم کورکومون قییمتی دوخسان آقچادیر، سن نه دانیشیرسان؟

احمدی ایسه جاوابیندا دئییر:

- من ده ائله اونا قییمت وئردیم، یوخسا سن

اؤزون اونسوز بیر آقچایا دیمزسن!

مثنوی سنین موقابیلینده یازمیشدیر. اثرین سونوندا دئییر:

**صفر دن نیصف گنجمیشدی تمامی
کی بو شیوه یله نظم ائتدیک کلامی
ربیع الآخرین نیصفینده ایتمام
بولوبان اولدو بخت سعد ایلن تام
و لاکین ایل ب و ذال ایدی و ضاد
ییلی اولسون دا سنه اولانین داد**

بو بیت لردن آنلاشیلدیغینا گؤره احمدی بو مثنوینی هیجری ۸۰۶-نجی ایلین صفر آییندا قورتارمیشدیر.

جمشید و خورشید مثنوی سی مفاعیلن، مفاعیلن فعولن وزنیه یازیلیمیشدیر. مثنوی نین بیر یئرینده اوستادی نظامی گنجوی ایله بیرلیکده سلمان ساوجی نین ده آدین چکیر و ایددیعا ائدیر کی، اولناردان داها یاخشی مثنوی یازمیشدیر.

اثرین مؤوضوسو خسرو و شیرین کیمی بیر عشق حئکایه سی دیر. چین فغفورونون اوغلو جمشید، بیر گون رؤویاسیندا بیر قیز گؤرور و آغیر بیر درده دوشور و دردینه چاره تاپماق اوچون دونیانگیزیر. مهرب آدلی بیر رستم روم دییاریندا یاشایان خورشید آدلی بیر قیزین شکلینی اونا چکیر. او دا ائله روم ائلینه یوللانیر. یولدا جوربه جومر تهلوکه لره دوشور. سونوندا روما یئتیشیر، قیزین ویصالینا چاتیر.

احمدی جمشید و خورشید اثرینی نظامی نین گوجلو تأثیری آلتیندا نظمه چکمیشدیر، اؤزو ده بونا ائعتیراف ائدیر:

نظامی بیرله سلمان طرزینه اوش
بو دفتر نظم اولدو دورر ایله خوش

• اسرارنامه

عیرفانی بیر مثنوی دیر. بئله باشلائییر:

چو بسم الله دیر هر ایشده میفتاح
آینلا باشلا کیم فتح ائده فتاح

• اسکندرنامه

احمدی نین سئودیلن و چوخ اوخونان مثنوی لریندن بیریدیر. تذکره لرین بیرینده اسکندرنامه حاققیندا اوخویوروق:

«پنج گنج نظامی دن اسکندرنامه آدلی بیر کیتاب، تورکی یه دؤندرمیشدیر. دئمه سی کیمیسینه مویر اولمامیشدیر».

مرحوم فؤاد کؤپرولو و رحمتلی نهاد سامی بانارلی نین تدقیق ائدیپ یازدیقلارینا گؤره احمدی اسکندر حاققیندا نظامی نین نظرلرین سئومیش و فردوسی نین گؤروشونو رد ائتمیشدیر و اؤز بیلک و عئلیمیندن چوخ یارارلانمیشدی. غریبی اؤز تذکره سینده یازیر: «مولانا احمدی، افشاء فنینده مقبول عد اولونور و شعرده هم دیوان ترتیب قیلیمیش، آما «اسکندرنامه» یاخشی واقئع اولموشدور. و روایت اولونور کی، اسکندرنامه تمام ائدیپ سولطان مراد نظرینده اوخودوقلاری زاماندا شیخی نی ائحضار ائتمیشدیر. شیخی اول نظامی گوش ائدیپ آیتیمیش کی اسکندر کیمی بیر پادشاه شیرمرد پهلوان گزین دیر کی احمدی افندی نین سیگه لرینده سیچراییب کئچه، و بو ابیات او «اسکندرنامه» دندیر.

وعده یه ائتمک خیلاف ارلیک دگیل
لاف اورماق رسم سرورلیک دگیل»

• جمشید و خورشید

احمدی نین ان قییمتلی و دیرلی مثنوی سیدیر. اونون نظامی گنجوی نین «خسرو و شیرین»

به یاری خواستن بنمود زاری
که یاران را ز یاران است یاری

احمدی دئییر:

حقیقین خلقینه دایم داد ائدردی
جهانی عدل ایله آباد ائدردی
نظامی ایسه یازیر:
جهان افروز هرزم داد می کرد
به داد خود جهان آباد می کرد

احمدی حتی بیر چوخ صحنه لرده نظامی نین
خسرو و شیرین مثنوی سیندن آلیب ترجمه
ائدر. میثال اوچون بیر یئرده خورشیدین چئشمه
باشیندا یویوندوغونو عئینی اولاراق نظامی دن
آلیب تصویر ائدر. بو صحنه بئله باشلا ییر:

اورادا گوردو کی بیر چئشمه آخار
کی سویو آب خضر ایدی یا کوثر ...
بئله لیکله گوروروک کی، بؤیوک شاعیریمیز
تاج الدین ابراهیم احمدی تبریزی الاصل، نظامی
ادبی مکتبی نین یئتیرمه سی اولموش دور. او، نظامی
شعیرینی بیر ادبی اولگو کیمی او نونه آلمیش دیر.
اونون اثرلرینی دیققت ایله ایزله سک، نظامی
یارادیلغیندن گؤتورولموش بئیت و پارچالارین
ترجمه سینه چوخ راست گلجه ییک. هابئله،
نظامی مفکوه سی و ایده یاسی نین ایزلرینی،
احمدی نین اثرلرینده چوخ گؤره جه ییک.

احمدی تورکجه اثرلرین علاوه، فارسجا میزان
الادب و معیار الادب ادلی ایکی منظوم اثرده
یازمیش دیر. اونلارین بیرینجی سی عربجه نین
صرفینی و ایکینجی سی عربجه نین نحونینی
اؤیره دیر. هابئله اونون عربجه - فارسجا بیر لوغت
کیتابی دا واردیر.

باشقا بیر یئرده نظامی یولونو ایزله دییینی بئله
بیلدیریر:

سؤزومن کنجی قاپی سینی آچاییم
جهانا دور و گؤوهرلر ساچاییم

سؤزون سلمانیئن ائشیندین تمامی
آنی داخی کی نظم ائدی نظامی
احمدی بو اثرده نظامی نین بیر چوخ بئیت لرینده
عئینی اولاراق تورکجه میزه چئویرمیش دیر.
مثلن بیر یئرده دئییر:

شراب ارغوانی ائدین نوش
نوای ارغونا توتدولار گوش
نظامی ایسه یازیر:

سماع ارغونوی گوش می کرد
شراب ارغونوی نوش می کرد

احمدی دئییر:

غریب اولانلارین باغری باشیچین
ضعیف اوغلانلارین گوزو یاشیچین
نظامی ایسه یازیر:

به دل غریبان بیمار هوش
به اشک یتیمان پیچیده گوش

احمدی دئییر:

قاپیندا سنگ دیر جان، تنگ دیر دیل
کی گؤوهرسن سنه سنگ اولدو منزیل
نظامی ایسه یازیر:

مگر یک عذر هست آن نیز هم لنگ
که تو لعلی و باشد لعل در سنگ

احمدی دئییر:

منه سندن اولور اولورسا چاره
کی یار اول دور کی یاری ائده یاره
نظامی ایسه یازیر:

تاج‌الدین احمدی‌نین جمشید و خورشید
 مثنوی‌سی ٤٧٩٨ بئیت‌دیر. همین مثنوینی
 دوکتور محمد آقالین ١٩٧٥-نجی ایلده ارض‌رومدا
 نشر ائتمیشدیر.

بورادا همین نشردن، مثنوی‌نین موقددیمه‌سین
 ایفبامیئزا کؤچوره‌رک تقدیم ائدیریک.

ایلاهی سندن ایسته‌ریز عنایت

بیزه روزی ائيله توفیق و هدایت

یخیق کونلوموزو ائت گنج اسرار

روانیمیزی قیل ینبوع اسرار

گئدرگیل آرادان منلیک حجابین

بیزه توحیدین ائيله فتح بابین

ایشیمیزی سن ائت مقرون صلاحا

بیزی بیز ایروره مزوز فلاحا

بیزه پابنددیر طبع هیولی

بیزی آنلاردان خلاص ائيله ای مولی

منی منلیک بلاسیندان جودا ائت

بهار وحدتینده آشنا ائت

بو پاسلی کونولمی آچیب صفا قیل

آنی آئینه‌ی معنی‌نما قیل

بزه پیشه دورور جرم ایله عصیان

سنه عادت دورور عفو ایله غفران

خطادورور بیزیم ایشیمیز و سهو

قاموسون لطفو ایله ائيله گیل عفو

سنه ایرمگه بیزده توشه راه

یئر لاتنقطوا من رحمه‌الله

بیزه گوستر ندر دوغرو طریقت

بیزه تعلیم ائت علم حقیقت

بیزیم جانیمیزی ائت مطلع نور

بو مظلوم کونلوموزی منبع نور

هدایت وئر بیزه فضلینله خیره

گوژوموزی داخی باخدیرما غیره

سنی دئریز سنی ایستریز الاهی

بیلیرسن هامی اسرار کماهی

منه انعام قاپی‌سینی آچگیل

فصاحت گوهرین دیلیمه ساچگیل

منه اول نظمی وئرگیل کیم امامی

بولامادی آنی نه خود نظامی

گر اول «بئش گنج» دوزدیه به صد رنج

منیم بو گوهریمی ائيله صد گنج

منه اول خاطری وئرگیل که سلمان

آنا ایریشمگه بولمادی امکان

معونت سندن استرم الاهی

که سن سن هامی مسکینین پناهی

که اول بو دفتریم بیر تازه بستان

که آنا رشک ائده یوز گلستان

آچیلا آنده تازه سنبل و گل

اولا عاشق آنا عنقا نه بلبل

دئییم عشقن سؤزون اول رسمه موزون

اونو دا دفترین لیلی و مجنون

چو اولا گون کیمی روشن بو اسرار

یئرین یوزی سراسر دولا انوار

نرده اوخونسا بو دستان میمون

اولا مفتون همای ایله همایون

نرده که آنیلا «جمشید و خورشید»

همای ایله همایون اولا نومید

بو نقشی گر ائدم شاپورا تلقین

آنا فرهاد اولا خسرو و شیرین

خدایا سعیمی سن ائيله مشکور

جمیع عیبندن قیل سؤزومو دور

اوخوجولار، سؤز یوخ کی، یوخاریداکی متنین هر

بئیتینده اولو شاعیریمیز و بابامیئر نظامی‌نین

سسین دوپور، اونون اورک چیرپینتی‌لارین حسی

ائدیرلر. احمدی اثری‌نین بوتون یئرینده، اؤزونون

زمانه‌یه موناسیبتی و موعاصیرلری حاققینداکی

تنقیدلرده نظامی‌دن درین تأثیرلر آلیر. او هم ده

ایله ماهیر و طبع نوموداریندان نهایت باهیر اولوب، گنجلیک چاغیندا حوسن اطوار و نظم اشعار ایله، فضالی شوق آمیز و شعرای عشق انگز مابئینلرینده ایشتیهار تاپمیش، آما حئیف کی، بو دیوان تامام تکمیل و ایتمام قیلینجا، عؤمرو وفا ائتمه ییب، اون یئددی یاشینا ایردیگی زاماندا، بقا دارالسرورونا واصل اولموش. مزاری مولانا خونکار جیواریندا واقع دیر. بو، آنین اشعاریندان بیر غزل دیر:

خطین اول پیروزه دیر کیم لعل ناب اوستونده دیر
بلرین شول لعل کیم، دور خوشاب اوستونده دیر...»
نظامی چلبی نین دیوانینی، مرحوم دوکتور خالوق ایپتکین ۱۹۷۴-نجی ایله ۳۰۰ صحیفه ده نشر ائتمیشدیر. او، شاعیرین گنج یاشلاریندا اولمه سینی قطعی قبول ائدیبدیر:

«نظامی [چلبی] دن سؤز ائدن قاینقلار، اونون گنج یاشدا اولومونو بیر سببه باغلاماق گره یینی دویموشلار، باشیندان کئچن بیر عشق حثکایه سینی آنلاتاراق، بو اولایی اولوم سببی اولاراق گوستریمیشلردیر. دئدیکلرینه گؤره، نظامی [چلبی] بیر شیخ نامدار و عبد پرهیزگارین فرزند دلبندی ایله غایت خرات واریکن سئوگیلی سینین کندی سیندن یوز چئویریب باشقلارینا یوز وئردیگینه قیزان شاعیر، اونون حاققیندا خئیلی موستهجن بیر هجوییه یازیب اطرافا یایمیش:

سئیر ائندوگومندن اول صنمون هر لوند ایله

مقصودو آدی گلک ایمیش لاولن دیله

مطلعی بو هجوییه نین هر کسین دیلینده دولاشدیغی اؤیره نیب پک اینجین شیخ، نظامی [چلبی] اوچون اؤیله جان و گؤنولدن و ائتکی لی بد دوعلار ائتمیش کی، ایشته شاعیرین اولومونه بونلار سبب اولموش.»

اؤز فلسفی دوشونجه لرینی بو مثنوی ده آچیق-آیدین بیان ائدیر.

نظامی اثرلریندن ایلهام آلیناراق یازیلان، تورکجه اسلامی ادبیاتی تاریخینده یوزلر بئله مثنویله راست گلیریک.

۳- نظامی چلبی قرامانی

سولطان محمد فاتح زامانیندا «قرامان» ویلایتینده یاشایان و تحصیلینی تاماملماق اوچون ایرانا گلن و سونرا ایستانبول چاغیریلان و ان گنج یاشلاریندا استانبول یولوندا اولن مولانا قاضی ابوالیثین اوغلو، اؤزونو نظامی گنجوی نین موریدی و شاگردی سایان بیر شاعیر ایدی. او، حتا تخللوصونو ده «نظامی» سئچمیش و تاریخده نظامی چلبی قره مانی آدی ایله مشهور اولموشدور. گویا بو آدی اونون آتاسی اونا وئرمیشدیر.

اونون حاققیندا ان چوخ معلوماتی غریبی منشأ اوغلو اؤز تذکره سینده وئیر. غریبی نین سؤزلرینی عئینن بورادا نقل ائدیرم:

«قرامان ویلایتینده، قونیه شهرینده مولانا قاضی ابوالیث اوغلو ایمش. قاضی ابوالیث، علما و فضالی ماتقدمدن، محبّ خاندان و مورید شاه خراسان اولونور. و مروی دیر کی، مذکور قاضی نین اوغوللاری، طفولیتدن جهولیتته ایرمز ایمیش. شاه خراسان علیه الصلاه و السلام، باطین عالمینده آنا بیر کامیل و فاضیل اوغول شفقت بویوروب، آدینی «نظامی» ایشارت بویورموشلار. ووجودا گلنجک، مولای روم آستانه سینه آپاریب، مولوی درویش لر تکیه سینه سالمیشلار. اون ایکی یاشینا قریب اولدوغو حالدا، حوسن و جمال و فضل و کمال ایله اوصاف حمیده و اخلاق پسندیده تحصیل قیلیب، ذئهن آثاریندان غایت

خالوق ایپکتین یازیر: «بو بئیتلرده نظامی اچلبی انین گنچک یاشینی سؤیله مەدییه و خئیلی موبالیغه ائتدییه دوشونولسه بئله، یئنه ده ۱۸-۱۴ یاشیندا بیر گنجین بؤیله «مؤوت» دن و «ساققالی نین آغارماسیندان» قولایلیقلا سؤز ائدمه یه جه یینی ده اورتادادیر»

اونون قطعن ایییرمی یاشیندان قاباق اؤلمه سینه اینانان و بوتون سندلرین ده بونا شاهید اولماسینی اؤنه چکن ایپکتین بیر فرضیه اساسیندا و هئچ بیر دلیل اؤنه سورمه دن دئییر: بلکه ده اوتوز یاشینا قدر یاشامیشدیر.

آما بیز بو فرضیه نی قبول ائتمیریک. بوتون قایناقلار اونون گنج یاشلاریندا اؤلمه سینیه قئید ائدیرلر. بیز بیر ده بونا اینانیریک کی، ایکی نظامی نین شعرلری الده اولان ال یازمالاردا بیر- بیرینه قاریشمیشدیر و بونو آرییب، آختاریب تاپماق اوچون، دقیق فنی ایشلر آپاریلمالیدیر.

کئچمیشده «سرقات شعری» بیر هونر ساییلیرمیش. فارسادیاتیندا شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی چوخلو سرقات صاحیبی اولان بیر شاعیردیر. حتا او عرب شاعیرلریندن میصراعلار آلیب اؤز شعرلرینه داخل ائتمیشدیر. عوئمانلی دؤورونده ده «نظامی چلبی» سرقات ایشیله مشغول اولورموش. او، هر بر فارس شاعیری، خصوصیه «نظامی گنجوی» نین شعرلرینی و شعرلرینده اولان بئیت و میصراعلاری «سیرقت» ائدیب، اؤز کیچیک دیوانینا داخل ائتمیشدیر. همین ایش ده سبب اولموش کی، «نظامی گنجوی» نین داغیلمیش تورکجه دیوانی، اونون آدینا وئریلسین.

مرحوم خالوق ایپکتین طرفیندن چاپ اولموش «دیوان»-ین تورکجه و فارسجا بؤلوملری، نظامی گنجوی نین قصیده، غزل و روباعی لری ایله قاریشدریلیمیشدیر. او مرحومون نشر ائتدیگی بو دیوان اوزرینده بیر داها دقیق عئلمی ایش آپاریلمالیدیر.

اینگلیزجه «عثمانلیادیاتی تاریخی» یازان، E.J.W. Gibb ده گنج یاشلاریندا اؤلمه سینیه قبول ائدیر.

اونون حاققیندا یازان تذکره لر آراسیندان، تذکره لطیفی، شقایق نعمانیه، جامع النظائر، تذکره عاشق چلبی، کنه الاخبار، مشاعر الشعرا و تذکره حسن چلبی-نی آد آپارماق اولار. بونلارین هامیسیندا اولان سندلری «خالوق ایپکتین» دیوانا یازدیگی موقددیمه ده دیکر ائتمیشدیر.

هیجری ۸۷۴ تاریخینده وفات ائدن شاعیر نظامی چلبی نین آجی اؤلومونو آتاسی دا گؤرموشدور. عاشیق چلبی نین دئدیینه گؤره، اونون آتاسی مسجدرده وعظ زامانی اوغلونون بعضی شعرلرینی اوخویوب آغلايیردی. «ائنا وعظده مونسابتله ایقتیضای مقام اوزره، مرحومون بعضی ابیات برات آبادینی اینشاد ائدیب، گریه ائدر و حوضار مجلس آنون گریه سیندن موتأثیر اولوب اونلار داخی گیریان اولورلار ایدی.»

چوخ اؤنملی مسله بودور کی، اونون نظامی تخللوصو اولدوغونا گؤره، نظامی گنجوی نین بیر چوخ شعرلری، قارامانلی نین کیچیک غرلر و هجوویه لر ائحتیوا ائدن دیوانی نین ال یازمالار سیراسینا داخل اولموشدور. حتا بو مسله یه خالوق ایپکتین ده دیقت ائتمه میش و مؤوجود ال یازمالار داخل اولان بوتون شعرلری «نظامی چلبی قارامانی» آدینا باسیب کئچمیشدیر. آشاغیداکی بئیتلر، اونون حئیرته ده سالسا دا، بو شعرلرین گنج یاشیندا اؤلن «نظامی چلبی» دن اولای بیلمه یه جه یینه توجه ائده بیلمه میشدیر:

- زولفونون زنجیرینی بند ائت منه- دئدیم، دئدی:

ساققالین آغاردی میسکین، داهی اوسلانما.

و یا:

شمس عؤمر اولدو نظامی اوفوق مؤوته قریب

آه کیم ایرمه دی فرقت شبینه روز هنوز!

نیظامی گنجوی یارادجیلیغی دینی-فلسفی و عرفانی سیاقدا

Nizami yaradıcılığı dini- fəlsəfi və irfani kontekstde

Prof.Dr. Vüqar Əhməd

دوکتورو، پروفیسور ووقار احمد

چئوردی : دکتور حسین شرقی دره جک سوی تورک

نیظامی یارادجیلیغی نین دنیا سؤز صنعتی موستویسینده یئرینی دقیق موعین ائدن آکادئمیک عیسی حبیبیلی یازیر: " یازیلی ادبیات آذربایجاندا ۱۲ عصرده اؤزونون ان یوکسک زیروه سینه چاتمیشدیر. داهی آذربایجان شاعیری نیظامی گنجوی نین اؤلمز " خمسه " سی گئیش معنادا تورک-موسلمان دونیاسی ادبیاتی نین آپوگئینینی تشکیل ائدیر. نیظامی گنجوی نین زنگین یارادجیلیغینی نظره آلماقلا هئچ تردود ائتمه دن دئمک اولار کی، عومومشرق میقیاسیندا فارسیدیلی پوئزیا اوزره رقابت موحیطینده آذربایجان بیرنجیلیک قازانمیشدیر. ۱۲ عصرده فورمالاشمیش نیظامی ادبی مکتبی عنعنه لری اوزون اثرلر تورک-موسلمان دونیاسی ادبیاتی نین اینکیشافینا قوووتلی تاثیر گؤستمیشدیر " [۶،۱۶۸].

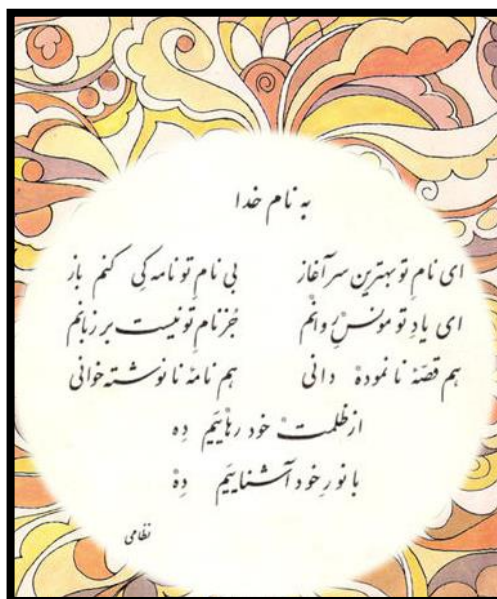
" نیظامی گنجوی لاپ چوخدان یالیز آذربایجانین اؤولادی اولماقدان چیخیب. اونون ادبی یادیگارلاری بشریتین ان قییمتلی ثروتلری خزینه سینه داخل اولوب، اؤزو ایسه بوتون خالقلارین، اینسانلیغین اؤولادی اولماق مرتبه سینه اوجالیب " [۷،۱۴].

ایلك روشئیملرینی تاریخدن اؤنجه کی دؤوردن گؤتورن آذربایجان ادبیاتی اولدوقجا زنگین عنعنه لره سؤیکه نیر. اسلام دینی یاییلاندان سونرا ایسه بو ادبیات مقدس قرآن-کریمین مبارک آیه لری نین قیراتی، تجویدی، بلاغتی، عرب دیلی نین مورفولوگییسی و سینتاکسیسی اولان " صرف و نحو " علملری نین تاثیر ایله دا اینکیشاف ائتمیش، بدیعی خصوصیتلری، آپاریجی ادبی جریانلاری، فلسفی تعلیملری ایله اؤز ایضاحینی

گیریش: نیظامی گنجوی عومومبشری ماهیت داشیان، اعجازکار پوئتیک قوووه یه مالیک یارادجیلیغی ایله شرق بدیعی تفککورونو علمی-فلسفی فیکیرلره زنگینلشدیرمیش و شعیریتی گؤرونمه میش یوکسکلیکلره قالدیرمیشدیر. موتفککیر شاعیرین مشهور " خمسه " سی دنیا ادبیاتی نین شاه اثرلری سیراسیندا لایقلی یئر توتور و اینسانلیغین معنوی ثروت آختاریشی نین زیروه سینده دایانیر. نیظامی گنجوی بوتون یارادجیلیغی بویو لیریک شعرلر یازمیش و سونرالار پوئمالاریندا ایره لی سوردویو موترققی ایجتیاعی-فلسفی فیکیرلرینی ایلك دفعه همین شعرلرینده ایفاده ائتمیشدیر. نیظامی گنجوی یاخین شرق خالقلاری نین ادبیاتینا سون درجه یوکسک هومانیست ایدئالیار و یئنی صنعتکارلیق نایلیتلری گتیرمیش، شرق ادبیاتینا یئنی بیر ایستقامت وئرمیش، بدیعی یارادجیلیغی همیشه حیاتلا علاقه لندیرمه یه چالیشمیشدیر.

موکمل اینکیشاف یولو کئچمیش دینی-عرفانی موتیولر خالقلا رین مدنی اونسیتی ایله قارشیلیقلى تماسدا و تاثیرده داها دا جیلانمیشدیر. بو پروسس هم ده جوربجور میلترلردن اولان شاعیرلرین بیر-بیریه مکتوبلاشماسی، شئیرلشمه سی ایله باش وئرمیشدیر. بو دا اؤز نؤوبه سینده فارس شاعیرلری شئیخ سدی شیرازی نین، عمر خیامین، رودکی نین، فردوسی نین، حافظ شیرازی نین تکجه فارس اقوامیندا دئییل، بوتون تورک دونیاسیندا، عوثمانلی موتفککیرلری مؤولانه جلال الدین رومی نین، احمد یاسوی نین، یونوس امره نین بوتون شرق دونیاسیندا تانیلماسینا، آذربایجان دوها لاری خقانی نین، نیظامی نین، نسیمی نین، خطای نین، فوضولی نین بوتون شرق دونیاسیندا سئویلمه سینه گتیریب چیخارمیشدیر. تصادوفو دئییل کی، هیند شاعیری امیر خسروو دهلوی آذربایجان شاعیری افضل الدین خاقانیه نذیره یازمیش، اؤزبک شاعیری علیشیر نوای (۱۴۴۴-۱۵۰۱) آذربایجان شاعیری شیخ نیظامی گنجوی نین "خمسه" سی نین تاثیریه "خمسه" باغلامیش، "خمسه" نی بیتیردیکدن سونرا اونون سون صحیفه لرینده بیر مجلس تصویر ائتمیشدیر. مجلسین یوخاری حیصه سینده ابدوررهمان جامی و امیر خسرو دایانمیش، داها یوخاریدا و مرکزینده نیظامی گنجوی قرار توتوموشدور. اولارین آرخاسیندا ایسه فردوسی، انوری، خقانی، حسن دهلوی، عنصری و باشقا شرق شاعیرلری تصویر ائدلمیشدیر. بونولا دا نوای اورتا عصرلرده شرق پوئزییاسی نین تاریخینده نیظامی نین ان اوجا مرتبه ده اولدوغونو گؤستریمیشدیر.

شیخ نیظامی اوندان سونرا پوئزییا مئیدانینا گلن بوتون فارس و تورک دیللی شاعیرلرین اوستادی ساییلیر. تصادوفی دئییل کی، آنادولونون ان مشهور شاعیرلریندن اولان ضیا پاشا نیظامی نین میثلسیز بیر شاعیر اولدوغونو چوخ زنگین شکیده نظمه چکمیشدیر:

تایمیش، ادبی یارادیجیلیغینی مو عین ائتمیش و ادبیاتلار آراسیندا کی علاقه لرین یارانماسینا سبب اولموشدور. اوجا یارادانین اینسانلیغا خیطایی، هیدایت و عینایتی اولان اسلام دینین مقدس کیتابی نین میلی ادبیاتیمیزا نوفوذاندیجی تاثیریندن دانیشارکن فیلولوگییا علملری دوکتورو ماهیره قولیئووا یازیر: "قرآن-کریمین بلاغتی، منطیقی ائلملیگی و همیشه یاشارلیغی، ائلجه ده مؤوضو گئنیشلیگی و بو مؤوضولارین ابدی آکتواللیغی (حکایه لر، دعوت، احکاملار و س.) ادبیاتین هر دؤنمینده زامانلا سسلشرک اونون آنا خطینی تشکیل ائتمیشدیر. ... ادبیاتین هر بیر دؤنمینده، ایستر کلاسیک، ایستر سه ده آشیق یارادیجیلیغیندا روحون، خیلقتین ان گؤزل تربیه چیسسی اولان قرآن حکمت، عبیرت و نصیحتلری هر دؤورون ایجتیماعی-سیاسی و مدنی دورومونا اویغون طرزده ادبیاتین اؤزولونو تشکیل ائتمیشدیر" [۲۵۰، ۹]

دئییلنلردن چیخیش ائدیب سؤیله یه بیلرک کی، کیمسه اسلام شرقی ادبیاتیندا مقدس قرآن-کریمین موستثنا رول اوینادیغینی تکذیب انده بیلمز و موسلمان خالقلاری آراسیندا ادبی فیکرین آپاریجیلاری نین واسیطه سی ایله اولدوقجا مؤحکم سوتونلاری اولان بو کؤرپو خالقلار آراسیندا قیامتته قدر ادبی علاقه لر یاراداجاقدیر. گونوموزه قدر

اولر ده بیزده بو ساهه ده قلم چالمیش شاعیرلر اولدوغونا باخما یاراق، مسله نی یئرلی-یاتاقلی قویوب فوندامنتال طرزده حلل ائتمک باخیمیندان ادبیاتیمیزدا بیرنجیلیک چلنگی نظامی گنجوییه مخصوصدور. او هله اؤز "خمسه" سی نین ایلک باهار قاراقوشو اولان "سیررلر خزینه سی" نده کی "الله اخیطاب" ایندا ... بیزه وصیت ائدیردی کی، هر بیریمیز بوتون نجیب، خیرخواه، عالیجناب ایشلریمیزی حؤکمن آلاهیین آدی ایله باشلایب، ائله اونون ازه لی و ابدی آدی ایله ده قورتاراق:

شرفلی، عدالتلی تانری نین آدی کی، وار،
حیکمت خزینه سینی آچان آچاردیر، آچار.
هر سؤزون، دوشونجه نین اودور اولی، سونو،
نه سؤیله سن تانری نین آدیلا قورتار اونو.
بو عهدینه سادیق قالان شاعیر اکینجی بؤیوک
مثنویسی اولان "خسرو و شیرین" ای ده آلاها
اونونلادیغی بئیتله باشلاپیر:

کؤمک قاپیسینی آچ ائی یارادان!
گؤستر نظامیه دوز یولو هر آن! [۲۶-۲۷، ۲].
"پئیغمبرین شرفلی آدینی یازیدا عکس ائتدیرن
حرفلرین اؤزو ده شئیریمیزده اونو ترنوم ائتمگین
واسیطه لریندن بیر کیمی اوزون مودت
شاعیرلریمیزی مشغول ائتمیشدیر. بو ایشده ده بیزه
معلوم اولان اثرله عیاسن دئسک، بیرنجیلیک
چلنگی یئنه داهی نظامیه مخصوصدور. او هله "
سیررلر خزینه سی" نده "سونونجو پئیغمبرین
شرفینه" آدلی خصوصی بیر بؤلمه سئچمیش و اونو
بو سؤزلرله باشلامیشدیر:

وارلیغین لؤوحه سینه ایلک سؤز یازاندا قلم

احمدین "الیف" ینی یازبیدیر اونداندا قلم.

"الیف" "الیف" "هئی" ای مولکونه حاکیم ائندن بری،
"دال" اونون بو یونباغی، "میم" ده کی، بیر کمری.
سونونجو پئیغمبرلیک وئریلدی محمد.

تقدیدی بوراخسا گر نظامی،
عجازه یئتر ایدی کلامی.

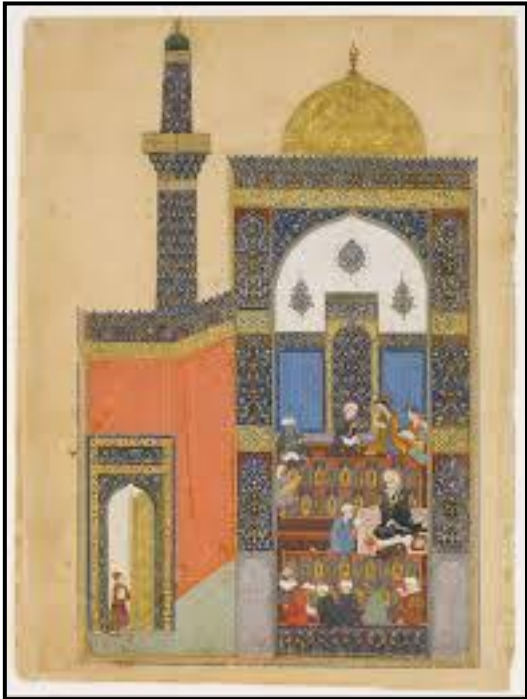
بیر دورر یئنه لئیک او پیری-فانی،
یوخ "خمسه" سینه ندیری-سانی.
تنزیره آنی امیری-خسروو،
ائتمیش ایدی کی، گرچئی هممت نوو.
تبه بیهوده وئردی-رنجه،
قنده دهلی، قنده گنجه.
عالمده دورور ایکن نظامی،
عاقیل ائله مز بو ایلتیزامی [۱۹، ۳۴۷].

نظامی گنجوی موسلمان شرق ادبیاتیندا ائله بیر ایز
بوراخمیشدیر کی، یوزلرله ایران و هیندیستان
شاعیرلری اونوم تاثیرله یازیب-یاراتمیشلار. بو
مثنویلردن ان مهشورلاری: امیر خسرو دهلوی نین "
مطلع الانوار"، درویش اشرف ماراغایی نین "
اجل ابرار"، هاشیمی کیرمانی نین "
عرفی شیرازی نین "مجمع الافکار"، ملیک قومی
نین "منبع الانوار"، عتایی تکلوی نین "منزه
الابرار"، قاسیم اسیری نین "ریاض الانوار"، اده
می نین "رفیق السالیگین"، زولالی نین "حسن
کلوسوز"، موللا شئیدانین "دؤولت بیدار"
اثرلریدیر. لاکین نظامی ادبی مکتبینه یئتیشمیش
صنعتکارلار بونلارلا دا بیتیمیر. اونلارین سایی مینلرله
دیر کی، بوردا اونلارین آدینی سادالاماق موشکولدور.
نظامی نین تورک آردیجیلی علیشیر نوای:
"نظامی اوستادیمدیر. او، منه ایلهام وئریر، اونا سجده
ائدیرم، او پیردیر، خیزردیر"، - دئمیشدیر.

بس، گؤره سن، نییه موسلمان شرقی نین بو بؤیوک
شئیر اوستالاری شئوخ نیامینی اؤزونه پیر ساییر؟
آکادئمیک بکیر نبیئو یازیردی: "میناجات، نت و
تؤحیدلر بدیعی یارادیجیلیق ساحه سینده
فوندامنتال بیر نیتین ایجراسینا باشلاماق عرفه
سینده الله ین شئینه تعریفلر دئمکله اؤز نجیب،
مقدس بورجونو یئرینه یئتیرمک، بو یولدا یاراداندان
کؤمک دیله مک مقصدینی داشیمیشدیر.

اوغوللارینا پئیغمبر گؤندریلمیشیم. بوتون بشریتته ایسه اوجا الله طرفیندن احمد آدیندا پئیغمبر گؤندریله جک. او، عربیستان صحراسیندا دوغولاجاق، یئنی، بوتون دینلردن داها اوستون دین گتیره جک و الله سیز اینسانلاری محو ائده جک.

بو باره ده مقدس قرآن-کریمین " صف " سوره سی نین ۶-جی آیسینده اوجا الله بویورور: " و یادا سال کی، او زامان مریم اوغلو عیسی دئدی: ائی ایسرائیل اوولادلاری، شوبهه سیز من اؤزومدن اؤنجه گله نی-تؤوراتی تصدیق ائدن و مندن سونرا گله جک " احمد " آدلی (ص) پئیغمبرین موژده سینى وئرن

سیزه گؤندریلمیش الله پئیغمبریم. آما او، (احمد) گلدیکده و اونلارا آیدین دلیلر گتیردیکده دئدیله: " بو آچیق-آشکار بیر سحر دیر " .

شیخ نظامی بورادا محض مقدس " اینجیل " ده وورغولانان " احمد " ایسمی نین موتشبیبه شیفره لرینی حیرت آمیز تشبیهلرله بریه رک، اؤزومخصوص شکیلده آچیقلایر؛ " الیف " - " ه " ، " هئی " - " ه " ، " میم " - " م " ، " دال " - " د " .

" الیف " " هئی " ای مولکون حاکیم ائندن بری، " دال " اونون بویونباغی، " میم " ده کی، بیر کمری.

هامی بیلیر کی، پئیغمبریمیزین آدی نین اوخونوشو دا احمد دیر و او واختیله خریستیانلارین کیتابیندا محض بو شکیلده یازیلیمیشدیر " [۲۸، ۲].

اوجا الله مقدس قرآن-کریمین ۶۸-جی سوره سی " نون و القلم " سوره سی نین ۱-۳ جو آیه لرینده بویورور: " آند اولسون قلمه (ملکلرین) یازدیقلارینا (یاخود لؤوح محفوظ دا یازیلانلارا کی). سن یا رسولوم، رببینین نعمتی سایه سینده دیوانه دئییلسن. و حقیقتن، سنی میننتسیز (توکنمک بیلمه یین موکافات گؤزله بیر " .

گؤروندوبو کیمی، بو موبارک آیه لر بیللاواسیته سئوگیلی پئیغمبریمیز حضرتی مهممدله (س.ه.س) باغلیدیر و شوبهه سیز کی، نظامی گنجوی " وارلیغین لؤوحه سینیه ایلک سؤز یازاندا قلم، احمدین " الیف " نی یازیب دیر اوندان قلم، - دئیرکن بو موبارک آیه لری نظرده توتور، چونکی بیر چوخ قرآن تفسیرچیلرین و ایلاهیاتچیلارین شرحینه گؤره اوجا الله وارلیغی، حیاتی حضرتی محمدین (ص) عشقینه یاراتمیش و اونا؛ " سن اولماسایدین، حیاتی یاراتمازدیم " ، - دئیمیشدی.

مرحوم بکیر نبیئوین سؤزلرینه اویغون اولاراق دئییه بیلیریک کی، حضرتی عیسی علیه (س) غیب عالمینه چکیلندن سونرا اوجا الله طرفیندن اونا نازل اولان مقدس " اینجیل " ده غیبه چکیلیمیشدیر. لاکین اونون حواریلریندن بیرینیجیسی اولان بارناب غیب اولان اینجیلی قیسمن یادیندا ساخلادیغی اوچون " بارنابا گؤره اینجیل " یازمیشدیر. لاکین افسوسلار اولسون کی، اوردا سئوگیلی پئیغمبریمیز حضرت محمدین (ص) آدی چکیلدیگی اوچون دونیانین هئچ بیر خریستیان عالمینده بو اینجیلی اوخومورلار. بو اینجیل یالینز اینگیلتره موزه ینده و آمریکانین گیزیل حربی آرخیولرینده ساخلانیر. بورداکی روایتلردن بیرى بو شکیلده دیر. حضرتی عیسی سوروشورلار: - سن بوتون بشریتته پئیغمبر گؤندریلمیسنمی؟ حضرت عیسی جاواب وئیر: - خیر! من یالینز ایسرائیل

بو كمر، بويونباغى ائديب جامال صاحيبي،
سعادت دونياسيندا اولوب كامال صاحيبي.

اوجا الله مقدس قرآن-كريمين ۲۳-جو سوره سى " انبيا " (پئىغمبرلر) سوره سى نين ۱۰۷-جى آيه سينده بويورور: " سنى ده (يا رسولوم!) عالميره آنجاق بير رحمت اولاراق گؤندرديك ". (سن تكجه اينسانلارا دئييل، عئىنى زاماندا جينلره ده پئىغمبر اولاراق گؤندريلميسن. بوتون عالمير اهلى، او جومله دن گؤيده كى ملكلر، يترده كى اينسانلار و جينلر آنجاق سه نين ووجودونلا شرفه ناييل اولورلار. سنين سايه نده گوناهاكلارلارا مؤهلت وئريلميش، حتى سنى اينكار ائدولر بئله جزاسى قيامته قدر تاخيره سالينميشدير. مؤمينلر ايسه سنه ايمان گتيرمكله دونيادا بؤيوك ثاواب قازانيب، آخيرته ده يوكسك درجه لره، ابدى سعادتته ناييل اولاجاقلار) .

حضرت محمد (ص) اوجا آلاهي ياراتدوقلارى آراسيندا ان چوخ سئودىگى خيلقتيدير. اوجا آلاه مقدس قرآن-كريمين ۳۳-جو سوره سى " ال-اذهاب " (دسته لر) سوره سى نين ۵۶-جى آيه سينده بويورور: " حيققا الله و اونون ملكلرى پئىغمبره صالوات گؤندريلر (خير-دوعا وئريرلر). اى ايمان گتيرنلر! سيز ده اونا صالوات گؤندريب (نون اوچون صالوات دئييب) لاييقيجه سالاملابين! (اللهم صلى على محمد و آل محمد؛ " السلام عليكم و رحمه الله و بركاته- دئيين! ") .

اوجا الله حضرتى محمده (ص) اينتهاسيز عشقى نين تصدىقى اولاراق مقدس قرآن-كريمين ۷-جى سوره سى " اعراف " سوره سى نين ۱۵۷-جى آيه سينده بويورور:

" او كسلر كى، اللرينده كى تئوراتدا و اينجيلده (آدينى، وصفينى و علامتلىرىنى) يازيلميش گوردوكلى رسول امى (هئچ كسين يانيندا اوخويوب علم اؤيرنمه ميش و يا مكه لى) پئىغمبره تابع اولورلار. (و پئىغمبر اونلارا ياخشى ايشلر گؤرمگى بويورار، پيس ايشلرى قاداغان ائدر، تميز (پاك) نعمتلىرى حالال،

موردار، ناپاك شئيلرى حرام ائدر، اونلارين آغير يوكونو يونگوللشديرر و اوستونده كى بوخوولارى آچار (شريعتين چتين حؤكملىرىنى گؤتورر. اونا (و پئىغمبر) ايمان گتيرن، يارديم گؤسترن و اونونلا (قرآن) آردينجا گئدولر محض اونلار نيجات تاپانلاردير .

نيظامى گنجوى ده آلاهي رسولونو (ص) چوخ سئوميش، بوتون اثرلرينده اونو مدح ائتميش و بوتون اثرلرينده اولدوغو كيمي " ايسكندرنامه " سى نين حضرتى محمد (ص) حسر ائديگى " سونونجو پئىغمبرين تعريفى " بؤلمه سينده ده بونون اولدوقجا نفيس شكيلده پوئتيك تصدىقيني وئرتميشدير:

نيظامى بو اوجا درگاها ائجاق،

اولو مصطفىنى شفعى توتاجاق.

مؤحكىم حؤكملى خالقا چاتديران،

سئچيلميش ائلچيدير اولو تانر ايدان.

ان ديرليسيدير بوتون بشرين.

ازلدن ابده بوتون يارانيش،

محمد آديندان آلميشدير ناخيش.

اوجا الله مقدس قرآن-كريمين ۵۹-جو سوره سى " الحشر " (" توپلانما ") سوره سى نين ۲۱-۲۴-جو آيه لرينده بويورور: " اكر بيز قرآن بير داغا نازيل ائتسيديك، موطلق اونون (داغين) الله قورخوسوندان ذليل اولوب كيچيلديگينى و پارچالانديغينى گؤررديك. و بو مثللى چكيريك كى، بلكه فيكيرلشه لر. او، اؤزوندن باشقا هئچ بير تانرى اولمايان، غيبي و آشكارى (هر شوور صاحيبي نين ظاهيرى و باطينى حيسسياتيندان گيزلى و آشكار اولانى، ياخود هله مؤوجود اولمايان و آرتيق مؤوجود اولان هر شئى) بيلن آلاهدير. او، بو دونيادا هامينى، آخيرت دونياسيندا ايسه يالنيز مؤمينلرى باغيشلايان و مئهريباندير. او، اؤزوندن باشقا، هئچ بير تانرى اولمايان، بوتون مخلوقاتين ايختيار صاحيبي، مقدس، پاك اولان، بنده لرينه سالاماتلىق، امين-آمانلىق بخش ائدن، هر شئيدن گؤز-قولاق اولوب اونو قورويان، يئنيلمز قودرت، قوووت صاحيبي، هامينى

قیامتده اونون یانیندا، حضوروندا کیم شفات، بو و یا دیگر شخصین گوناھلاری نین باغیشلانماسینی خواهیش ائده بیلر. او، بوتون یارانمیشلارین کئچمیشینی و گله جگینی، بوتون اولموش و اولاجاق شئیلىری بیلیر. اونلار، یارانمیشلار، آلاھین علمیندن، اوزونون ایسته دیگیندن باشقا هئچ بیر شئی قاورایا بیلمز. اونون کورسوسو، علمی، قدرت و سلطنتی، گؤیلىری و یئری احتیوا ائتمیشدیر. بونلاری مشاهدیه ائتمک اونون اوچون هئچ ده چتین دئییلدیر. ان اوجا ان بؤیوک وارلیق دا اودور "

نیظامی گنجوی ده حاقلی اولاراق حیاتدا مؤوجود اولان بوتون علملری، بیلگیلىری، حیکماتلری، گؤزلیکلىری اوجا آلاھلا باغلايیر و بونا " یئددی گؤزل " ده درونی میصراعلارلا فلسفی شرح وئیر:

ایزله دیم یولونو سیاره لرین،

نه کی، علملر وار گیزلی و درین.

اوخودوم، خبردار اولدوم دا واردیم،

وارلیقلار سیررینی یئر-یئر آختاردیم.

سنی تاپان کیمی یومدوم کیتابی،

هامی نین سنه دیر گؤردوم خیطابی.

نیظامی گنجوی اوجا آلاھین یوخلوق ایچینده وار اولدوغونو و کایناتی یوخدان خلق ائدیگینى، حیاتین، وارلیغین، مؤوجوداتین یالنیز اونون ایراده سی ایله حرکت ائدیگینى، عئینی زاماندا مقدس قرآن- کریمین ۲۴-جو سوره سی " النور " سوره سی نین ۳۵-جی آیه سینده بویرولدوغو کیمی، " نور " اوستونده نور اولدوغونو و ایسته دیکلرینی اؤز نورونا قوووشدوردوغونو " ، " لیلی و مجنون " داستانیندا چوخ گؤزل شکیلده وورغولاییر، عئینی زاماندا نور خزینه سینی اونون اوزونه آچماسینا دوعا ائدیر:

ای منیم عاغلیما معنالار وئرن،

من آختاریشچییام، سن یول گؤسترن.

یوللاریم قورخولو اولسا دا بو دم،

سن کی، رهبریمسن، قورخان دئییلیم.

توزلارا دؤنسه ده بو عاجیز بدن،

ایسته دیگی هر هانسی بیر شئییه مجبور ائتمه یه قادیر اولان، هر شئیدن بؤیوک و هر شئین فؤوقونده اولان آلاھدیر. او، ملیکدیر (وارلیق عالمی نین سولطانی و حؤکمداریدیر)، قوددوسدور (موقددسدیر). هر هانسی بیر عئیدن، نؤقصاندا پاک و اوزاقدیر. سالامدیر (ذاتی عئیدن، صیفتلری نؤقصاندا، ایشلری شردن اوزاق و سالامادیر. مؤمیندیر (اؤز توحیدینی بیان ائدندیر. اؤز ذاتی نین و صیفتلری نین حقیقتینه ایمانی اولان، هر ظولمدن و پیسلیکدن آماندا ساخلایاندیر). موحیمیندیر (امیندیر، هر شئییه حاکیم و اوستوندور، بوتون وارلیغی قورویان و هر شئییه نظارت ائدندیر). عزیزدیر (اوخشارسیز و بنزرسیزدیر، مغلوب ائدیلمز، قالیب و عزت بخش ائدندیر). جاباردیر (عزمتلی، شان-شؤوکت صاحیبی، مؤوجوداتی ایصلاح ائدن، هر شئی اوزرینده قطعی ایراده یه مالیک اولاندیر). موتکببیردیر (تظیم اولماغا لاییق، باطینی و آشکار بؤیوکلوک صاحیبیدیر). آله الله موشریکلرین اونا قوشدوقلاری شریکلردن اوجادیر. او، (هر شئییه تقدیر و اؤلچو اساسیندا) یارادان، (بیر-بیریندن فرقلی، لاکین یارادیلیشین کاممیلییی باخیمیندان ایسه بیر-بیری نین عئینی اولان وارلیقلاری) یوخدان وار ائدن (هر شئییه موختلیف شکیللرده) صورتلر بخش ائدن آلاھدیر. ان گؤزل آدلار اونا مخصوصدور. گؤیلرده و یئرده اولان هر بیر شئی (دیله و حال ایله) اونو دیکر ائدیرلر. او، قدرت و حیکممت صاحیبیدیر "

اوجا آله الله عئینی زاماندا مقدس قرآن-کریمین " البقره " سوره سی نین ۲۵۵-جی " آیه الکرسی " دئییلن آیه سینده بویرور:

" آلاھدان باشقا ایلاه یوخدور. ذاتی و کامل صیفتلری ایله هر شئییه قادیر اولوب بوتون کایناتی یارادان و ایداره ائدن، بنده لرینی دولاندیران و اونلارین ایشلرینی یولونا قویان ابدی، ازه لی وارلیق اودور. او، نه مورگو، نه ده یوخو بیلر. گؤیلرده و یئرده نه وارسا، هامیسی اونوندور. آلاھین ایذنی اولمادان

هر يئرده، هر زامان معبودوم سنسن.
 بۇيوك درگاهينا گيرديگيم زامان،
 نئيلر بو درگاهدان قوولموش شيطان؟
 گميم غرق اولماميش قانلى سولاردا،
 رحم ائت، اليمدن توت، قالمايم داردا.
 آچ منيم اوزومه نور خزينه سى،
 ظلوملر ايچيندن خيلاص ائت منى!

موقايسه اوچون باخاق: " الله گۇيلرين و يئرين
 نورودور. اونون نورو ايچينده بير چيراق اولان تاخچايا
 بنزر: تاخچاداكي او چيراق بير قنديلين ايچينده دير،
 او قنديل ايسه سانكى پارلاق بير اولدوزدور. او چيراق
 نه شرقده، نه ده قربة اولان موبارك بير زئيتون
 آغاجيندان يانديريلير. او، ائله بير آغاجدير كي، اونون
 ياغي اوزونه اود توخونماسا دا سانكى ايشيق ساچير.
 او، نور اوستونده نوردور. آلايه ديله ديگيني اوز نورونا
 قووشدورور. الله اينسانلار اوچون ميثاللار چكير. الله
 هر شئى بيلندير "

معلوماتور كي، كلاسسيكلريميز اوز اثرلري نين
 كوللياتيني، اساسن، ديوان عنعنه سى اوزرينده
 قورموشلار. ديوان عنعنه سيني رونقلنديرن ايسه
 ديني پوئزيا ايدى. آلايهين آدى ايله باشلانغيج،
 توحيد - آلايهين بيرليگي و شريكسيزليگي باره ده
 شئير پارچاسى، ميناجات - آلاها خيطاب و دوعا، نت
 - حضرتي پئيغمبرين تعريفى، معراجنامه - حضرتي
 رسول اللاهين معراجى نين تصويرى، معجزات -
 پئيغمبرين مؤعجيزه لرى، مدحى-چهار يار - دورد
 خليفه نين تعريفى ده بو عنعنه دن گلن
 باشلانغيجلاردير.

بوردا دورد خليفه دئييلنده، اسلامين ايلك خليفه
 لرى، ابوبكر، اؤمر، عثمان و حضرت على (ع) نظرده
 توتولور.

نظامى يازير:

علين عشقينده ثابت قدمم،
 اؤمر سئوگيسيندن اوزاق دئييلم.
 هر ايكي نور ايله نورلانيير ديماق:

ابوبكر بير شامدير، عثمان بير چيراق.
 " شيعه " مذهبيندن اولان شاعيرله ميز، او جومله
 دن نسيمي، خطايى، فوضولى و س. " مدحى-چهار
 " عوضينه، حضرت على (ع) مى و او بيرى
 اماملاريميزى مدح ائتميشلر. شيخ نيظامى نين
 دؤورونده ايسه دؤولت باشيندا اولانلار " سنى "
 مذهبيندن اولدوغو اوچون شاعير اؤز " خمسه "
 سينده " مدح چهار " ياراتميشدى. لاکين بونا
 باخماياراق، اسلام پئيغمبرى حضرتى محمد
 (ص) تولىرانتليق درسلى آلدغيندان، اونون
 نورلانديرديغي حاق شؤله سى نين حرارتى آلتيندا
 بوتون بشريتى باغرينا باسان داهى صنعتكار اؤز
 اثرلرينده هئج واخت " سنى " ، ياخود " شيعه "
 مذهبينده اولدوغونو بيان ائتمه ديگيندن اونون هانسى
 مذهبدين اولدوغو حاقيندا دقيق معلومات يوخودور. هم
 ده مسله بوراسيندادى كي، بئش اثريني نين بئشيني
 ده ديوان عنعنه سينه اويغون اولاراق " بسم الله " ،
 " توحيد " ، " ميناجات " ، " نعت " ، رسول
 اللاهين (ص) معراجا يوكسلمه سى نين تصويرى،
 معجزه لرى، " مدح چهار " ، شاعيرين ياشادىغي
 زمانه ده حاكيميتده اولان حؤكمدارين مدحى و اثرين
 يازيلما تاريخى ايله باشلايير. طبعى كي، بو دا اؤز
 نؤويه سينده داهى شاعيرين ايمان، تقوا صاحيبي،
 آلايهين مؤمين بير بنده سى، عيني زاماندا
 ياراديجيلىغيني بيلاواسيطه مقدس قرآن-كريمين
 موبارك آيه لرندن، اسلام احكاملاريندان، حضرتى
 محمدين (ص) موبارك حديث شريفلريندن آلدىغي
 قصه لردن، اعجازلاردان، حيكمتلردن، حيرت آميز
 حكايتلردن، گئرچك تاريخلى عكس ائنديرن
 روايتلردن قايناقلانديغيني آچيق-آشكار ثوبوتا يئتيرير.
 سووئت ايتىفاقى داغيلاندان و بير چوخ گئرچكلر
 اوزه چيخانندان سونرا هاميا معلوم اولدو كي، شيخ
 نيظامى نين مهشور " خمسه " سينده كي بئش
 اثرى نين بئشى ده " آلاها خيطاب " لا باشلايير و

عیرتامیز نتیجه لر چیخاریلیر. بو مثنوییه قایدیشیمیزین ایکینجی سببی اثرده آلاها خاص آتریوتلارین تزدالی شکیلده ایشله دیلمه سیدیر. یوخ وار، واری یوخ ائتمه سی ابدیلیک و فانیلیک آنلاملاریدیر.

سیرلر خزینه سینده " یوخ " ، " وار " ، " فانی " ، " باقی " کیمی ایفاده لر میصرع داخیلینده تضادلی شکیلده ایشله دیله رک آلاها خاص آتریوت و سوبستانسیانی قباریق شکیلده اوخوجوسونا چاتدیریر. " رحمان " سوره سی ۲۶-۲۷-جی آیه لرده دئییلیر: " (یئر) اوزونده هر کس فانیدیر (اؤلومه محکومدور). آنجاق عظمت و کرم صاحیبی اولان ربی نین ذاتی باقیدیر " .

آنین مضمونو نیظامی شعیرینده اؤز عکسینی بو شکیلده تاپیب:

بیز هامیمیز فانیک، همیشه باقی اولان سنسن،
مقدس اوجا مملکت یالنیز سنیندیر.

و یا:

ای ازلدن بیزلر اولمادیقا بئله وار اولان،
ای بیزلر فانی اولدوقدان سونرا دا ابدی یاشایان.
تورپاقدان یارانان اینسان سوندا یئنه تورپاغا گئدر،
یعنی کیمسه اؤزیله بیر شئی آپارماز:

بو تورپاقدان یاشایانلارین هامیسی تورپاق اولوبلار،

تورپاق نه بیلیر کی، بو تورپاقدان نه وار؟ [۸، ۲۰]

اگر مقدس قرآن-کریمین ۵۵-جی سوره سی "الرحمان" سوره سی نین " خلق الانسان من سلاسلین کل فخار " " بیز اینسانی توخوندوقدا ساخسی قاب کیمی سس چیخاران قورو پالچیقدا یاراتدیق " ، - ۱۴-جو آیه سینه نظر یئتیرسک، نیظامی گنجوی نین بو میصرعلاری نین بو آیه نین ایلک اینسان و ایلک پئیغمبر اولان حضرتی آدم علیه السلامین یارادیلیشی ایله باغلی مقدس قرآن-کریمده کی بو معناداکی آیه لرین نیظامی گنجوی نین بو میصرعلاریندا پوئتیک تصدیقینی تاپدیغینی گؤرریک.

داهی موتفکیر بوتون یارادیجیلیغینی اسلام دینی نین نورو ایله برقیلندیریر:

" کلاسیکلریمیزین آلاها آرادیجیل اولراق ایزله دیکلری اساس مؤوزولاردان بیری توحیددیر. بو باخیمدان چوخ طبیعیدیر کی، نیظامی " خسرو و شیرین " پوئماسیندا بو مسئله یه خصوصی پارچا حسر ائتمیش و اونا ایزله دیگی مقصدینه اوغون اولراق بئله آیدین و کونکرتت بیر آد وئرمیشدی: " یارادانین تکلیگی حاقیندا " . بورادا قرآن-کریمین ۱۱۲-جی، " اخلاص " سوره سی نین " قل هو الله احد الله الصمد ولم یلد و لم یکن له کفوا احد " آیه لرینده کی حؤکملر چوخ اینجه لیکله ایزله نیر، بو پوئتیک تقدیماتدا ایسه تام تصدیق اولونور:

دیلمده هر شئیدن اوجا بیر آد وار،

بو آدا باغلیدیر بوتون وارلیقلار،

تکدیر، میثلسیزدیر، - کیم دئییل آگاه؟

اولولار دئییلر اونا تک الله.

... ایدراکین چاتیرسا واحد آلاها،

" ندیر؟ و نجه دیر؟ " سوروشما دها! [۲، ۲۷]

" او سؤز یارادان صنعتکارا مین آفرین کی، هر بیر آرپادان بیر جوؤهر یارادیر. " [۱۷، ۲۶]

نیظامی سؤز اوستاسیدیر، سؤزون دیرینی، قیمتینی چوخ یاخشی بیلیر، او سؤزدن مؤحتشم آیده لر اینشا ائتمیشدیر، اؤزو ده ائله آیده لر کی، مقدس قرآن-کریمین حکمت معجیزه لریندن، بلاغتیندن، بدیعیتیندن، سؤز لفضی گؤزلیکلریندن، معنا اینجه لیکلریندن قایناقلانمیشدیر:

" یارادیجیلیغینا بؤیوک حؤرمت و سئوگیله یاناشدیغیمیز، هر سؤزوندن تسکینلیک اوچون اؤزوموزه عیبرت گؤتوردویوموز شاعیرین " سیرلر خزینه سی " مثنویسی دیگر اثرلریندن فرقلی اولراق، قوران اوسلوبونا اوغون شکیلده یازلمیشدیر. اولجه بیر مطلب نظره چاتدیریلیر، سونرا ایسه اونا اوغون عیبرت، نصیحت، حکمت دولو حکایه و تمثیل ایشله نیر. طبیعیدیر کی، سوندا مووافیق

بیلیریک کی، سئوگیلی پیغمبریمیز (ص) "معراجا" قالخمیشدیر. بو زامان اوجا الله اونون اوچون زامانی کسمیش و وحی ملگی جناب جبرایل پیغمبریمیزی ماددیيات ایچریسینده مؤوجود اولمایان بیر مکانا (اصلینده او مکان دا مادیات عالمینده کی مکان دئییل. چونکی اوجا الله اؤزو ده زامانسیز و مکانسیزدیر) آپارمیش، بورادان ایسه پیغمبریمیز هئج بیر یارادیلیمیشین قالخا بیلمه دیگی " صدره المنتها یا قالخمیش و اوردا بیر چوخ حقیقتلر گؤرموشدور.

" معراج " حدیثه سی ایله باغلی داهی شاعیرلریمیز نسیمی، خطایی، فوضولی اؤز یارادیجیلیقلاریندا بو حدیثه یه خصوصی یئر آیرمیش و فلسفی باخیشلاری ایله بو فؤوق الحدیثه نی پوئتیک ناخیشلارلا نوماییش ائتدیرمیشلر. شیخ نیظامی گنجوی نین ایسه بو مبارک حدیثه یه اؤزونمخسوس باخیشلاری واردیر کی، نیظامیشوناس سیراج الدین حاجی اؤز کیتابلاریندا بو منظم ایفاده لری دقت مرکزینه چکیر: " حضرت محمد (ص) معراج گئجه سی جهتسیزلیگی، سونسوزلوغو، مکانسیزلیگی، روحون دینجلیک ساحه سینی گؤردو: آشاغی، یوخاری، اؤن، آرخا، ساغ، سول بیر جهته چئوریلدی، آلتی جهت آرادان قالخدی، آلتی جهت اونون اؤنونده نه دیل چیخارا بیلر، هم جهت هم ده جاها ن اوندان قاچارلار، جهتسیز اولانین جهته ایشی اولماز، بو جهتدن او پرگار جهتسیز اولدو. اونون نظری جهتین اوزونه نیقاب سالماینجا اورگی تشویش و ایضطیرابدان آزاد اولما بیلمزدی، جهت گؤزدن ایتدی، جهتترین بازارینی پوزدو، اوست و آلت زحمتیندن خیلاص اولدو، اورادا مکان و زامان یوخ ایدی، آلتی جهتین زولفونو آلتیندا سیندیردی، مکانین اوزونه اؤرتوک چکدی، قدیملیک اوزوندن اؤرتویو آچدی، دینجلیک مکانینا داخیل اولدو " [۱۸، ۷۴۹].

بونو دا دئمک چوخ واجیدیر کی، سئوگیلی پیغمبریمیز (ص) معراجا یوخاریدا قئید اولوندوغو کیمی زامانین نیسبیلیگی ایله قالخمیشدیر کی،

داهی شاعیر " هامیسی تورپاق اولوبلار " دئدیکه ایسه هم ائله مقدس قرآن-کریمین بیر سیرا آیه لرینه اویغون اولاراق اینسان اؤلرکن تورپاغا گئتدیگینی و زامان-زامان چورویوب تورپاغا قاریشدیغینی، عئینی زاماندا حضرتی آدم علثیه اسسالامدان سونرا دونیایا گلن بوتون اینسانلارین آنا بطنینده قان لاختاسیندان یاراندیغینی نظرده توتور. چونکی همین قان لاختاسیندا تورپاقتا اولان بوتون ائلئمئنتلر مؤوجوددور. بئله کی، اوجا الله مقدس قرآن-کریمین ۹۶-جی سوره سی " الق " (قان لاختاسی) سوره سی نین ایلك بئش آیه سینده بویورور: " اوخو! یارادان ربی نین آدیلا اوخو! او ربین کی، اینسانی بیر قطره قان لاختاسیندان یاراتدی! او ربین کی، عظمت، کرم صاحبیدیر. او، اینسانا قلمله یازماغی اؤیرتدی. او، اینسانا بیلمه دیکلرینی اؤیرتدی. "

اونو دا قئید ائدک کی، بو سئوگیلی پیغمبریمیزه (ص) نازیل اولان ایلك آیه لردیر و پیغمبرلیک ده اونا اوجا الله طرفیندن همین زاماندا وئرلمیشدیر.

" قان لاختاسی " ایله باغلی بیر مسله ده حقیقتدیر کی، مقدس قرآن-کریمده ۱۴۵۰ ایل بوندان قاباق وورغولانان روشئیمین قان لاختاسیندان یارادنماسی مسله سینی ائمبریولوگییا علمی یالنیز ۱۹۷۳-جو ایلده کشف ائتمیشدیر. بو دا شوبهه سیز کی، مقدس قرآن-کریمین حیكمت و مؤعجیزه لرینی بیان ائتمکله یاناشی، اونون اینسان کلامی دئییل، الله کلامی اولدوغونو آچیق-آیدین ثبوت ایتتیریر.

سئوگیلی پیغمبریمیز حضرتی محمد (ص) مبارک حدیث شریفلری نین بیرینده بویورور: " ناماز دینین دیرگیدیر ".

" حضرتی نیظامی نامازین معراج نعمتینی بئله دیرلندیرمیشدیر: " ناماز اوجا آلاهیین (ج.ج) خصوصی نعمتیدیر " ، " ناماز اومت اوچون خیلاص فرمانیدیر " " ناماز حقیقی محبت خزینه سیدیر " ، " ناماز اینسانلیغین سئوینج موزده سیدیر " ، " ناماز جهنمدن آزاد اولماق وصیسیدیر " [۱۸، ۷۴۵-۷۴۴].

پوئماسیندا بوتۆو بیر پوئتیک سیستم، ادبی کومپوزیسییا اولاراق اورتایا چیخیر [۱۹۲،۷]

آذربایجاندا سووئت حکومتی قورولمامیشدان نیظامی گنجوی نین "خمسه" سی او دؤوره قدرکی ادبی موحیط طرفیندن دفعه لرله ترجمه اولونموشدور. مثلن، "مجموعه الشعرا" نین عوضولری عبدالخالق یوسف، عبدالخالق جنتی، مشهدی آذر، آغاداش منیری، علی عابباس مذنیب آیری-آیری زمانلاردا دفعه لرله "خمسه" یه موراجعت ائتمیش و فارس دیلینی موکمل شکیده بیلدیکلری اوچون لوغته احتیاج دویمادان مقدس قرآن-کریمدن قاینقلانان بدیعی ایفاده لره، پوئتیک قلیلره اساسن، داهی شاعیرین اؤلمز کولیاتینی دیلیمیزه چئورمیشلر. لاکین سووئت دؤنمینده شاعیرلر دؤورون طلبیندن ایره لی گله رک کلاسیک شرق ادبیاتینا مخصوص بدیعی ایفاده واسیطه لرینی، رمز و سیمووللاری ائیقونچولوق آدلاندیردیقلاریندان "خمسه" ده محض بو پوئتیک واسیطه لرله ایفاده اولونان دینی موتیولری چیخارمیش، اروز وزنی نین بوتون قلیبلرینی پوزاراق اونو هئجا وزنینه سالمیش، بو بؤیوک صنعت اینجیسینی نیظامی گنجوی دوها سیندان دفعه لرله آشاغی سوییه ده یئنی نسله چاتدیرمیشلار. اوریژینالا باخدیقجا چوخ بؤیوک بیر فرق گؤرونور کی، بو باره ده اوزون-اوزادی دانیشماق اولار. دینی احکاملارلا باغلی تصورلرین ایفاده سی ده بئله فقرلر سیراسیندادیر.

لاکین صمد وورغونون لیلی و مجنونون ترجمه سینده نیظامی نین حضرتی محمد (ص) یه حصر ائدیگی "نعت" ی تقدیرلاییق حساب ائتمک اولار:

ای وارلیق مولکونه بؤیوک شاهسووار،
عقلین سولطاننسان ذکوتین وار.
سونوسان او مرسل پیغمبرلرین،
سونون حالواسیسان دوزو اوللین.
وارلیق باغچاسی نین ایلک گولو سنسن،
زامنین سونونجو سرکرده سیسن [۱۲].

مقدس قرآن-کریمده زامنین نیسی اولدوغونو بیان ائدن بیر سیرا معلوماتلار واردیر. بونلار مقدس قرآن ۲۲-جی سوره سی "حج" سوره سی نین ۴۷-جی آیه سینده، ۳۲-جی سوره سی "سجده" سوره سی نین ۵-جی آیسینده، ۷۰-جی سوره سی "معارج" سوره سی نین ۴-جو آیه سینده اؤز عکسینی تاپمیشدیر: "ربی نین درگاهیندا بیر گون سیزین سایدیقلارینیزین مین ایلی کیمیدیر!" ("حج" سوره سی ۴۷-جی آیه).

"او، گؤیدن یئره قدر بوتون ایشلری ایداره ائدیر. سونرا همین ایشلر سیزین سایدیغینیزین مین ایلینه برابر اولان بیر گونده اونا یوکسه لر" ("سجده" سوره سی ۵-جی آی). ملکلر و روح (جبرایل ع) اونون درگاهینا اللی مین ایل اولان بیر گونده قالخارلار" ("معارج" ("درجه لر یاخود پیلله لر") سوره سی ۴-جو آیه).

نیظامی گنجوی نین بوتون یارادیجیلیغی اصلینده اوجا آلاها و اونون سئودیکلرینه عنوانلانمیشدیر. داهی شاعیر سوفی دئییلدی، لاکین بیر سیرا تدقیقاتچیلار اونون یارادیجیلیغیندا صوفیزم ائلمئنتلری نین مؤوجودلوقونو بیان ائدیرلر. مثلن، فیلولوگییا علملری دوکتورو لاله علیزاده اؤزونون "آذربایجان ادبیاتیندا آللقوریا" کیتابیندا یازیر: "داهی موتفککیرین سؤز-صنعت اعجازلاری آراسیندا "یئددی گؤزل" اثرینده کی عشق و گؤزلیک آنلایشی نین بدیعی-ائستتیک تلقینی باخیمیندان محض آللقوریک رمزی-مئتافاریک اوبرازلارین تیمثالیندا رثاللاشیر، مضمون، ایدئیا و کومپوزیسیادا اؤزونو گئرچکلشدیریر. شاعیرین بوتون پوئمالاریندا آسترولوژی بیلکله نوماییش اولونسا دا، "یئددی گؤزل" اثری بو جهندن خصوصی مؤوقعیه مالیکدیر. پلانئتلر، اونلارین آسترولوژی و میفیک خصوصیتلری ایله باغلی بدیعی تصویر، ائلهجه ده مؤوزو و ایدئیا نیظامی نین "یئددی گؤزل"

اوجا الله مقدس قرآن-كريمين ۵۱-جى سوره سى " ذريات " سوره سى نين ۴۷-جى آيه سينده بويورور: " بيز گؤيو قدرتيميزله ياراتديق و اونو گئيشلنديرمه ليگيك " .

۲۰ جى عصرين اوللرينه قدر دونيا عاليملىرى كيناتين سونسوز اؤلچولره ماليك اولدوغونو دوشونوردولر. لاکين موعاصير تئخنولوگيالار اساسيندا آپاريلان تدقيقات و حسابلامالار، داها دوغروسو روس فيزيكى آلئكساندر فرئدمان و و بئلچيكالى آستروفيزيك گئورگئ لئمايتر كيناتين فاصيله سيز حركت حاليندا اولدوغونو و گئيشلنديگيني ثوبوتا يئتيرميشلر.

اوجا الله مقدس قرآن-كريمين " هود " سوره سى نين ۱۲۳-جو آيه سينده بويورور: " گؤيلرين و يئرین گيزلى سيرلرى آلاها مخصوصدور (او بوتون كيناتى احتياوا ائتميشدير) و وارليق عالمينده بوتون امرلر و ايشلر (سبب، نتيجه، قانون يولو ايله) اونا قايداجاقدير. بونا گؤره ده يالنيز اونا عيبادت ائت و اونا توكل ائت! رببين نه ائتديگينيزدن قافيل دئييلدير " .

نيظامى نين يوخاريدا قئيد اولوندوغو كيمي، بوتون كليياتى مقدس قرآن-كريمله، اسلام دينيله، حضرتى محمدله (ص) باغليدير و داھى شاعير هئچ واخت بو قايناقلاردان اوزاقلاشماميش اؤز اثرلرينى بو علمى فهمين ايشيغيندا احتياوا ائتميشدير.

داھى شاعيرين مقدس قرآن-كريمه باغليغيني ثوبوتا يئتيرمكدن اؤترو بير نئچه شئير نومونه سينه نظر ائتمك يئتر:

مثلا، اوجا الله مقدس قرآن-كريمده بويورور: " يا ايها الذى آمنو بالصبرى و الصلاه اناللهم و الصابرين " (ي ايمان گتيرنلر! صبر ائتمك و ناماز قيلماقلا آلاھدان كؤمك ديلگين! حقيقتا الله صبر ائدنلرله دير). " البقره " ۱۵۳-جو آيه.

نيظامى گنجويده:

صبر ائتمكله كيشى زيندانان چيخار،

صبر ايله آچيلار باغلى قاپيلار.

نيظاميه گؤره، دوغرو حيات دوشونجه سى و يولو آنجاج اسلامدير. يعنى اوجا آلاها تسليم اولماقدير. اوجا آلاھين ياراتديغى اينسانلارين اسلامدان باشقا حيات طرزى اولماماليدير. اينسانليغا دوغرو يول گؤسترمك اوچون گؤندريلميش پئيغمبرلر هر زمان اسلام حيات طرزىنى تبليغ ائتميشلر. اونلار اينانانلار دا موسلمانلار اولموشلار. كيم پئيغمبرلرين گتيرديگى ايلاهى امره، بويروقلارا اينانيرسا، عمل ائديرسه، او موسلماندير. قوى پردنى بيزه چوخ گؤرمه سينلر و اولان پردنى گؤتورمه سينلر.

نظامى اثرلرده پرده سؤزوندن موختليف معنالاردا ايستيفاده ائتميشدير. لوغتى معناسى گيزلى، بورونموش، اؤرتولموش اولان پرده نظامى گنجويده بزن يوخو معناسيندا، بزن اوجا آلاھين درك ائديلمزليگى معناسيندا ايشلنميشدير:

سنييله آراميزدا چوخ منزىلر وار،

سنى آنجاج قدرتين ائيلر آشيكار.

آسماندا و يئرده بوتون سيرريلر،

بو سيرريلرى يالنيز يارادان بيلر.

اينسان دوشونجه سى نين فؤوقونده دى بو.

لاھوت عالمينده بير باغلى قاپى.

كيناتين حدودلارى چاتاندا سونا،

دوغولور عرشیده يئنى اولدوزلار.

اولدوزلار نور وئيرير بوتون جاھانا،

جاھان شعله له نير يئنى نيازلا.

ياييلير جاھانا ايلاهى نظر،

دوشونجه جهديندن قالمايير اثر.

نيظامى گنجوى بو اثرده اوجا آلاھين اينسان

شعوورونون فؤوقونده اولان سونو، حدودو اولمايان

"لاھوت عالمى" نده قرار توتدوغونو، كيناتين ايسه

سونو و باشلانغيجى اولدوغونو، مقدس قرآن-كريمده

وورغولانديغى كيمي زامان-زامان گئيشلنديگيني

نظره گتيرير.

محمدعلی تربییت " دانشمندان آذربایجان " تذکره سینده نیظامی گنجوی نین " خسرو و شیرین " اثرینده کی شیرینی بیر خریستیان قادینی کیمی قلمه وئریر: " نیظامی گنجوی نین ایکینجی مثنویسی " خسرو و شیرین " داستانییدیر کی، نیظامی اونو هیجری-قمری ۵۷۶ (۱۱۸۰) جی ایلده شمس الدین جهان پهلوانین آدینا نظمه چکمیشدیر. بو داستان ساسانیلر سولاله سی نین مهشور داستانلارینداندیر. خسرو پرویز ساسانی سولاله سی نین ایگیری اوچونجو پادشاهی و شیرین ایسه اونون حرمخاناسیندا اولان خریستیان قادینلارینداندیر " [۱۰، ۲۵۷].

" بعضی قاینقلاردا یالنیش اولاراق شیرین " ارمنی شاهزاده سی " آدلاندیرلمیشدیر. اصلینده پونمادا اراضی آدی کیمی گوستریلمیش " ارمن " ده، " آران " دا شیرینی نین بیبسیسی مهین بانونون حاکیمیتی آلتیندا اولان اولکه لردیر. مهین بانو موقاییسسه اندرکن خسروو قدیم ایران شاهی کیخسروا، اؤزلرینی ایسه تورک حؤکمداری افراسیایا بنزه دیر. شیرین بیر تورک گؤزه لیدیر. نیظامی بو اثرده شیرینی دفعه لرله " تورک " ، " تورک گؤزه لی " کیمی تصویر ائدیر. اونو خریستیانلیغا دئییل، تانریچیلیق دینیینه منسوب اولدوغونو گؤستریر " [۲۰، ۳۰].

قئید ائتمه لیک کی، شئیخ نیظامی نین یارادیجیلیغیندا اسلامچیلیقلا یاناشی، تورکچولوک ده مهم یئرلردن بیرینی توتور. داهی شاعیر اثرلرینی فارس دیلینده یازسا دا، تورکه اولان سئوگی، حسن رغبتی هر زامان اؤزونو گؤستریر: " نیظامی تورک سؤزونو بزن حقیقی معنادا، لاکین چوخ یئرده مجازی معنالاردا، مثلن: پاکلیق، گؤزلیک، یوکسکلیک، عادیل، بیلیجی، قورخماز، جنگاور و قوووت سیموولو، قهرمان معناسیندا ایشلتمیشدیر: تورک دل ستان (اورک آچان دیلبر)، تورک تناز (نازلی دیلبر)، تورک نازنین اندام (گؤزل انداملی دیلبر)...

" هفت پئیکر " داستانیندا ناغیل سؤیله ین گؤزلری تورک آدلاندیریر. گؤزل روم شاهزاده

ایش چتینلشنده صبر آچار باغی، گئجه آردیندا وار صوبحون چیراغی [۱۳، ۱۱۱]. و یاخود

جییر بیرتانسا دا غمین پیکانی، بونونچون یارانمیش صبرین قالخانی. [۱۳، ۱۱۱] الله تعالی مقدس قرآن-کریمده بویورور: " حقیقتا، ایمان گتیریپ یاخشی ایشلر گؤرنلر اوچون رحمان (اورکلرده) بیر سئوگی یاراداجاق. (الله هم اؤزو اولاری دوست توتاجاق، هم ده اولارین محبتینی هامی نین، او جومله دن مؤمینلرین قلبینه سالاجاقدیر... " [۱]

نیظامی گنجویده: ایدراکی دینلسک، سؤیله یر او دا، هر شئی عشق اوستونده دورور دونیادا. یارانسایدی گؤیلر عشقیدن آزاد، دوشون، اولاردیمی یئر اوزو آباد [۱۳، ۸۹]. اوجا الله مقدس قرآن-کریمده بویورور: " الله سیزه امانتلی اؤز صاحبیلرینه قایتارمانیزی و اینسانلار آراسیندا حؤکم ائتدیگینیز زامان عدالتله حؤکم ائتمنیزی امر ائدیر " [۱].

نیظامی گنجویده: مملکتین دایاغی عدالتدیر هر زامان، عدالتله نصیبین سعادتدیر هر زامان [۱۱، ۱۳].

داهی شاعیرین " خمسسه " سینده بوتون سماوی دینلره حؤرمته یاناشیلدیغینی گؤروروک. شاعیر اسلامی بوتون دینلردن اوستون توتسا دا، موختلیف دین نوماینده لرینی حؤرمته یاد ائدیر. او، اثرلرینده اسلامدان اؤنجه کی دؤورلری تصویر ائدرکن تک یارادانا اینامی تبلیغ ائتمیش اولور. بونو " ایسکندرنامه " ده ده آیدین گؤره بیلیریک. نیظامی نین " خمسسه " سینده اسلام اؤنجه کی تاریخی حادیثه لرین تصویر زامانی تانریچیلیق دینیینه سیتایشین ایزلرینی آیدین گؤره بیلیریک. شیخ نیظامی اسلام اؤنجه کی دؤورو تصویر ائدرکن ده تک الله لیغین تبلیغاتچیسسی کیمی چیخیش ائدیر. لاکین نیظامی حقیقتی مقصدینه قربان وئرمیر.

ووقار احمد

خلاصه

نظامی گنجوی یاراديجيلیغی دینی-فلسفی -

عرفانی کوننتکستده

نظامی گنجوی عومومبشری ماهیت داشییان، اعجازکار پوئتیک قوووه یه مالیک یاراديجيلیغی ایله شرق بدیعی تفککورونو علمی-فلسفی فیکیرلرله زنگینلشدیرمیش و شئیریتی گؤرونمه میش یوکسکلیکلره قالدیرمیشدیر. موتفککیر شاعیرین مشهور "خمسه" سی اینسانلیغین معنوی سروتلر آختاریشی نین زیروه سینده دایاناراق، دنیا ادبیاتی نین شاه اثرلری سیراسیندا لایقلى یئر توتور. نظامی گنجوی بوتون یاراديجيلیغی بویو لیریک شعرلر یازمیش و سونرالار پوئمالاریندا ایره لی سوردویو موترققی ایجتیاعی-فلسفی فیکیرلرینی ایلك دفعه همین شعرلرینده ایفاده ائتمیشدیر. نظامی گنجوی یاخین شرق خالقلاری نین ادبیاتینا سون درجه یوکسک هومانیست ایدئیلار و یئنی صنعتکارلیق ناپیلتلری گتیرمیشدیر.

اونون مقدس قوراندان بحرلنن یاراديجيلیغی اینسانی گؤزل اخلاقا، وطنی سئومه یه، اوجا آلاهیین هیدایت ائدیگی یوللا یاشاماغا، مرد مردانه عمر سورمه یه، علم شربتی ایچمه یه، الله، پیغمبر، وطن، تورپاق، خالق، میلت عشقی ایله یاشاماغا سسله بیر. نظامی گنجوی موسلمان شرق ادبیاتیندا ائله بیر ایز بوراخمیشدیر کی، یوزلرله شاعیر اونوم تاثیرله یازیب-یاراتمیشلار. بو مثنویلردن ان مشهورلاری: امیر خسرو دهلوی نین "مطع الانوار"، درویش اشرف ماراغایی نین "من عجول الابرار"، هاشیمی کیرمانی نین "مظهرالاثار"، عرفی شیرازی نین "مجمع الافکار"، ملیک قمی نین "منبع الانوار"، عتابی تکلوی نین "منزل الابرار"، قاسیم اسیری نین "ریاض الانوار"، ادهمی نین "رفیق السالکین"، زلالی نین "حس کلوسوز"، ملا شئیدانین "دؤولت بیدار" ی بئله اثرلردندیر. لاکین نظامی ادبی

سی اونون گؤزونده روم سویوندان بیر تورکدور: تورکی از نسلی رومیان نسبش روملارین نسبیندن بیر تورک " [۱۹،۳].

لاکین شیرین و اونون بیبسی نین اؤز اصلی-نسبی حاقیندا سؤیله دیکلری بو رغبت حیسیسیندن دوغومور، اونلارین میلی منسوبیتینی عکس ائتدیریر.

نتیجه: نظامی گنجوی مقدس قرآن-کریمین موبارک آیه لریندن قایناقلاناراق بوتون اثرلرینده ایستر مؤلیف سؤزلرینده، ایسترسه ده قهرمانلارین دیلیندن وئردیگی بئیتلرده حیاتین موختلیف ساهه لرینه دایر، اؤز دؤورونون ایجتیمای، سیاسی، اخلاقی نورمالارینا مووافیق درین معنالی فیکیرلر ایره لی سورموشدور کی، بو فیکیرلر داهی شاعیرین دینی-عرفانی-فلسفی دیداکتیک تعلیمینی آچیق-آیدین بیان ائدیر. اونون مقدس قوراندان بحرلنن یاراديجيلیغی اینسانی گؤزل اخلاقا، وطنی سئومه یه، اوجا آلاهیین هیدایت ائدیگی یوللا یاشاماغا، مرد مردانه عؤمور سورمه یه، علم شربتی ایچمه یه، الله، پیغمبر، وطن، تورپاق، خالق، میلت عشقی ایله یاشاماغا سسله بیر. نظامی "شیخ"، "مرشید"، "اوستاد"، "خوجا" و "موعلیم" دیر. او دوققوز عصره یاخیندیر کی، بیزی اؤیره دیر، بیزه درس لر کئچیر. بو بیناسی قیامتته قدر داغیلما یا جاق ازه لیبی و ابدی عشق مکتبیدیر.

آچار سؤزلر: نظامی گنجوی، قرآن کریم، آیه، غزل، مثنوی.

Амира Хосрова Дехлави, «Минхаджул-Абрар» Дервиша Ашрафа М а р а г а и, «Мажгарул-Асар» Хашеми Кирмани, «Маджмаул-Абкар» Урфи Ширази, «Манбаул-Анвар» Малика Гуми, Итаби Таклави Автор: Это произведения Касима Асири «Риязул-анвар», Адхами «Рафигус-Салигин», Зулали «Хусни-Калусуз», Муллы Шейда «Довлати - бидар». Но на это м творцы, выросшие в литературной школе Низами, не заканчиваются. Их тысячи, и здесь сложно перечислить всех их.

По словам Низами, единственный образ жизни - это ислам. Посвятить себя Всевышнему. У людей, созданных Всемогущим , не должно быть иного образа жизни, кроме ислама. Пророки, посланные руководить человечеством, всегда проповедовали исламский образ жизни.

VUGAR AKHMED

S U M M A R Y

NIZAMI GANJAVI
IN THE RELIGIOUS-PHILOSOPHICAL-IRFANY
CONTEXT

Nizami Ganjavi enriched Eastern literary thinking with scientific and philosophical ideas and raised his poetry to unprecedented heights with his universal and wonderful poetic power. Famous "Hamsa" of the poet-thinker, standing on the highest top searching for the spritual riches of mankind and has occupied the worthy place among the masterpieces of world literature. During his creativity, Nizami Ganjavi wrote lyric poems, and later, expressed his progressive social and philosophical ideas in his poetry for the first time. Nizami Ganjavi brought extremely high humanistic ideas and new creative achievements into the literature of t the Middle East people.

His work, based on the Holy Quran, calls people to beautiful morality, to love

مکتببندە یئتیشمیش صنعتکارلار بونلارلا دا بیتیمیر. اونلارین سایى مینلرله دیر کی، بورادا اونلارین آدینی سادالاماق موشکولدور.

نیظامیه گۆره، دوغرو حیات دوشونجه سی و یولو آنجاق اسلامدیر. یعنی اوجا آله ا تسلیم اولماقدیر. اوجا آلاهین یاراتدیغی اینسانلارین اسلامدان باشقا حیات طرزى اولمامالدیر. اینسانلیغا دوغرو یول گۆستمک اوچون گۆندریلمیش پیغمبرلر هر زمان اسلام حیات طرزینی تبلیغ ائتمیشلر.

ВУГАР АХМЕД
Р Е З Ю М Е

Н И З А М И ГАНДЖАВИ
В РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКО-
ИРФАНСКОМ КОНТЕКСТЕ

Н и з а м и Гянджеви обогатил Восточное литературное мышление научными и философскими идеями и поднял свою поэзию на небывалую высоту своей универсальной и удивительной поэтической силой. Знаменитая «Хамса» поэта-мыслителя, стоящего на высшей вершине в поисках д у х о в н ы х богатств человечества, заняла достойное место среди шедевров мировой литературы. В период творчества Низами Гянджеви писал лирические стихи, а позже впервые выразил в своих стихах прогрессивные социальные и философские идеи. Низами Гянджеви внес в литературу народов Ближнего Востока чрезвычайно высокие гуманистические идеи и новые творческие достижения.

Е го труд, основанный на Священном Коране, призывает людей к прекрасной нравственности, любить Родину, жить по пути Всевышнего, жить мужественно, пить шербет знаний и жить с любовью к Всевышнему, Пророку, Родине, земле, к людям и нации. Низами Гянджеви оста в и л такой след в мусульманской восточной литературе, что под его влиянием писали и творили сотни иранских и индийских поэтов. Самые известные из этих маснави: Творческие роизведения :«Матлаул-Анвар»

AMEA-nın həqiqi üzvü, tfilologiya elmləri doktoru Teymur Kərimli .

۱. Mahirə Quliyeva. Nizaminin “Sirlər xəzinəsi” və Quran üslubu. Orta əsrlər Azərbaycan Ədəbiyyatı səh 73. Niizami Gəncəvi “Sirlər xəzinəsi” Müqəddimə, filoloji tərcümə şərh və lüğət: R.Əliyev .

۲. Mahirə Quliyeva. Aşıq yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və İslami dəyərlər baxımından. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu. Bakı, “Elm və təhsil”-2016. 404 səh.

۳. Məhəmməd Tərbiyət Danışməndani-Azərbaycan. Bakı-1987. 438 səh. .

۴. Muxtar Cəfərov Samir Ramizoğlu. İşiq saçan sözlər. Bakı-“Nurlar”-2009. 568 səh .

۵. Nizami Gəncəvinin “Leyli Məcnun” əsərində sonuncu peyğəmbərin tərfi. Fərrux Rəhimov. //senet.az

۶. Nizaminin hikmət və nəsihətləri. Bakı-“Yazıçı”-1981. Tərtib edən və ön sözün müəllifi Vəhdət Sultanzadə. 149 səh .

۷. R.Hüseynov. Nizaminin dünyası, dünyanın Nizamisi //Nizami və dünya mədəniyyəti (Elmi konfransın materialları). Bakı-“Elm və təhsil”, 2016 .

۸. Rüstəmov A. “Xəmsə”də alleqoriya, rəmz və simvollar. Məqalə. Ədəbiyyat qəzeti Bakı,1991. IX № 27 .

۹. Ramil Əliyev. Orta Əsrlər Şərq Ədəbiyyatı. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı-“Elm və Təhsil”-2010. 336 səh.

۱۰. Siracəddin Hacı. Həzrət Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” dastanının şərh (X-XIII) məqalələr 8-ci kitab.. səh 26 .

۱۱. Siracəddin Hacı. Hz Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında Peyğəmbərlik anlayışı və Həzrəti Məhəmməd (s.ə.s). IV kitab. səh744-745 .

۱۲. Salman Mümtaz “Azərbaycan Ədəbiyyatının qaynaqları. Bakı-“Yazıçı”-1986. Tərtib edən filologiya elmləri namizədi Rasim Tağıyev. 445 səh.

۱۳. Şamil Sadiq. Ədəbiyyat. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikası Təhsil problemləri İnstitutu. Abituriyentlər üçün metodik vəsait. 334 səh .

motherland, to live on the way guided by Almighty , to live bravely, drink of knowledge sherbet and live with love to Almighty, the Prophet, Motherland, land, people and the nation. Nizami Ganjavi left such sighn in Muslim Eastern literature, that hundreds of Iranian and Indian poets wrote and create under his influence. The most famous of these masnavis are: Creative works: “Matloul-Anvar” by Amir Khosrov Dehlavi, “Minhajul-Abra” by Dervish Ashraf Maragai, “Majgarul-Asar” by Hashemi Kirmani, “Majmaul-Abkar” by Urfi Shirazi, “Manbaul-Anwar” by Malika Qumy.ItabyTaklawi , “Riyazul-anvar” by Kasim Asiri , “Rafigus-Saligin” by Adhamy , “Husni-Kalusuz” by Zulaly , Mulla Sheid “Dovlati - Bidar” by Mulla Sheida . But the creators, who grew up in the literary school of Nizami, don't end there. There are thousands of them, and it is difficult to call all them here.

According to Nizami, the only way of life - is Islam. Devote yourself to the Almighty. People created by the Almighty should have no other way of life, than Islam. The prophets sent to lead humanity have always preached the Islamic way of life.

Ədəbiyyat:

۱. MÜQƏDDƏS QURANI KƏRİM

۲. Bəkir Nəbiyev Xəzan vurmasın. Bakı-“Elm”-2006. 452 səh .

۳. Doktor Cavad Heyət. “Azərbaycan Ədəbiyyatına Bir baxış”. Bakı-“Yazıçı”-1993. 176 səh .

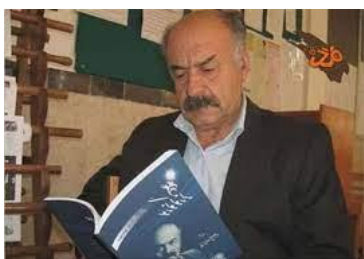
۴. Ə.Səfərli, X.Yusifov. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı-“Maarif”-1982. 386 səh.

۵. Həcər Babayeva. Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığında Nizaminin qəzəlləri. “Qobustan” incəsənət toplusu, Azərb SSR Mədəniyyət Nazirliyinin nəşri. № 3, 1985 96 səh..

۶. İsa Həbibbəyli. Azərbaycan Ədəbiyyatı dövlətdə təbliğatı və inkişaf mərhələləri. Bakı-Elm”-2019. 452 səh .

۷. Lalə Əlizadə Azərbaycan ədəbiyyatında Alleqoriya. Bakı-Elm və təhsil-2020. 384 səh. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Elmi məsləhətçi və ön sözün müəllifi

عاصم اردیلی
SURU سورو

فلکین قانلی الیندن بیر آتلمیش یئره اندی،
 بیر فلاکت آنانین جان شیره سیندن سودون امدی،
 بوللو نیسگیل شله سین چیگنینه آلدی
 تای توشوندان دالی قالدی،
 ساری گول مثلئ سارالدی
 گونو تک باغری قارالدی

خان چوبانسیز سئله تاپشیرسین اوزون،
 یوردوموزا بیر سارا گلدی
 بیر وفاسیز یار الیندن یارا گلمز سانا گلدی
 بیر یازیق قیز، جان الیندن جانا گلمز جانا گلدی
 کنچه جکده الموت دامنه سیندن بورایا درمانا گلدی
 بیر آدامسیز سوری آدلی، الی باغلی، دیلی باغلی!

سوری کیم دیر؟

سوری بیر گول دی جهنمده بیتیدیر
 سوری بیر دامجی دی، گوزدن آخارق اوزده ایتیدیر
 سوری یول- یولچوسودور، ایری ده یوخ، دوزده ایتیدیر
 سوری، بیر مرثیه دیر اوخشایارق سوزده ایتیدیر
 او کونول لرده کی ایتیمیش دی ازلدن،
 اودو گوزدن ده ایتیدیر
 سوری بیر گوزلری باغلی، اوزو داغلی سوزوداغلی،
 اولوب هاردان هارا باغلی!

بوشلاییب دوغما دیارین، اوموب البته یاریندان
 ال اوزوب هر نه واریندان
 قورخماییب، شهریمیزین قیشدا آمانسیز بورانیندان،
 نه قاریندان
 گزیر آواره تاپا، یاندیرجی دردینه چاره، تاپاییلمیر

← Xudafərin 194 (2021) خدآفرین ۱۹۴ خرداد ۱۴۰۰

اکبرضایی(سسسیز)

شعر : نامرد

نامرد اولان، یاخین اولسون یادا یاد
 بوراخ گئتسین اؤز یولوندا دولانسین
 اؤزون توتوب سنه قارشى گله نی
 لیل ائيله سن، قوی آر تیغلی بولانسین

دونن دالدا بوگون اؤنده قاچانی
 یاخاسینی گوْبه یه جن آچانی
 اوره یه غم ، ادبسیز لیک ساچانی
 ایته له سن ، اییلی گوْله سولانسین

"سسسیز" سئویر دوشونجه نی دیله نه
 کؤنلانو آچ یاخشی پیسی بیله نه
 فیکیر وئرمه خاطر حورمت سیله نه
 بوراخ سندن اوزاقلاردا دولانسین.

چوخ سئویر عشقی باشیندان آتا، آما آتا بیلیمیر
اووا باخ آووچی دالینجا قاچیر، آما چاتا بیلیمیر
ایش دونوب، لیلی توشوب چولره مجنون سوراغیندا
شیرین الده تششه، داغ پارچالاییر فرهاد اوتورموش
اوتاغیندا

تشنه لب قو نئجه گور جان وئری دریا قیراغیندا
گوزده حسرت یئرینی خوشله ییب ابهام دوداغیندا
وارلیغین سون اثری آز قالیر ایتسین یاناغیندا
سانکی بیر کوزدی بورونموش کوله وارلیق اوجاغیندا
کوزه ریر پیلته کیمین، یاغ توکه نیب دیر چراغیندا
بوی آتیر رنج باغیندا؛ قوجالیر گنج چاغیندا،
بیر آدامسیز، سوری آدلی، الی باغلی، دیلی باغلی!

سوری جان!

اومما فلکدن، فلکین یوخدو وفاسی،
نه قدر یوخدو وفاسی، او قدر چوخدو جفاسی،
کوهنه رقاصه کیمین، هر کسه بیر جوردی اداسی،
او آیققدان دوشه نی، ایستیر آیققدان سالان اولسون
او تالانمیش لاری ایستیر گونو- گوندن تالان اولسون
او آتیلیمیشلاری ایستیر هامیدان چوخ آتان اولسون
او ساتیلیمیشلاری ایستیر قول ائدرکن ساتان اولسون
نئيله مک قورقو بوجوردور
فلکین نظمی ازلدن اولوب اضدادینه باغلی
قاراسیز آغلار اولانماز،
دره سیز داغلار اولانماز
اولو سوز ساغلار اولانماز
گره ک هر بیر گوزه له بیر دانا چیرکین ده یارانسین،
بیری انسین یئره گوکدن، بیری عرشه اوجالانسین
بیری چالسین ال آیاق غم دنیزینده،
بیری ساحیلده سئوینج ایله دایانسین
بیری ذلت پالازین باشه چکیب یاتسادا آنجاق،
بیری نین بختی او یانسین
بیری قویلانسادا نعمت لره یئرسیز،
بیری ده قانه بویانسین

دیلسیزین باغیرینی ده لمیش
ایری قالمیش، دوزو اگمیش
اونو خوشلار بو فلک،
اثل ساراسین سنلر آپارسین،
بولبول حسرت چکه رک گول ثمرین یئلر آپارسین
قیسی چوللرده قویوب
لیلی نی محملر آپارسین،
خسرووی شیرین ایلن ال اله وئرسین، کئفه دولسون،
سوری لار سولسادا سولسون،
بیری باش یولسادا یولسون،
سیقسا بیر اولدوز اگر اولماسا اولدوزلار ایچینده،
بو سماء ظلومته باتماز
داش آتان، کول باشی قویموش،
داشینی اوزگه یه آتماز
سن یئتیش سون هدفه،
اوندا فلک مقصده چاتماز،
داها افسانه یاراتماز

سوری، ای باشی بلالی، زامانین قانلی غزالی
سوری بیر قوش دی خزان آیری سالیبیر یوواسیندان،
ال اوزوبدور آتاسیندان،
جوجه دیر حیف اولو سود گورمه ییب اصلا آناسیندان
او زلیخا کیمی یوسف ایی یین آلمیر لباسیندان
بونا قانع دی تنفس ائله بیر یار هاواسیندا
درد وئرن درده سالیب آما خبر یوخ داواسیندان
آغلاب سیتقایارق بهره آپارمیر دوواسیندان
او بیر آئینه دی رسام چکیب اوستونه زنگار،
اوندا یوخ قدرت گفتار،
اوزو چیرکین، دیلی بیمار،
گنج وقتینده دل آزار،
گوره سن کیم دی خطاکار،
گوره سن کیم دی خطاکار!

آی آدامسیز سوری آدلی، ساچلاریندان دارا باغلی!
نئيله مک ایش بئله گلمیش. چور گلنده گوله گلمیش،
فلکین ایری کمانینده اولان اوخ آتیلاندا دوزه دگمیش،

اوره يېم گۆي، قارتالي سن
 بيزلر سنه گلن گئدن
 هاميميزا سنسن وطن
 آنايوردوم آذربايجان
 آنايوردوم آذربايجان

اکبر رضاي

اؤلورم

بیرگون ، دونيالارینی دیشیمیش اونودولماز آتام، ایکی
 دگرلی دایاغلاریم ، قارداشلاریم یادیم دوشدولر... ایلر
 اؤتور، آما هئچده اینانمیرام مندن چووووخ اوزاق
 اولدوقلارینی. یالیز بیر دویغو و تک بیر آنلام منی
 دینجلدیر. اودا بودورکی باجاردیغیم قدر حیاتی سئوه
 سئوه ، یاشایا یاشایا ، گون گون اونلارا یاخینلاشیرام.

دوشموش جانیم آتشی هیجران ، اؤلورم
 آتمیش منی اول سئوگیلی جانان ، اؤلورم
 غم بزمی آچیبدیر قوجاغین ، کؤنلوم ایچین
 اولماز منیم احوالیم درمان ، اؤلورم

یارسیز نه بلالر چکیرم ، بیلمه لی دیر
 یار اولسا وئره ر حالیم سامان ، اؤلورم

گلسین بو یانان کؤنلومو ، بیدار ائله سین
 وئرسین بو یازیق کؤنلومه فرمان ، اؤلورم

جان سیزلاییر هرگون ، سحر آخشام یار ایچین
 هر آنیم اولوب دردلی پریشان ، اؤلورم

هئچ بیلمزیدیم ، دم گئده تئن تئن گله غم
 اود توتسون آلیشسین بئله دووران ، اؤلورم

اکبر رضاي (سسيز) آنايوردوم آذربايجان

سنين دیر قان سنيندیر جان
 سنين دیر حیاتیم اینان
 سنسن منه مکتب دیوان
 سنسيز ده لی اوللام اینان
 آنايوردوم آذربايجان

حیاتیمین ایشیغی سن
 عاشیقینم اؤلسمده من
 دوشمنلره دئمه رم هن
 کندیم شهریم منه جاهان
 آنايوردوم آذربايجان

بو جانیمین اورک گؤزو
 اوره يېمین بیرجه سؤزو
 دیلکلرین سنسن اؤزو
 سنه قوربان اولسون بو جان
 آنايوردوم آذربايجان

"سسيز" م من های سالمارام
 یاد الیندن پای آلمارام
 سنسيز حیاتدا قالمارام
 داغ داشینا منم حیران
 آنايوردوم آذربايجان

فخر اندیریک سنه وطن
 سنسن بیزه جان ایله تن
 قویمام یاخین گله دوشمن
 من سنه حیرانام حیران
 آنايوردوم آذربايجان

درد دوشمن اولوب ، كۆنلومو برباد ائله دى
اود توتدو منى ، قاجدى دا ياران ، اولورم

بیر کیمسه نی اینجیتمه یه ، مئیل ائيله مه دیم
لاکن ، حیات ائتدی منی ویران ، اولورم

"سسسیز" نه بلالر چکیرم ، بیلمه لی دیر
عشق اولماسا بو قلبیمه سولتان، اولورم

میرزه علی معجز شیبسترلی بیلمه دیم

«بنده»نی عفو ائيله یه میلت گرک،
مسجیده بوتخانه دئدیم، بیلمه دیم.
باشینی دیواره ووروب سیندیران-
عاقیله دیوانه دئدیم، بیلمه دیم..

من نه بیلیم قارغا خوش آوازیمیش-
بايقوشا بايقوش دئمک اولمازیمیش؟
تلخدی اوقات شریفیم بیر آز،
«بايقوش» او حیوانه دئدیم، بیلمه دیم.

گۆردو فیلانکس یوخودا بیر گئجه:
قول-بویون اولموش، یاتیری حور ایله.
سرخوشودوم شیرهی انگوریله،
اویقویا «افسانه» دئدیم، بیلمه دیم..

«اون ایکی آی آغلامیشیق موّتصیل
بو گئجه بایرامدی کیشی، آزا گول!»
بنده ی بی تجربه و کم عاغیل،
بو سۆزو نادانه دئدیم، بیلمه دیم.

«بوغ و ساقال صؤحبتین الدن سالین،
ائيله مه یین ذمّ او قیزیل دیشلری!
عصریمیزه لازیم اولان ایشلری،
اؤرگدین اوغلانا!» دئدیم، بیلمه دیم.

«دوشمن دین گۆیده گزیر، قوش دئیل.
معبدی ویران ائده جکدیر، اگیل!
کس سسینی، باشینا بیر چاره قیل!»
قاری قرآنه دئدیم، بیلمه دیم.

گۆرچک الینده قزئته جعفرین،
رنگی پوزولدو، سیریغی پیرتلادی،
غیظه گلیب بومب کیمی پارتلادی.
آغزینا «قورخانه» دئدیم، بیلمه دیم

«وزر و وبالی، گوناھی بوینوما،
مشدی جانیم، وئر پولونو آجلارا،
پئیکری عوریا نلارا، مؤحتاجلارا!
گئتمه خوراسانه!» دئدیم، بیلمه دیم.

«حاجی داداش، سالما اؤزون زحمته،
وئر او پولو ملت بی دؤولته!

سۆز ائتمز اثر، چاره قاليب ايندى دوعايه،
تدبير ائله، عؤرت!

كافير اگر بورج وئره ميئته،
بند اولار ايرانه» دئديم، بيلمه ديم.

لعنت سنه عيفريته، سنين دير بو جهالت!
ائتدين نه خيانت؟!
سندن توره نيبيدير بيزيم ائوده بئله بيدعت
ائى مايه ي حيلت!

اويموش عجب غفلته ايرانلى لار،
چورت وورار صبح و مسا، يوخلايار.
من ائله بيلديم كى او سير ساخلايار،
سيرريمى قليانه دئديم، بيلمه ديم.

توتسون چوره ييم گوزلرينين آغ و قاراسين،
ائى همسر بدخواه!
حاشا، اودا ياخماز آنا ايستكلى بالاسين!
كسسرين سنى آلاه!

آدى الين قائمه ي خنجره.
دوردو، بئش اون ووردو من موضطره.
من ائله بيلديم كى او سوز ياخشيدير،
«ياتما!» موسلمانه دئديم، بيلمه ديم.

بو طيفلى اوخوتماقليغا ائتدين منى ترغيب،
هپ ائيله دين ايغوا.
ايندى نه دى فيكرين؟ ايشيميز اولدو بو تركيب،
يوخ چاره سى اصلا.

دوستا دئير دوست خطاياتينى،
تا ائده اصلاح عيوباتينى.
دين و وطن دوشمنى ظن ائيله ديم،
«مؤعجوز»ه بيگانه دئديم، بيلمه ديم.

هيهاث كى، تدبير اولو بو خانه خرابه،
زاييل اولوب عقلى.
درسه، قزئته، مكتبه، ژورنال، كيتابه
ماييل اولوب عقلى.

سرخوشودوم شيره ي انگوريله،
«مؤعجوز»و گوردوم دولانير حور ايله.
«وئرمز اؤپوش حورى سنه زور ايله.»
عاشق نالانه دئديم، بيلمه ديم...

بيخدين ائويمى، ائيله دين اؤولاديمى ضايع.
ايش كئچدى محلدن.
من آنلامارام علم نه دير، يا كى صنايع.
زارم بو عملدن.

ميرزه على معجز شبيسترلى بيلمه نه گوردور بيزيم اوغلان اوخوماقدان!

ايسترديم او دا من كيمي بير حورمته چاتسين
دونياده دولانسين
تا غول گوجونه ماليك اولوب شؤهرته چاتسين،
آزاده دولانسين.

بيلمه نه گوردور بيزيم اوغلان اوخوماقدان،
دنگ اولدو قولاغيم.
ژورنال، قزئته، هرزه و هذيان اوخوماقدان -
اينجلى اوشاغيم.

عاغلىن آپاريب بس كى باخير گونده قارايه،
يا رب نه حماقت!

قنداب صادیق

QƏNDAB SADIQ

سالام، چوخ حۆرمتملی حسین معلیم. سیزه یازان
 بۆیوک رغبت بسله یین سالاطین احمد اووانین نوه
 سی قنداب احمدلیدیر. اومید ائدیرم کی، هر شئی
 قایداسیندادیر و یاخشیسینیز. " ایکی ساحیل "
 درگیسینده چیخان مصاحیبه نیزی اوخودوم و
 چوخ غورورلاندیم، بیر آز کدرلندیم. بیر آنانین ۲
 اوغونو نجه آیبیریلارسا، آذربایجانلی دا ائله
 آیبیریلار. منی بو کدرلندیردی. عینی زاماندا،
 یئنی معلوماتلار الده ائتدیم. سیزه چوخ
 میننتدارام. و " نیظامی ایلی " اوچون یازدیغیم
 غزلی سیزه تقدیم ائتمک ایسته بیرم. تخلوصوم
 " قنداب صادیق " کیمی گئدیر. آتدیغینیز
 آدیملاردا سیزه بول-بول اوغورلار آرزو ائدیرم،
 گۆزل و کیچیک باجیم تانایا سالاملاریمی
 گۆندیریم. غزلیمی بوردا قید ائدیرم. تشککورلر.
 ساغلیقلا قالین.

بألكى شهرى ۲۱، ۲۰۲۰

اینسانمی دئییرلر عشقه گیرفتار اولانا،
 یا عاشیقی خسته ائدیپ سببکار اولانا.

بنزر اولور حسرت چکن قلبی بنده نین
 خرابه اولوب کوللی سولان گولزار اولانا.

بیر وقتدیر ایندی کی، اولوب روستم دؤوران
 بیر آد قازانیدی.
 غارتلر ائدیپ تا کی تاپیدی سر و سامان
 بیر شئی ده قانیدی.

بوچ ائیلهدین، عؤرت! بو گۆزل، ساده جوانی.
 دیل بیلمز اوغول، وای!
 رنگی سارالیب، قالمایب اصلا یاری جانی.
 بیر گولمز اوغول، وای!

آی ناخلف اوغلوم، نه یامان مشقه دوشوبسن!
 ائی کاش اوسانایدین!
 قولدورلوغا یوخ، علمه طرف عشقه دوشوبسن،
 بو قوبجو قانایدین!

ائی نور دو چشمیم، اوخوماقدان حذر ائیله!
 صالح ولد اول، گل!
 آت مین، هونر اویرش، منی ده بختور ائیله!
 ایشده بلد اول، گل!

بس دیر اوخودون، آز قالا جانین تلف اولدو.
 بو کاردن ال چک!
 یازماق، اوخوماق، باشینا انگل-کلف اولدو.
 اشعاردن ال چک!

مین علم اوخویوب سؤز بیله سن حۆرمتمین اولماز،
 بو دار جهاندا.
 سؤز بحرینه گۆهر اولاسان، قیمتین اولماز،
 خاصه بو زماندا.
 یوخ، یوخ، باخیرام فیکرینه، سندن اوغول اولماز،
 جانین به جهتم!

میرت-میرت اوخوماقدان، کیشی، بیر قان کی، پول اولماز،
 میرتیلدا دمادم!
 قیل علم فراهم،
 اول غوصه یه همدم!
 عؤمرون اولاجاق کم،
 دوشمن سنه عالم...

@SheirOcagi

وطنیمیزده قاریش-قاریش گۆزل یئرلر قالیدیر،
آی آلیناقلی گۆیرچینیم، جنت سئیران اولدو گل.

سن یانیمیزدان گنده لی هنج بئشجه گون ده کئچمه ییب،
نئچه گۆزویاشلی قالدی بوردا، آغیر زامان اولدو گل.

سن بیزلی ترک اندیب گنتدین، بیزسه یترده قالمیشیق،
اوجا گۆیلره صاحبسن، فانیلر ده مئهمان اولدو گل.

صادیق، بو کۆرپه لر قالاجاق او اوزاق فضالاردا
بیزلسه یالان اولدوق، حیات شوبهه-گومان اولدو گل.

قنداب صادیق.

۱۷،۱۰،۲۰۲۰ ویلنیوس شهری.

شهید

Şahid

تورباق اوچون، وطن اوچون جانین قویوب گئتدیلر،
شاد اولاق دئییه اؤولادین آغلار قویوب گئتدیلر.
قوی اوچرنگیلای بایراغیمیز اوجالسین قاراباغدا،
مزار اولدو یاتاقلاری ایندی قارا تورپاقدا.
آه شهیدیم، جان شهیدیم، نه لر اوچون گئتمیسن،
وطنه جانیم قورباندیر، هایدی دئییب گئتمیسن.
بیز لر سنه بورجلو قالدیق، حاقین اؤدنمز، شهید،

← Xudafərin 194 (2021) خدأفرین ۱۹۴ خرداد ۱۴۰۰

بونجا وصفلرین آردیندا سئچیلن تک شئی
گئدیپ دوست بیلیر اؤزونو زهریمار اولانا.

اول نه ایشدیر کی تاپمیرام بو ازل عالمده
راست گلمیرم دردیمه غمخوار اولانا.

هر لیساندا آچان بیر خوش سؤز ایله دعوت ائده
اولا کؤنلومه حصار قاپیسی گولدن خار اولانا.

وصلینی آرزولاماقدیر چتینلیک بو زمانه ده
آلغیش اندیبین هر آغ ساچی یارینا یار اولانا.

چون اولدن گلیب بیر بئله عادت-عنعه
گئنیش دوزلرده عمره-صفاسی دار اولانا.

بیر گۆزله لیلا دئییر ایندی بوتون دؤورو-جاهان
دلی قویدولار ایسمینی مجنونتک دیلدار اولانا.

صادیق، ازل دؤوراندا ایجازت اولمادی یاز بونو
ایندی داستان دانشیرلار عشقیندن بیمار اولانا.

گل

Gəl

گوله رک یاشادیغین ائوین ایندی دومان اولدو گل،
گۆی اوتلاردا قاچدیغین چمن قورو سامان اولدو گل.

صاف اورکلی، ملک اوزلو، ائی جنتین آل فیدانی،
سنی گور تورپاغا تاپشیران آتان باغبان اولدو گل.

باشقا زامانلار بیز اؤز دردیمیزه علاج دیلردیک،
سنین بو واختسیز آیریلیغین خراب درمان اولدو گل.

هاراییمیز یئتمیر عالمه، بو وحشته سوسورلار،
ملک اوزلوم، فانی دونیادا دوست دا دشمن اولدو گل.

محمودبني آدم (دالغا)

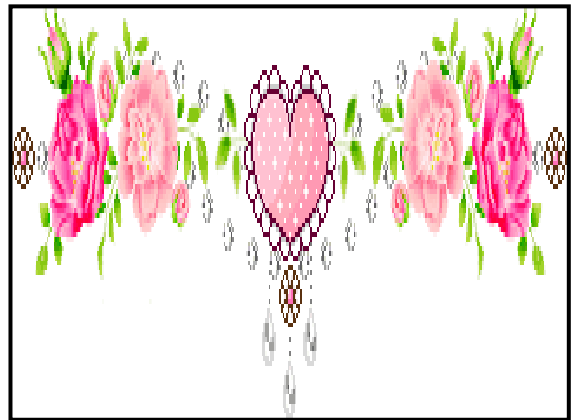
"آه"

هر نه اولاجاق، قوی اولسون
 دونيا يئکه دونيادی.
 بئله يئکه دونيادا،
 کیمین یئری دارالار؟
 اورک،
 اینجه، سینمالي،
 سؤز آتارسان یارالار
 گئتمه،
 گئتسن، قارالار.
 کئشگه هر شئی اولئیدی
 اورک، دونيا اولئیدی
 يئکه، سینماز، قارالماز
 رنگی قاچماز، سارالماز.
 هر نه اولسا، قوی اولسون
 یانلیز گئجه اولماسین!
 گئجه؟
 گئجه اولسادا،
 نه بیلیم، قوی اولسون
 اوندا داریخمالیق لار
 اوندا سوسقون اورک لر
 سارالماسین،
 سولماسین.
 بیر یارالی آه گلیب
 اوره ییمه دولماسین.

"چوپور بايقوش"

گئجه دیر،
 قارانلیق قوجاغیندایام!
 لای- لای یین اوخویور

سن زیروه لره یوکسلدین، حاقی حالال ائت شهید.
 آنان یولدو ساچلارینی، قلبی سینیق دیکباشلی،
 اؤولادلارین دا بیر یاندا دایانیب گؤزویاشلی.
 حیاتیینی بؤلوشدویون اوزو قملی قادین وار،
 نفس ندیر؟ جان ندیر کی؟ حیات ایندی اونا دار.
 تابوتدا گلیرسن ایندی اوستونده بایراغیمیز،
 دور آیاغا! بوردایام دئی، داغلانیر کی باغیریمیز.
 ساواش مکانیدیر بورا، یانیندا گئنئرالین،
 دیشمه سین سرحدلری خریده ده قارتالین.
 گئدین ایره لی، ساواشین، آذربایجان عسگری،
 شرفسیز دوشمنلرین وار، الدن وئرمه سنگری.
 الله در گاهینداسینیز، شهادتی شربت بیل،
 "اؤلدوردوک" دئییب گولورلر، اثرمنیتک زیر- زیبیل.
 بیز بایراغی ناموس بیلیر، اؤپوب آلنا قویاریق،
 اونا داش دیدیرنلری یامان گونه سالاریق.
 بیز بوزقوردان گلن تورکوک، باش ایمریک دوشمنه،
 اؤلوم حاقدیر، بیز گئدریک گؤزوباغلی دؤیوشه.
 آسانسا بو تورپاقلاری گلین الیندن آلین،
 قوردون گزدیگی چؤللرده ایزی اولماز چاققالین.
 مرددیر، قورخماز پهلواندیر اوغلو آذربایجانین،
 اونلار تورک اوغلو تورک دور سیپر اندر اؤز جانین.
 دیلرم اوجا تانزیدان یئرده قالماسین قانین،
 آنا وطنیم بؤلونمز، مؤحکم آذربایجانیم.
 ایگید شهیدلرین اؤلمز، سن ائی آذربایجانیم،
 یاشا، یاشا، چوخ یاشا سن، شانلی آذربایجانیم!

باخیم باغین یاشینا
 گۆروم قوشلار ھار دادیر
 کیمین باشی دادادیر.
 قوشلار،
 قوشلار، آ، قوشلار
 گلین، گۆروم سیزلری
 کیم آیردی، بیزلردی؟
 یای گلئیدی،
 گۆرایدیم،
 نار آغاجیندا، نار وار
 چیچکلی باغ ایچینده
 غم سیز، آزاللی سار وار.
 داغ قوجالمیر، اوجالیر
 گۆز، گۆرنمیر قارالیر
 باغین یاشیل ساچلاری
 ھۆرولمەمیش سارالیر.
 بیزیم حیطدە باغ وار
 یانیندا یئکە داغ وار.
 قوجالمیر اوجا داغلار
 سارالیر یاشیل باغلار.

چوپور بیر بايقوش.
 داریخیر کۆنلومون نارین تئلری
 ساچلارین کیم ھۆرور،
 گۆرەسن ایندی؟
 آغلاپیر قونشودا
 بالاجا بیر قیز!
 یورقون چیبینلردە
 کیم گئدیر ایندی؟
 قیزلارین ساچلارین
 قارا گئجەدە
 کسیرلر، ھۆرۈک- ھۆرۈکلۈ.
 چوپور بايقوش گولور
 گۆزۈمدە منیم!
 گۆزلریم کور اولسون
 گۆرمەسین ایندی
 کسيلمیش ساچلاری
 یاشلی گۆزلری.

"باغ، داغ"

بیزیم حیطدە باغ وار
 یانیندا یئکە داغ وار
 داغ، داشلی دیر
 اوجا دیر
 باغ، یاشلی دیر
 قوجا دیر.
 چیخیم داغین یاشینا

آغلاما تانرینین اینصافی گولور
بلکه یارالارین دوزومله گلیب

دؤزرسن صلیبی، دؤزرسن میخی
آغریلار سس چکیب جانیندا گولر
ایچدیکجه قانینی کور فیکیرلیلر
داماریندا گولر، قانیندا گولر

باشیندان پای آلاز گویون قوشلاری
اوجوب پایلاشارلار دونیا یا سنی
آدیندان تولکولر داستانلار یازار
سالارلار حیره ته گلیب گنده نی

سئوینمه چارمیخی کوپرو ائيله ییب
بو چیرکین دونیادان هله کئچیبسن
اؤلسنده شوملوغو یاشاییر باختین
یازیق، یامان یئرده اله کئچیبسن

یوخ، داها نیسگیلین دؤزولمز اولدو
اللهی دا سنه ده ده وئریرلر
کئشیشلر جننتده دوز اینسانلارا
آنانلا یاتماغی وعده وئریرلر.

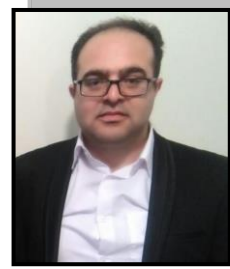
۱۱/۱۰/۹۸

گوزوم وطن

یقین سن سن بو دونیادا
بال دان شیرین سوزوم وطن
تورپاغین دان ، سورمه آلیب
ایشیق لانیب گوزوم وطن
اولوب گئتسم قالاجاغدی
داش قایاندا ایزیم وطن
بوی آتمیشام بئشیبینده
بیر عسگرم کئشیبینده

شعر بوخچاسی
تویلایب، گوئدرن :
علی طالبی قایاباشی

ثاقب رشت آبادی

داها نیسگیل یولویام وار یورو سونسوزلوغومو
درد آلیب کایناتی آغرییر اونسوزلوغومو

هئچ دویولماز کیمی دیر ائلسیز، آدامسیز دردییم
انتحار، آغلادی هیتلرده قوشونسوزلوغومو

خوش گونومدور هله ایپ باغلا یا جاقلا زادیما
بئله کی سئودیغیم اوینار جازا سونسوزلوغومو

هر نه گئیدییم ساریدی حسرتی چیلپاغلیغیما
کفن اورتوب باسیرا بلکه بو دونسوزلوغومو

او هله اوزگه اورکلرده یاتیر غفلتینی
درد آلیب کایناتی آغرییر اونسوزلوغومو .

عیسی

آغلاما دونیانین یئتیم اوشاغی
بو شوم طالعینده اوزونله گلیب

عشقینده فدا اولماغا جانیم ، هیمه بتدیر
غرق اولمالییم ساحیلی یوخ غم دنیزینده
حسرت له الیم بوش کویوک ایله چیمه بتدیر
اغیار ایله ناز ائتمه ده دیر سئوگیلی دیلبر
باخ شانسا سن الله ، اوره بییم گور کیمه بتدیر !
بیر حکم ائله قوی خسته جانیم داردان آسلسین
الله دان اوتانماز ، بو جانیم ، حاکیمه بتدیر
مظلوم لار اگر اولماسا ، کیم ظالیم اولار بس
مظلوم قانی البته کی بیر ظالیمه بتدیر
چوخداندی اوزولموشدور الیم شعر و غزل دن
بیر داها غزل یازماغیم احوالیمه بتدیر
" انباز " ی غزل دن ائله بیب مست نباتی
سوز یوخ کی بو جولان ائله مک درسیمه بتدیر

رویا سیدی

طنز ادبیاتی ایلر اونجه
دن خالق آراسیندا
تانینمیش و یئر
توتموش بیر ادبیات دیر
کی بویوک شاعیرلردن
بیزه یادگار قالمیشدیر

او جمله دن میرزا علی اکبر صابیر - حمید آرش آزاد
- کریمی مراغه ای و نئچه بئله گوزل شاعیرلریمیز .
موغانین گنج تئاتر و طنز اویونچوسو رويا سیدی
۱۳۹۸ دن طنز و تئاتر زمینه لرینده فعالیت لرینی
باشلاسالاردا چوخ گوجلو میدانا چیخیب و چوخلو
چتینلیک لردن آدلاییب چوخ تئز خالق آراسیندا
تانینمیش بیر طنز اویونچوسو ساییلدی .
بو یولدا دولتی و اداره قیسمت لریندن یاردیم گورمه
سه لرده مجازی دونیاسیندا گوجلو چالشیرلار .
بو یولدا کاظم جهانگیرزاده ، محبوب شکرزاده ، سینا
بهپور و جمال بدری جانابلا ریندان بهره لنیب دیر .
خانیم سیدی بویورورلارکی هر زمان کی خالقین

ایچرینده ، ائشیبینده
عومور بویو اوزوم وطن

سنه توپراق دئمه رم من
سن جانیم سان اوره بییم سن
یقین آیدین گله جه یه
مین آرزوم سان دیله بییم سن
واریم خیریم برکتیم
ایستی تزه چوره بییم سن
محبتین عشقین درین
قایالاردا سو یون سرین
بوکولمز یولوندا یقین
کل کوتان تک دیزیم وطن

آذربایجان ! بوگون سنه؛
قورباندی جانی انبازین
احرام گئییب حاجی لار تک
قبول قوربانی انبازین
جاندا شیرین بیر زادی یوخ
بودور ایمکانی انبازین
کوراغلو تک هایخیراجاق
وطن وطن چاغیراجاق
دویوش لرده ، باغیراجاق
شعریم وطن ، سازیم وطن

علیرضا انباز
« غم دنیزی »

عومروم شوشه سی سینماقا بیر طیلسیمه بتدیر
هیجرینده بو کونلوم اوزولوب تئل سیمه بتدیر
سن امر ائله سن ، جان قویارام من قدمینده

اؤزونه گتیردی : داها بئله ائلیرسن ایستیرم بو قورو
 آغاجین ، کؤکونده یئریندن چیخاردام خانیم !
 مارال تووشکیه تووشکیه دایانیب سویوق ترین
 دامجیسینین آخماسینی ، کوره گینده یول
 آچماسینی حیس ائله ییب کؤتوکون اوستوندن یئره
 آتیلیب جاوابلادی : اؤنجه سلام ایکنجی بو آغاجین
 کؤتوکو سن ایچین ضرری واردیر ؟
 _ اونو یاندیرمالیام !

_ بو آغاجین کؤتویو من ایچین جان وئیریر ! نئجه
 اوره بین گلیر منیم جانیمی آلاسان ؟
 _ سنین ایشلریندن باش چیخارتمیرام آرواد !

مارال دوغولو گؤزلرین قورو کؤتویه توتوب دئدی : بو
 قورو آغاج گؤوه رمه سینی منده آختاریر منده
 نفسیمی اونون کؤتویونده آختاریرام .

کیشی کرتین ایچینه آدیملا دیقجا دئدی : یاخچی
 هله باشوین لچگینی باغلا ، ساچلارین گورسنیر ،
 هئج دئمیرسن قوروم قونشودان ذات دان
 آچیشکالاریندان باخیب سنین ساچلاروی گورلر ،
 اولان قالان آبریم گئدر !

مارالین دیل دوداغی تیتربیت حیات یولدایشیندان
 اوزاقلاشدیقجا ، اوره گیده اوزاقلاشیردی .
 چوخ چیریبندی اوره گینده کی سوزلری ائشیکه
 توکسون آنجاق دیه بیلمه دی .
 بوینونو یوخاری توتدو پیلله کاندان چیخیب ائوین
 ایچینه کئچدی .

گل آدینی دیشک....!!

گل آدینی دیشک...

نه بیلیم ..

چیچک....

سئوگی...

یاغیش...

هه یاغیش...

من چتیرسیز ،

یاناقینا گولوش گتیره بیلیرم او زامان اوزومو دونیانین
 آن خوشبخت بیر آدمی بیلیرم و تانریدان خالقیم هر
 زامان شاد و خوش یاشام آرزولاییرام . خانیم سیدی
 مختلف طنز ایشلری ایله مجازی دونیاسیندا چالیشیر
 طنز یازان شاعیرلرین شعرلری دیکلمه ائله بیر او
 جمله میلاد فطین و ... و گوزل قیسا فیلم لر ایشله
 بیر .

زهرا بادره (آنا) مارال

مارال حیه تین ایچینه کی
 کرتین اورتاسیندا اولان
 آغاجین کؤتویونون اوستونه
 چیخاندان سونرا بیر آن
 دایانیب ، لئجه_بین آجدی .
 اوزون ساچلارین اسینتی
 یئله تاپشیریب فیرلانماغا
 باشلادی .

فیرلانماقجا آرزیلارین، قاتار تکین اوره یینده
 دوزوشدوروب ، هردن گولوب هردن_ده حسرتلی
 گؤزلریندن یاش دامجیلارین آخیدیردی .
 یورولموشدو آنجاق فیرلانماقدان دویموردو .
 بو فیرلانماق اونو باشقا عالمه آپاریردی .
 آچارنان قاپینی آچیب ایچریه کئچن حیات
 یولدایشین سسیده اونو اؤزونه گتیرمدی .

حیات یولدایشی حیه_ته کئچندن سونرا چوخلو اونا
 باخیب ، آنجاق مارال اونو گورمئیب هله ده
 فیرلانیردی .

فیرلانا فیرلانا ماوی گؤیده اوچان قوشلارا باخدیقجا
 کؤنلونده کئچن آرزیلاری گؤزونون اؤنوندن
 کئچیردیب ماویده آختاریب گزیب گاهداندا تاپیب
 سئوینجیله قیشقیرتسیلا حیه_تی کؤچورتمودوکی
 حیات یولدایشین سسی اونو یئرینده دیکسیندیریب

نه یاخام قور تاریر، نه جانیم چیخیر.
سن هاردان بیله سن، سن اولمایاندا،
باشیما اولمازین اویونو گلر.
سنی قینامیرام، نئجه بیله سن،
سنین یوخلوغوندا، چکمیشم نه لر.

سنه، سنسیزلییی نئجه آنلادیم،
سنسیز قالمامیسان بیله سن نه دیر.
وارلیغین یاشام دیر، یوخلوغون اولوم،
اولوب - یاشاماغیم اللرینده دیر.

آلیشا بیلمه دیم سنسیزلیییمه،
اونودا بیلمه دیم خاطیره لر.
اویاغام گئجه لر، گلر سن دئییه،
گؤزلرم قارشى دان گلن سحرى.

علی اویاق خیال دا سئومک...

ایذین وئر من سنی خیالدا سئویم،
قوی ائله بو سئوگی خیال دا قالسین.
بیر گؤزوم سن گئدن یوللارا باخسین،
بیر گؤزوم ال چاتماز ووصال دا قالسین.
قوی ائله من سنی خیالدا سئویم.

خبرین اولماسین، سئویرم سنی،
سئوگی لر خیالدا شیرین قالیرلار.
خیال دا بیرباشقا سن یاراتمیشام،

سنین مهربان گولوشلرینله برابر یویوناراق
کؤرپه لییمیزده
اوینا بیم بیر آز...
گل گؤزلریندن قایداق کئچمیشلریمیزه...
بلکه
سئوگی نی دوشوندوک ندیر.....!!

عظیم غلامعلی پور «سحر»

اینانمیرام! بئله بیر روزگاره توش گلدیک

اینانمیرام.....! بئله بیر روزگاره توش گلدیک
بؤلوم. بؤلوم بؤلونوب ، انتحاره توش گلدیک
داغیلدی وارلیغیمیز ، حسرته دولوب یانددیق
سویوق اوجاقلار ایچینده ، شراره توش. گلدیک...!
آخیندی گؤزلریمیزدن صداسی. قلبیمیزین
دیلم دیلم دیدیلن باغری یاره. توش گلدیک
پاییزلادی یاییمیز ، قیش گؤزون آغارتدیقچاق...
یاشیل گئیملی، زهر دیللی. خاره توش گلدیک
یانیب یانیب اریدیک ، سیسقا سیسقا یوخلاشدیق
حبابلانیب هاوالاندیقجا داره. توش گلدیک
اولوم گلیب قاپیمیزدان کئچن زامان گؤردوم
دئدی ، ندن باخيسان بو قراره توش. گلدیک...!
مزاریمین داشی اوستونده یازدیرین کی «سحر»
اوره ک دولو. الی بوش بو مزاره توش گلدیک...

عظیم غلامعلی پور « سحر . »

سنسیزلیک، جانیم داراشمیش بیر اود،
هر نفس روحومو یاندیریب - یاخیر.
یوخلوغون یول تاپیب خیاللاریم،

گونئیلی کاماندار یالوارما بسدی
 درد بیلمزده درد دن دئمک عبثدی
 آی ظالیم گورورسن دا سون نفسدی
 عنادین اوستونده دورما آماندی

**کاماندار قیطرانی (گونئیلی)
 ائیلمه**

بو دونیانین قانونیله گل عداوت ائیله مه
 خایین دوستا سیر سویله یب چوخ صداقت ائیله مه
 بیر تیکه نی بیلمه ین لر یوزده وئرسن بیلمه جک
 موخننته انعام ائدیپ چوخ سخاوت ائیله مه
 قایدا بودور آسلییدی بیر بیریندن هر حورمت
 ایگید کسمز ییخدیغینی،دوشمنه ده مرووت
 گلن گئدر،چوخلارینی یولا سالیب بو توربت
 عاقل اینسان فانی لره چوخدا عادت ائیله مه
 عارف لرین مجلسینده صوحبتینی اوزالتما
 حاق نیظامین تره زبسن یونگول ساتیب آزالتما
 گوردویونه چوخ گوونیب حقیقته یوزولتما
 گوزده هردن سهو ائیله یر تنز قضاوت ائیله مه
 ای 'گونئیلی' اوچاقاق روح چورویه جک بدنیم
 هاردا اولسام مقدسدی قبله گاهدیر وطنیم
 آل بایراغین بورونه جم آخیر اولسون کفنیم
 اوزگه لره ایمان قیلیب چوخ عبادت ائیله مه

آداملار گئرچک ده ظالیم اولورلار.
 قوی ائله من سنی خیالدا سئویم.

سنه یاد اولسام دا؛ مین ایل دن بری،
 سنسن بو روحومون تانیشی، دوستو.
 بیر ده گؤزلرینه باخمایاجام،
 بلکه آچیلما یا بو سیررین اوستو.
 قوی ائله من سنی خیالدا سئویم.

چوخدان دیر گؤزلریم یوخودان کوسوب،
 اویاغام گئجه لر، سنی سئوندن.
 بو ظالیم خیال لار راحت بوراخمیر،
 گوندوزلر پریشان دولانیرام من.
 قوی ائله من سنی خیالدا سئویم.

**علی اویاق
 "آماندی"**

قولون آچیب قوجاغینا گله نی
 الینی گل دالی وورما آماندی
 بلکه سون اومودو گومانی سن سن
 اینصاف انت بوینونو بورما آماندی

دویونر چیرپینار قانادی سینان
 آغلایار اینله یر اوره یبی یانان
 بلکه گیزلی سئویر او سنی اینان
 نئجه سین - نه اوچون سورما آماندی

باخیشین گوزوندن نئجه قاپیر او
 باشیندا مین آرزو فیکیر یاپیر او
 بلکه آختاردیغین سنده تاپیر او
 تزه جه بیر اویون قورما آماندی

معاصر قازاخستان ادبیاتین دا نیظامینین

اؤزو و سۆزو خالیژان بئک خوژینین

"آفاقنامه" پونماسی اساسیندا

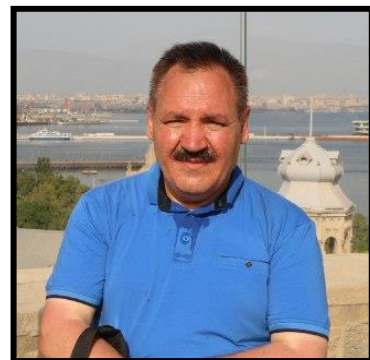
ائلمان قولیئو

چئویردی : دکتر حسین شرقی

معاصر مرحله ده تورک میللی-
 ائستتیک تفککور کئیفیتلرینی
 اؤزون ده قورویوب ساخلايان، میللی-
 معنوی واریثلیک عنعنه لریندن
 اهمیتلی درجه ده بهره لنن، اونون ژتیک-
 فونکسیونال داشییبجیسینا چئوریلن، تورک
 خالقلاری مدنیتینین اینکیشافینا لایقلی تۆهفه لر
 وئره ن خالقلاردان بیرى ده قازاخلاردیر. ۱۹-جو
 عصرین اوللریندن باشلایاراق یئنی تیپلی یازیلی
 ادبیاتا صاحب لنن قازاخلار سون ایکی یوز ایلده
 آباى کونابائیئو، جوکان ولیخانوو، جامبول جابائیئو،
 ثابت دوپئنتائیئو، سکن سیف ولین، ثابت موکانوو،
 موکالی ماقوتائیئو، موختار آوتزوو، خالیژان
 بئکخوژین، اولژاس سولئیمئوو و ب. صنعت
 آداملارینین فورمالاشدیردیقلاری بؤیوک ادبیات
 نومونه لری ایله قازاخ ادبی سرحدلرینی آشراق
 عموم تورک مدنیتی آرناسیندا اؤزلرینی
 تصدیقلمیش و بو آرنادا اهمیتلی یئرلردن
 بیرینی توتا بیلیمیشلر. بو سیرادا بؤیوک
 یارادیجیلیق ارثینه صاحب اولان، معاصر قازاخ
 ادبیاتینین گۆرکملی نماینده سی، تانینمیش شاعر،
 دراماتورق، ترجمه چی خالیژان بئکخوژینین
 (۱۹۹۰-۱۹۱۳) خصوصی یئری واردیر. خالیژان
 بئکخوژین صنعتی مؤوضو، فورما، دیل، اوسلوب و
 س. خصوصیتلری ایله فرق لنن، خالق شعیری
 عنعنه لرینه باغلی اولان و مودرن دوشونجه یه

سخاوت عزتی – عندلیب

عۆمروموزون ذیره سیندن،
 دومان گئتمدی، گئتمه دی،
 خوش گون اوچون باشیمیزدان،
 گومان گئتمدی، گئتمه دی،

بو نه حؤکوم، نه فرماندی،
 یاخشی گونلر لحظه آندی،
 پیس گونلرده برک دایاندی،
 زامان گئتمدی، گئتمه دی،

سیز منی دلی سایمایین،
 ائشیدین کۆنلومون هایین،
 یاخشی لار گئتدی قویمایین،
 یامان گئتمدی، گئتمه دی،

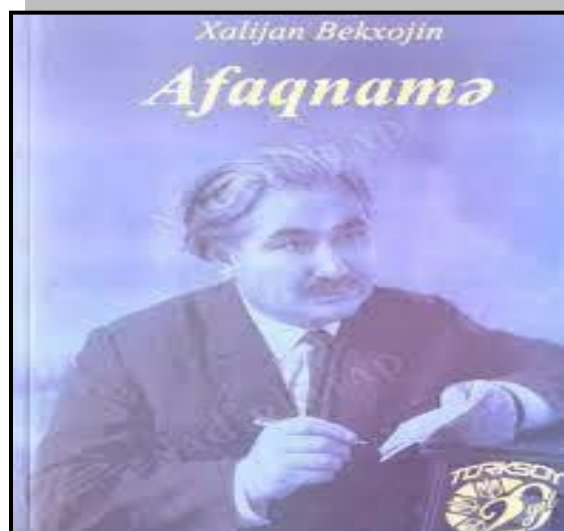
« عندلیب » آغریلار دیزدن،
 نه آختاریر فلک بیزدن،
 عۆمور گئتدی دیلیمیزدن،
 آمان گئتمدی، گئتمه دی،

یازمیش اولدوغو "آفاقنامه" (۱۹۷۰) تاریخی پوئماسی تورک میلی-مدنی تاریخینه مونسایت تیپینده کلاسیک آذربایجان ادبیاتینین گؤرکملی نمایندهسی نظامی گنجوینین حیات و یارادیجیلیغینین دیرلندیریلمهسی، تبلیغی و ترنومو باخیمیندان اهمیتلی دیر. لاکین اثرین آپاریجی خطینده نظامی گنجوی اوبرازی ساخلانیلسا دا، قیپچاق سویوندان اولان مؤلفین قیپچاق سویلو آفاقی وصف ائتمه سینین و اونون شرفینه پوئمانی "آفاقنامه" آدلان دیرماسینین کؤکونده سوبیئکتیو عامللرین دایانماسینی اینکار ائتمک مومکون دئییل:

سنین سؤز دونیانا یاراشیق وئرهن،
او قیزی وصف ائتمک ایستییرم من.
قیپچاقلارین قازاخ نوله رینه،
آفاقی تانیتماق واجیب دیر منه.

یئتیش کمکیمه، ای اوستادیم سن،
سؤز آچیم آفاقین حکایه سین دن.
آنجا ق قئید ائتملییک کی، مؤوجود سوبیئکتیو عاملر نه قدر گوجللو اولسا دا، پوئمادا نظامی گنجوی خطینین آپاریجیلیغینا خلل گتیرمیر. چونکی "آفاقنامه" نین اساس قایه سینین، بئله دئمک مومکون سه، نیظامی نامه تشکیل ائدیر. بو سببدن ۱۶ منظوم پارچادان عبارت اولان پوئمانین "قیپچاق قیزی حاقین دا نغمه"، "کنیزین فریاد سسی"، "نیظامینین کنیزه مراجعتی"، "آفاقین سؤزو"، "آفاقین اولومو" باش لیکلی یالیز بئش بؤلومونده آفاقین ترجمه حالی، اونون کاراکتری، عقیده و لیاقتی ایله باغلی مقاملار داها چوخ بدیعی تخیبول نومونه سی

سؤیکنن یارادیجیلیق نومونه سی دیر. بو یارادیجیلیق صنعتکارین یاشادیغی معاصر دؤورون اجتماعی-سیاسی گئرچک لیکلرینی عکس ائتدیرمکله یاناشی، تاریخین درین لیکلرینه ائترک زامانین دان آسیلی اولما یاراق حادثه لره میلی-تاریخی کونتکستده دیر وئرمک کئیفیتلری ایله فرقلمیش و اوخوجولارین دقتینی جلب ائتمیش دیر.

خالیزان بئکخوژین "آکان آتایئو"، "اورکلر صادق دیرسه"، "گوجللو یاغیش دان سونرا"، "غضب آخینی"، "هیمالای شفق لری" و س. دراملاریندا، او جمله دن "صحرا کومپیساری"، "آلتکساندر نئوسکی"، "کرئملین گؤز تچی سی"، "باتیر نایان"، "اورمان قیزی"، "پارتیزان بالتابای"، "آفاقنامه" و س. پوئمالارین دا صنعتینین اؤزل کئیفیتی کیمی منسوب اولدوغو خالقین میلی-معنوی دیرلرینه صداقت نوماییش ائتدیرمیش، داها چوخ تاریخی فاکت و رئال گئرچک لیکلره اساسلانماقلا اؤزونون میلی دو یغولارینی اورتایا قویا بیلیمیش دیر.

خالیزان بئکخوژینین آذربایجان-تورک مدنیتینین، ائلجه ده یاخین و اورتا شرق ادبیاتینین اینکیشافیندا مهم رول اوینامیش نظامی گنجوینین حیات یولداشی آفاقین شرفینه

سنی آزاد ائتمک اوچون
جانیمدان دا کئچرهم من،
"نه ایسته سن سئج" - دئسه لر
یالنیز سنی سئچرهم من.

نظامی دربند امیریندن خواهیش اندرک اونون قول کیمی ساتماق ایستدی آفاقی اسیرلیکدن آزاد ائتدیریر و گنجیه گتیره رک اونونلا عائله قورور. اؤز خوشبختلیینی گنجده تاپان آفاقین محمد آدلی اؤولادی دونیا یا گلیر. پوئمادا گؤستریلیر کی، شیروانشاه آخسیتانین امری ایله اونون گؤروشونه گئدن نظامی بیر مدت گنجده اولای بیلیمیر. بو زمان گنجده باش وئرمیش گوجلوزله نتیجه سینده آفاق اؤلور. پوئمانین اساس مضمون خطینده اوتورموش بو حیصهده نیظامینین دربند سفری، آفاقین زلزله نتیجه سینده اؤلومو و س. مؤلف تخییولونون محصولو اولسا دا دوشوندوروجودور. خصوصیه، عمرونده یالنیز بیر دفعه قیزیل آرسلانین دعوتی ایله گنجهنی ترک ائدیپ اونون ۳۰ آغاجلیغینا سفره چیخماغین فونوندا نیظامینین دربند سفرینین خیال و یا گئچرک اولماسی بؤیوک مارق دوغورور. مؤلف مقصدلی اولراق نیظامینی پروسئسلرین مرکزینده ساخلاماقلا پوئمادا اونون آپاریجی اوبرازا چئوریلیمه سینی تامین ائدیر، باش اوبراز سیماسیندا نیظامینین ترجمه حالی و شخصیتینه، زمانه یه و دؤورون حاکم لرینه، اینسانلارین اخلاق، داورانیش و دولانیشقلارینا، عائله، اؤولاد و قوهوملارینا، صنعت و یارادیجیلیق باخیشلارینا و س. مسئله لره تاریخی لیک و تخییول یاناشماسیندا موناسیبت بیلدیریر.

"آفاقنامه" پوئماسیندا نظامی گنجوییه مؤلفین رغبت و محبتی سونسوز درجه ده دیر. بو سبب دن دیر کی، مؤلف اثرده "شعیر مولکونون

اولراق اوخوجو تصوورلرینده یئر آلیر. مؤلف پوئمادا آفاقی اوچ مکان و اوچ مقامدا تقدیم ائدیر. قیپچاق ائلینده، دربندده و گنجده. قیپچاق ائلینده راحت، سربست، آزاد یاشایان قیپچاق خانینین قیزی کیمی، دربندده دربند امیرینین اسیری (کنیزی) کیمی و گنجدهده خوشبخت عائله حیاتی یاشایان شاعر نیظامینین حیات یولداشی کیمی. بوتون مکان و مقاملاردا شاعر آفاقی مرد، جسور، عقیده لی، وفالی، عصمت لی، عائله جانلی، ائل-اوبایا باغلی و س. شکلینده جانلاندیریر. طبیعی اولراق پوئما بویو حادثه و احوالاتلارین اکثر حیصه سی نظامی-آفاق خطلری پارالللیینده، اوست-اوسته دوشمه و یا کسیشمه سینده تقدیم اولونور.

آفاق نظامی گنجونین حیات یولداشی کیمی تاریخی شخصیت اولسا دا، "آفاقنامه" پوئماسیندا او، داها چوخ مؤلف تخییولونده فورمالاشان اوبرازا چئوریلیر.

"آفاقنامه" پوئماسیندا بیز آفاقی ایلك اؤنجه دوغما قیپچاق ائلینده گؤروروک. آفاقین آتاسی قوتان قیپچاق خانی دیر. او، حربی کؤمک مقصدیه دوستو کنیاز اولتقین اؤلکه سینه گئدیر. بوندان ایستیفاده ائدن دربند حاکمی قیپچاق ائلینه قوشون گؤندیریر و اسیر گؤتورولن آفاقی حرمخاناسینا گتیزدیریر. سرت اطاعت سیزلیک گؤستریب اؤز عصمتینی قورودوغو اوچون امیر اونو قول کیمی ساتماق قرارینا گلیر. دربند امیرینین چاغیریشی ایله دربند گلن نظامی زینداندا آفاقین کدر دولو آه-ناله سینی ائشیدیر و اونونلا اونسیت قوردوقدان سونرا آفاقا اولان محبتینی گیزله ده بیلیمیر:

خوشبخت اوللام، سن ده دویسام
عشقه اوخشار، بیر رغبتی.

آتا اوبرازینی دا اؤنه چکیمی داها اهمیتلی حساب ائدیر. نیظامینین آتاسینین رئال تاریخی آنلامدا تقدیماتی ایله مؤلف تاریخی حقیقت عاملینه تکجه ایستیناد ائتمیش، هم ده اونا صداقت نومایش ائتدیرمیش دیر:

شاعرین آناسی جاوانلیغین دان،
گنجه شهرین ده قازانیب آد-سان.
یوسیف پول قازانیب آلین تريله،
قویمایب یوخسوللوق چک سین عائله.

گۆتورهن دئییلدی اؤزگه میننتی،
سئویردی دوزلویو، هالال زحمتی
فراستلی گوروب او اؤز اوغلو
او خودوب کمالا چاتدیردی اونو.

"آفاقنامه" ده نیظامینین آناسی ایگید کؤچری طایفه نین مغرور قیزی کیمی یاد ائدیلیر و دونیاسینی واخت سیز دیشمه سینه تأسفله یاناشیلیر. بو فاکت آذربایجان نیظامیشوناسلیغین دا دا یئر آلیر و نظامی شعیریندن گتیریلن سیتاتلا تصدیق لیر:

گر مادر من رئیسه قورد،
مادر صفتانه پیش من مرد.

("منیم آنام ایگید رئیسه،

آنا صیفتین ده قارشیمدا اولدو").

خالیزان بئکخوژین پوئمادا نیظامینین آناسینین اینسانی و نجیب لیک کئیفیتلرینی منسوب اولدوغو نسلین ژنتیک خصوصیتلری ایله باغلاپیر:

آناسینی واخت سیز ایتیردی ایلیاس،
اونا گیزلی-گیزلی ساخلاپیردی یاس.
ایگید طایفا داندی قادینین اصلی،

سلطانی" حساب ائتدی نظامیه محلی دئییل،
قلوبال موسطوی ده یئر وئریر.

خالیزان بئکخوژین "آفاقنامه" پوئماسین دا نظامی اوبرازینی هر طرفلی عکس ائتدیرمک اوچون مسئله لره شخصیت و موحیط، صنعتکار و زامان کونتئکستین ده یاناشماغا اوستونلوق وئریر. اثرده نیظامینین دوغولدوغو یئر، یاشادیغی موحیط، والیدینلری، تحصیلی، حکمدارلارلا گؤروشلری، اثرلرین دن بعضی فراقمئنتر، عائله قورماسی، اوغلو محمد، حیات یولداشی آفاق و س. حاقین دا موختلیف کاراکترلی معلوماتلارین یئر آلماسی شاعرین نظامی گنجوینین حیات و یارادیجیلیغینا کیفایت قدر بلد اولماسیندان خبر وئریر. بو سبب دن مؤلف اثرده مسئله لره کومپلئکس یاناشمیش و نیظامینین بوتؤو اوبرازینی یارادا بیلمیش دیر.

اثرین "گنجه لی شاعر حاقین دا بیتلر" حیصه سین ده نیظامینین حیاتی، موحیطی و شخصیتی ایله باغلی تاریخی حقیقتلری اؤزوندە عکس ائتدیرن معلوماتلارا راست گلیمک مومکون دور. پوئمادا ایلیاس (نظامی)، یوسیف (نیظامینین آناسی)، کؤچری بیر طایفا دان اولان ایگید قادی (نیظامینین آناسی) و ب. آدلارین یئر آلدیغی پوئتیک میصراعلاردا تاریخه صداقت نومایش ائتدیریلدی اوچون همین میصراعلاردا احتیوا اولونان تاریخی دقیقلیک نظامی ایله باغلی آذربایجان ادبیات تاریخلرینده یئر آلان ترجمه حال فاکتلاری ایله اوست-اوسته دوشور.

"آفاقنامه" ده نیظامینین والیدینلرینه کیفایت قدر درین حؤرمت و محبت نومایش ائتدیریلیر. نیظامینین آناسینی - یوسیغی اوخوجولارا زحمتکئش، دوزلویو و حالالیغی ایله سئچیلن بیر اینسان کیمی تقدیم ائدن مؤلف، اونون قایغیکئش

اونون شاعرلىك ايستعدادينا گۆستىرلن حۆرمىتىن نتيجهسى كىمى تىقدىم ائدير.

لاكىن نىظامىنىن قىزىل آرسلانلا گنجەدن ۳۰ آچاق مسافەدە گۆرۈشمەسى مەنبەلەردە تىدقىنى تاپا دا، اۇنچە قىد ائىدىمىز كىمى، اونون درىند امىرى ايله گۆرۈشمەسى فاكىتىنى تىدقىلەين مەنبەلەر اليمىز دە يوخ دور. بو مەنادا نىظامىنىن درىند امىرى سيف الدىن ايله گۆرۈشۈنۈ عكس ائىدىرەن صەنەدە بدىعى تىخىپول رئال تارىخىن اۇندە داينىر. آنچاق بوتون حاللاردا حەكمدارلارلا گۆرۈش صەنەلرى پوئمانىن ان ماراقلى ائپىزودلارنى سىراسىندا يئر آلير.

بو سىرادا سىياسى تارىخ مەيدانلارنى دا عامىرلىك و مەنم-مەنملىك ادەالارنى دا اولان ھەر ايكى حەكمدارنى نىظامى ايله گۆرۈش صەنەلرىن دە مشهور "شاعر حەكمدارنى حەزورونداسان" ادەاسىندا اوزاقدا دايناملارنى سەبىلرەينن آچىقلانماسىنى اوخوجو حەرتلە قارشىلاير. پوئمانىن "درىند امىرىنىن يانين دا"، "سىمنارنى تەرىفى و خورنق قەرىنىن تىكىلمەسى"، "امىرىن قەرى"، "قىزىل آرسلانلا گۆرۈش"، "بايقوشلارنى صەبتى" و "فردوسىنىن وصفى" حەسەلرىن دە ھەر ايكى حەكمدارنى نىظامى سۆز سەلتەنى حۆكمرانلىغىنى اۆزلىرىنىن سىياسى سەلتەنى حۆكمرانلىقلارنى دان اوستون توتاملارنى نىظامى ادەبلىگى قارشىسىندا "ترک سىلاح اولوب" ادەاسىز دايناملارنىن سەبى كىمى گۆستىرلىر.

اثر دە نىظامى عەزمتى و بۇيۇكلۇبو قارشىسىن "ترک سىلاح اولان" درىند حەكمى و قىزىل آرسلاننىن اعترافلارنى آردىجىل اولاراق بو جور تىقدىم ائدىلير:

كۆچرى بىر حەيات سوروردو نەلى. اونلار ناموس اوچون كئچر جانىندان، يوخدو قورخولارنى خاندان-خاقاندان... نىظامىنىن كاراكتىرى، اجتماعى-سىياسى و ادبى-فەلسفى باخىشلارنى اثر دە آفاق، درىند حەكمى و قىزىل آرسلان اوبرازلارنى مەناسەت و بو اوبرازلارلا موقايەدە آچىق لانىر. اگر نىظامىنىن كاراكتىرى نىظامى-آفاق خەتىن دە داھا چوخ عائلە-مەيشەت، سئوگى، مەبت، يوردا باغلىلىق، خەشەخت حەيات و س. اىستىقامەتن دە اوزە چىخىرسا، نىظامى-درىند امىرى و قىزىل آرسلان خەتلرىن دە ايسە اوبرازنى كاراكتىرى اجتماعى-سىياسى باخىش و سەنتە مەناسەت كەنتەكتىن دە مەيىنلشير.

نىظامى-آفاق مەسئۇسەين دە مۇلف نىظامىنى ۳ مەختەلف سەتواسىيادا تىقدىم ائدير. اگر نىظامىنىن آفاقلا درىندە گۆرۈشۈ، اونا قەلبا باغلانماسى و عائلە قورۇب خەشەخت حەيات ياشاماسىنى اۆزۈن دە عەكس ائىدىرەن اوولكى ايكى سەتواسىيادا نىظامىنى گۆزلىك قارشىسىندا باش اين بىر شاعر، خەشەختلىگى صاف مەبت دە، پاك عائلە دە، اولوى حەسەلدە گۆرن بىر عاشىق و بىر اينسان كىمى گۆرۈرۈكسە، آفاقىن اۆلوم فاجەسەينىن ياراتدىغى سەنۈنجو سەتواسىيادا ايسە اونو قول-قانادى سەنمەش، سئۈنجى اوغورلانمەش، مەبتى يەتتەم قەلمەش كەدرلى اينسان سەماسىندا گۆرۈرۈك.

خەلىژان بئەكخوژىن "آفاقنامە" پوئماسىندا نىظامىنىن درىند حەكمى و قىزىل آرسلان كىمى ايكى نەنگ حەكمدارلا گۆرۈش صەنەلرىن دكى دانىشەقلارنى رئال تارىخى شرايطە اويغون قورۇر، دوغرو اولاراق نىظامىە وئرىلن دىرى بىلاواسىطە

و نظامی اوپرازلارین دایله گتیریلمه‌سی گنیش معنادا سارایلارین اؤزلرین دن آسیلی و آسیلی اولما یارق نظامی معنوی روحونا اولان احتیاج و احتیامینین گؤستریجیسینه چئوریلیر. اثرده دربند حاکمینین تیمثالین دا نظامی "دیوان" نین حکمتین دن، غزلرینین اینجه روحوندا، "یئددی گؤزل" پوئماسین داکی سیمنا و نعمانین احوالاتلارین دان بحث آچیلماسی نظامی ایدئولارینین تبلیغی و ساری معنوی بوشلوقلارینین دولدورولماسی باخیمیندان اهمیت لی دیر.

"آفاقنامه" پوئماسینین "سیمنارین تعریفی و خورنق قصرینین تیکیلمه‌سی" حیه‌سی داهی نیظامینین "یئددی گؤزل" پوئماسینین عینی باشلیق لی فصلیندن جزیی ایختیصارلا ایقتیباس ائدیلمیش دیر. عینی احوالاتلاری و عینی آپاریجی اوپرازلاری عینی حادثه آردیجیلیغی ایله "آفاقنامه" یه داخل ائتمکله مؤلف پوئمانی نظامی عنعنه لرینه او یغون زنگینلشدیرمیش، بیر داهی داهی نظامیه احتیامینین بیلدیرمیش، معاصر اوخوجونو نیظامینین سؤز-صنعت سحری ایله اوزبوز ساخلامیش، دوشونجه لرده نیظامینین عظمت لی اوپرازینی جانلاندیرمیش دیر.

قئید ائدک کی، خالیژان بئکخوژین "آفاقنامه" پوئماسیندا "یئددی گؤزل" اثریندن ایقتیباس ائدیلن حیه‌ده کی نظامیه مخصوص مؤوضوع، مضمون و ایدئیا پرینسیپلرینه صادق قالدیغی کیمی، اونون صنعتینین سؤز و شعر آهنگینی ده قوروماغا چالیشمیش دیر. بو یاخینلیغی هر ایکی اثرین آذربایجان دیلین ده چاپ اولونموش نوسخه لرینین موقایسه سینده (ترجمه چیلرین فرقلی اولماسینا باخما یارق) موشاهده ائتمک مومکون دور. نومونه لره نظر سالاق:

شعیر دونیاسینا سن سن حؤکمران،
سؤزلرین ده تاپدیم ساییز اینجینی.
شاهلارین قاش-داشلی تاختی-تاجیندان،
سین شان-شؤهرتین عظمت لی دیر.

یا خود

ای ایسمی دونیادا قالا جاق اینسان!
باریندیرام سنی دنیا مالیندان.
بیلمزسن دونیادا ندر احتیاج،
"خسرو و شیرین" ده آدی می آنسان.

بو سبب دن دیر کی، پوئمادا حکمدارلارلا قارشیلشدیغی صحنه لرده نظامیه سؤز مولکونون سلطانی تیپینده اؤنم وئرلییر و همین حیه لرده شعیر-صنعت دوشونجه لری اجتماعی-سیاسی باخیشلاری اوسته لییر.

شاعر بو جور ائپیزودلاردا مقصد لی اولاراق سؤزون داش-قاشدان، شیرین سلطنتدن، شاعرین حؤکمرانلیقدان اوستونلو بوندن بحث ائدیر، نیظامینی عادی شاعر دئییل، سؤز قوشونلاری ایله ابدیت فتح ائدن فاتح، قلمی قیلینجدان ایتی، نیزه دن سیوری اولان سؤز کوماندانی، الله ین یاراتدیغی معجزه و س. محتشم لیلین ده حکمدارلارلا اوز-اوزه ساخلا ییر.

بو گؤروش لرده کی حیرتلندیرجی مقام ساری، خزینه، سلطنت دئییل، سؤز و اونون قدرتی دیر. اونا گؤره ده پوئمادا نظامی "دیوان" ی و "خمسه" سی ایله بزیدلمیش کؤنول سارایلاری ل-جواهر و داش-قاشلا بزه دیله ن سارایلاردان داهی عظمت لی گؤرونور. ساریداکی پروسئس لری عکس ائتدیره ن بو جور صحنه لرده نظامی اثر لری

اوخو بو داستانی قلبین ده کدر،
او گۆزل شیرینچون آغلا بیر قدر.

خالیزان بئکخوژین "خسرو و شیرین" پوئماسینا
عاپید اولان یوخاریداکی شعر پارچاسینین بعضی
میصراعلارینی عینیله "آفاقنامه" پوئماسینا
داخیل ائتمیشدیر. شاعرین همین میصراعلاری
پوئمایا داخیل ائتمکده اساس مقصدلریندن بیر
نیظامینین آفاق اوچون سؤیلدی نظامیانه سؤزلرله
اؤز "آفاقنامه" سینی بزه مک، اثرین تأثیر گوجونو و
ایفاده گۆزل لیکلرینی داها دا آرتیرماق
اولموش دور.

منیم آفاقیما بنزدی شیرین
آفاقتک مودریکدی، گۆزلدی شیرین.
او قیچاق بوتونو دربند حاکمی
بخش ائتمیشدی منه بیر توهفه کیمی.

نتیجه اعتباریله دئملیک کی، خالیژان
بئکخوژینین "آفاقنامه" پوئماسی داھی
نیظامینین حیات یولداشی آفاقین شرفینه یازیلسا
دا، نظامی ادبی ارثینه، نظامی شخصیتینه بؤوک
سئوگی و دقتین اولماسی سببیدن اثرین
نیظامیانه سعجیه سی خیلی یوکسکدیر. بو
معنادا نیظامینین اؤزونون و سؤزونون
اوبرازلاشدیریلدیغی "آفاقنامه" پوئماسی معاصر
قازاخ ادبیاتیندا آذربایجان ادبیاتینین، ائلجه ده
یاخین و اورتا شرق مدنیتینین داھییسی نظامی
گنجوینین شخصیتینه، صنعتینه، یارادیجیلیق
عنعنلرینه درین حؤرمت و احتیرامین نومونه سی
کیمی اهمیتلی دیر.

قایناق: ادبیات قزئت

بیلسیدیم اولجه، اینانین کی، من
بو یولدا بسله ییب اؤزگه بیر عمل،
بیر بینا تیکردیم گۆزلدن گۆزل
بلکه داها آرتیق زحمت چکردیم
بوندان خیلی گۆزل سارای تیکردیم.

("یئددی گۆزل")

بیلسیدیم سن بئله سخاوتلی سن
سعیمی بیره-بئش آرتیرادیم من.
بیر سارای تیکردیم، بوندان دا قشنگ
او سارای اولاردی گونده یئددی رنگ.

("آفاقنامه")

و یاخود
بیلسیدی بئله دیر عمرونون سونو
اوچ قاریش ائرددی تیکرکن اونو

("یئددی گۆزل")

بیلسه آتاجاقلار قله دن اونو
بئش قاریش ائیلردی قولله بویونو

("آفاقنامه")

خالیزان بئکخوژین نیظامینین "خسرو و شیرین"
اثریندن "آفاقنامه" یه پوئمانین مؤوضوسو ایله
اوزلاشان میصراعلار داخیل ائتمیش، نظامی
سؤزونون بدیعی قدرتیندن فایدالانماغا
چالیشمیشدیر. "خسرو و شیرین" پوئماسینین
"خسروون مقبره سینده شیرینین اؤزونو
اؤلدورمه سی" حیصه سینده آفاقی خاطرلادان
میصراعلار دا یئر آلمیشدیر:

Xudafərin

Türkçə - Farsca

Mayıs-Hziran 2021 - İL19 - SAY 194 - (ELMİ-ƏDƏBİ-KÜLTÜRƏL DƏRĞİ)

WWW.KHUDAFARIN.IR

Nizami Gencevi 880 il

